

Antológia k dejinám barokovej kultúry

Zostavila Erika Brtáňová

INTERREG V-A
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
ČESKÁ REPUBLIKA

EURÓPSKA ÚNIA
EURÓPSKY FOND
REGIONÁLNEHO ROZVOJA

SPOLOČNE BEZ HRANÍC

Recenzenti

doc. Mgr. Erika Juríková, PhD.

Mgr. Timotea Vráblová, CSc.

Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.

Grafická úprava a zalomenie: Lukáš Chovanec

Text neprešiel jazykovou úpravou.

Vydanie tejto vysokoškolskej učebnice vzniklo v rámci riešenia projektu *Inovácia obsahu vysokoškolského vzdelávania s prihliadnutím na najnovšie poznatky v oblasti výskumu základov európskej vzdelanosti a ich využitie v pedagogickom procese ako nástroj zvyšovania zamestnanosti v regiónoch* (ITMS kód projektu 304011U620), operačný program INTERREG V-A Slovenská republika - Česká republika.

© Erika Brtáňová 2022

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2022

ISBN: 978-80-568-0482-7

Obsah

1. Fenomén zvaný barokový človek	4
2. Ignác z Loyoly	9
3. Jan Amos Komenský	14
4. Adam Trajan Benešovský	20
5. Baltazár Gracián	32
6. Peter Benický	40
7. John Milton	46
8. Hans Jacob Christoffel von Grimmelshausen	54
9. Ján Simonides – Tobiáš Masník	62
10. John Bunyan	68
11. Daniel Speer	75
12. Štefan Ferdinand Selecký	82
13. Matej Bel	96
14. Hugolín Gavlovič	103
15. Samuel Timon	108
16. Joannikij J. Bazilovič	117
Odporúčaná literatúra	124

1. FENOMÉN ZVANÝ BAROKOVÝ ČLOVEK

Barok možno celkom ľahko rozpoznať podľa odevu vyznačujúceho sa uvoľneným, dekoratívnym strihom a nespočetnými záhybmi, ktoré už nereprodukuje telo. Na zásadnú premenu slohu však poukazujú nielen umelecké a architektonické pamiatky, ale aj dobové písomníctvo so svojimi apelatívnymi a mravoučnými cieľmi a dôrazmi a jazykovým štýlom charakterizovaným obraznosťou a výrazovým pátosom.

Termín „barokový“ sa dnes používa v širších súvislostiach ako v minulosti. Netýka sa už len umenia a literatúry, ale rozšíril sa aj mimo oblasť stredomorského a protireformačného umenia. Zároveň stratil pôvodný pejoratívny a nejasný obsah. Prevažila tendencia prisudzovať baroku špecifický spôsob myslenia, vnímania a konania. O špecifických aspektoch a momentoch barokovej doby sa možno dozvedieť viac zo zachovaných literárnych diel. Tie súhlasne hovoria o tom, že prvé miesto medzi životnými hodnotami barokového človeka zaujímal náboženský životný pocit a že s nadpozemskými hodnotami sa usiloval spájať aj svoje pozemské putovanie.

Duchovná podstata baroka

Barokový človek sa teda aktívne zúčastňoval na poznávaní najvyššej pravdy. Obvykle to činil tromi spôsobmi: roznecovaním citu čiže láskou, roznecovaním vôle čiže skutkami, roznecovaním rozumu čiže múdrosťou. Barok sa teda vyjadroval prostredníctvom troch typov človeka, cez amorózneho mystika, mravného héraosa a pansofa. Takýmto spôsobom možno barok vnímať aj dnes.

Amorózny mystik

Viacerí barokoví mystici zanechali vo svojich autobiografických itinerároch svedectvá o ceste človeka k Bohu. Podali v nich návody postupného stotožňovania sa duše s Láskou, jej splynutia s Nestvoreným. Zjavným príkladom sú denníkové záznamy španielskej mystičky Terézie z Avily.

Táto zakladateľka rádu bosých karmelitánok, známa ako Terézia od Ježiša, svoje vnútorne prežívanie zachytila v alegorickej novele *Vnútorný hrad* (1588), v ktorej znázornila hľadanie duše – nevesty svojho Vyvoleného, ktorý ju očakáva v siedmej sviatočnej dvorane. Podľa Teréziinho výkladu sa v strede ľudskej duše nachádza prameň života, akési žiariace slnko, ktoré nikdy nestráca svoj jas. Tým prameňom alebo slnkom je Boh. Boh prebýva v duši a osvecuje ju, a odtiaľ pochádza celá jej krása. Ale k stotožneniu sa s Láskou nemôže dôjsť bez toho, aby to človek dovolil. Vlastnú cestu k Bohu znázornil aj anglický puritánsky kazateľ John Bunyan vo svojej duchovnej autobiografii *Milosť prehojná najväčšiemu z hriešnikov udelená* (1666). Jeho náboženskej konverzie sa dotýka aj *Cesta pútnika z mesta skazy do blahoslavenej večnosti* (1678), ktorú možno preto označiť za alegóriu kresťanského života s realistickými prvkami. Toto dielo, ktoré sa v Anglicku stalo po Biblii druhým najčítanejším, má určité zhodné črty s Komenského *Labyrintom sveta a rajom srdca* (1623). Totiž aj v Labyrinte sú zašifrované duchovné pravdy a zároveň je odkrytý mravný zmysel pozemského života.

Pansof

J. A. Komenský je nazývaný pansofom pre dôraz, ktorý kládol na najvyššiu múdrosť. Pansofickú cestu poznávania najvyššej pravdy vystihuje formula „rozum ľudský – osvietenie – rozum rozumejúci v Bohu“, ktorú možno vyjadriť aj inak „príroda – Duch – Boh“. Pansofia čiže všemúdrost znamená dať celému ľudskému poznaniu podobu teologického systému či poriadku, v ktorom poznanie o prírode a človeku vedie nevyhnutne k poznaniu o Bohu. Vyzdvihuje sa premisa, že Boha je možno poznávať prírodou a v prírode, lebo do všetkého stvoreného Boh vtačil svoje znamenie. Medzi myšlienky pansofické Komenský organicky začlenil aj myšlienky pedagogické. Svojimi objavnými názormi všeobecne metodickými, tak metodikou výučby reči, ako aj školskými organizačnými návrhmi pôsobí dodnes podnetne. Za pansofa možno s istotou označiť aj Mateja Bela, ktorému sa ako rektorovi bratislavského lýcea podarilo úspešne zreformovať stredné protestantské školstvo v Uhorsku a ktorý prišiel s projektom modernej vlastivedy (*Notitia Hungariae novae historico-geographica*, 1735 – 1742).

Mravný héros

Prototypom mravného hérosa je zakladateľ jezuitského rádu Ignác z Loyoly, ktorý podal návod na cestu, ktorá sa rovná procesu stotožňovania a splývania dvoch vôlí, ľudskej a Božej.

Ľudská vôľa sa tu potláča poslušnosťou predstavenému, zrieknutím sa práva kritizovať jeho rozhodnutie a zrieknutím stavať sa mu na odpor. Od potláčania osobnej vôle sa postupuje cestou disciplíny (sebavýchovy) k meditácii nad aktívnym životom Krista. Možno hovoriť o exaltovanom heroizme vôle, ktorá sa slobodne odovzdáva Bohu do služieb „mravného“ poriadku. Slúžiť mravnému poriadku sa usilovali aj Ignácovi nasledovníci. Jezuitský kazateľ a učiteľ Baltazár Gracián kladie vo svojom diele *Kritikon* dôraz na hrdinskú cnosť, ktorá spočíva v obozretnom a premyslenom konaní. Spoločná cesta dvoch pútnikov labyrintom života, pričom jeden symbolizuje rozum a vzdelanosť a druhý prírodnú spontánnosť, zvedavosť a tvorivú energiu, je vlastne neustálym striedaním nádejí, sklamaní, súbojov s nástrahami zla, pri ktorých sa človek učí uplatňovať vlastnú slobodnú vôľu. Na neblahé dôsledky nepremysleného konania poukazuje básnik Peter Benický, na ktorého mravoučne zameranú tvorbu malo vplyv trnavské intelektuálne prostredie, formované členmi jezuitskej rehole. Trnavská univerzita ako miesto učenosti sa stala objektom oslavných veršov absolventa jej právnickej fakulty Štefana F. Seleckého. Jezuita a kňaz Samuel Timon vytvoril moderný obraz dejín Uhorska ako viacnárrodného štátu, na ktorého vývoji významne participovali aj Slováci. Na etickú a duchovnú kvalitu života, na každodenný zápas človeka o spásu svojej duše, ktorý tkvie v uvedomenom a vytrvalom odpútavaní sa od „márnosti“ vonkajšieho sveta, upozorňoval vo svojich veršovaných skladbách františkán a kňaz Hugolín Gavlovič. Podstatu a prednosti duchovného života objasnil Joannikij J. Bazilovič vo svojom edukačnom spise určenom baziliánskym mníchom v Mukačevskej eparchii.

Politické, vojenské a náboženské konflikty

Aktivita náboženského citu sa však v období baroka prejavila aj rozpormi a vojenskými konfliktami medzi katolíkmi a protestantmi. Európske rozmery nadobudla Tridsaťročná vojna, odohrávajúca sa hlavne v stredo- a juhovýchodnej Európe. Súčasťou tohto vojenského stretu bola aj Bitka na

Bielej hore v novembri 1620. V dôsledku protireformačného tlaku, ktorý v českých krajinách nastal po porážke českých protestantských stavov, prišli na Slovensko, lebo v Uhorsku boli pomery pokojnejšie, viacerí protestantskí duchovní. Medzi pobielohorskými exulantmi bol Adam Trajan z Benešova, ktorý, keď sa stal farárom v Drahovciach, oslávil latinskou básňou blízke piešťanské kúpele. Ale stupňujúci sa protireformačný tlak zo strany Habsburgovcov, na ktorý reagovala uhorská šľachta povstaniami, spôsobil zhoršenie vnútorných pomerov. K vyhroteniu náboženskej situácie prispel v druhej polovici 17. storočia pokus palatína F. Vešeléniho o zvrhnutie Habsburgovcov, ktorí proti svojim oponentom tvrdo zasiahli. Zo spojenia s Vešelénim boli obvinení mnohí protestantskí kňazi, nad ktorými sa v Bratislave v septembri 1673 konal mimoriadny súd. Časť kňazov, medzi ktorými boli Ján Simonides a Tobiáš Masník, odviezli do Neapola a predali na španielske galeje. Zážitky z cesty a pobytu v cudzine zachytili obidvaja kňazi vo svojich denníkových prózach, v ktorých dali najavo svoj široký kultúrnohistorický rozhľad.

Osmani v Uhorsko

Počas osmanskej okupácie Uhorska sa zvýšil význam územia Slovenska, lebo sa stalo centrom uhorského kráľovstva a sústredili sa tu krajinské úrady a kultúrne inštitúcie. V tomto čase sem prišlo mnoho cudzincov, ktorí svoje zážitky zvečnili v cestopisoch a listoch. Obdivovali nielen slovenskú prírodu a materiálne bohatstvo krajiny, ale prejavili záujem aj o jej kultúru, jazyk, hudbu a každodenný život obyvateľstva. Sliezsky hudobník Daniel Speer udalosti, ktoré skutočne zažil na cestách po Uhorsku, pravdepodobne v medziobdobí rokov 1650 až 1665, literárne spracoval na spôsob vtedy populárnych simpliciád. Speerov *Uhorský a či dácky Simplicissimus* má veľmi blízko k typu Grimmelshausenovho *Simplicissima*, ktorý tiež čerpá z dobovej reality, je totiž kronikou tridsaťročnej vojny. Obrazy vojnových hrôz a utrpenia sa v tomto románovom rozprávaní striedajú s obrazmi nevšedných príhod a ľahkovážnych činov.

Pre barokových autorov je typické emblematické chápanie skutočnosti, každá vec je znakom inej, *emblémom*, prezrádza svoj vyšší, duchovný zmysel. To vysvetľuje barokový štylistický výraz, reč v obrazoch, v analógiách, v alegóriách, v podobenstvách a v paralelách pozemského

s duchovným. Preto rastie záujem o jazyk a rétoriku. O tomto záujme a kataklizmách doby svedčí text *Strateného raja* od Johna Milтона, ktorý v ňom tematizuje pád Lucifera a hriech biblických prarodičov a rozoberá nadčasové otázky, akou je otázka autority, poslušnosti a slobody.

Antológia prináša pätnásť ukážok z literárnej tvorby reprezentatívnych osobností európskeho, českého a slovenského baroka. Chronologické zoradenie vybraných textov podľa roku vydania, resp. vzniku diela má zvýrazniť mentálnu jednotu barokovej kultúry.

1. IGNÁC Z LOYOLY (1491 – 1556)

nigo je magister artium, doktor filozofickej fakulty na parížskej univerzite. Otvorila sa mu široká budúcnosť. Mohol zakotviť na hociktovej univerzite a kariérou slávy a učenosti robiť česť loyolskému menu. Asi tak, ako si v duchu stále plánoval jeho spolubývajúci.

Inigove záujmy sa však sústreďujú okolo iných vecí. Ešte počas pôstu roku 1533 sa ponára do štúdia teológie v kolégiu pátrov dominikánov, tvoriacich súčasť univerzity. Pravdepodobne bol rozhodnutý dokončiť teologický kurz a dosiahnuť akademické tituly aj na bohosloveckej fakulte.

No Prozreteľnosť mu skrížila úmysly. V Paríži sa Inigovi po niekoľkých rokoch opäť ohlásilo žalúdočné ochorenie. Kŕče sa dostavovali pravidelne „každých 15 dní a trvali hodinu, no niekedy aj 16 a 17 hodín“. Nemoc pokročila natoľko, že sa Inigo na radu lekárov a priateľov rozhodol po osemnástich mesiacoch teológie prerušiť štúdium a odísť na zotavenie do rodného kraja.

K univerzitným štúdiám sa už nikdy nevrátil. Ani mu však neboli potrebné. Ku kňazskej vysviacke mu stačí doktorský titul z filozofie a takmer dva roky bohosloveckých štúdií ho presvedčili, že hrubé vedomosti už má a že jemné dištinkcie, o ktorých sa hádajú učení profesori špekulatívnej teológie, nevyhnutne nepotrebuje. Preto odchodom z Paríža v roku 1535 po sedemročnom štúdiu na tamojšej univerzite definitívne završuje svoje študentské roky, dáva čiaru za svojím vzdelaním a začína prozreteľnostné poslanie svojho apoštolského pôsobenia.

(Marko, Matej: *Taký bol...* Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 172 – 173.)

DUCHOVNÉ CVIČENIA (Exercitia spiritualia, 1548)

V „genéze“ *Cvičení* možno rozlišovať štyri obdobia:

I. *Manresa* (1522 – 1523). Žil prísny asketickým životom, „nejedol mäso a nepil víno“ a „postieval sa denne okrem nedele“. Tam pri rieke

Cardoner zažil veľké osvietenie, ako o tom sám rozpráva (*O sebe*, č. 30). Zostavil rozjímanie o Kristovi-Kráľovi a o dvoch zástavách, ďalej návod na „osobitné spytovanie svedomia“ (č. 24 – 31), všeobecné spytovanie (č. 32 – 43) a smernice na rozlišovanie smrteľného a všedného hriechu. Tu zostavil aj pravidlá „na rozoznávanie duchov“ (č. 313 – 327) a úvahu „o troch spôsoboch modlitby“ (č. 238 – 260).

II. *Paríž* (1528 – 1535). Nezachoval sa text *Cvičení*, ktorý Ignác poslal inkvizitorovi Liévinovi, pravdepodobne po latinsky. Zachoval sa však text *Cvičení*, ktoré sám Ignác alebo pravdepodobnejšie O. Pierre Favre mal poruke, keď dával cvičenia Angličanovi Johnovi Helyarovi r. 1535. Je to najstarší text *Cvičení* zvaný „arquetipo“ alebo „adaptado“, už aj s „Principio y Fundamento – s vedúcou zásadou a základnou pravdou“. V tejto dobe Ignác zostavil rozjímania o „troch kategóriách“ (č. 149 – 151) a o troch „spôsoboch poníženosti“ (č. 165 – 168), ďalej „kontempláciu na dosiahnutie lásky“ a niektoré poznámky (č. 3, 5, 11, 12, 13, 16, 20), dodatky (č. 73 – 90) a aspoň niektoré „pravidlá, ako spolucítiť s Cirkvou“ (č. 352 – 365).

III. *Talianско* (1536 – 1539). Ignác dokončil revíziu *Cvičení*, ako svedčí O. Hieronym Nadal. V tom čase pravdepodobne zostavil poznámky pre toho, kto dáva *Cvičenia* (č. 1, 2, 4, 6, 10, 14, 15, 17, 18, 19). Definitívne zredigoval „Principio y Fundamento“, tajomstvá Kristovho života a koniec knihy (č. 261 – 312) s pravidlami ako sa správať pri jedení (č. 210-217).

IV. *Rím* (1539 – 1541). Ignác dokončil redakciu knižočky, dodal pravidlá na rozoznávanie duchov pre druhý týždeň (č. 328 – 336) a pravidlá o „škrupuliach“ (č. 345 – 351).

Pôvodný rukopis „autografo“ sa stratil. Dnes sa týmto výrazom označuje verná kópia podľa originálu, na ktorej sám Ignác vlastnoručne urobil 64 opráv.

(Senčík, Štefan: *Vznik Duchovných cvičení a slovenský preklad*. In: *Svätý Ignác z Loyoly: Duchovné cvičenia*. Trnava : Dobrá kniha, 2005, s. 9 – 10.)

Pravidlá, ako sa v budúcnosti správať pri jedení

Prvé pravidlo. Zriekať sa chleba je menej potrebné, lebo nie je to pokrm, pri ktorom sa chuť do jedenia prejavuje takým nezriadeným spôso-

bom, alebo ku ktorému by pokušenie tak veľmi strhovalo ako pri iných pokrmoch.

Druhé pravidlo. Pri pití sa zdržanlivosť zdá viac na mieste ako pri jedení chleba. Preto treba mnoho premýšľať, čo by bolo osožné, aby sa to pripustilo, a čo by mohlo uškodiť, aby sa to odstránilo.

Tretie pravidlo. Pri ostatných pokrmoch treba zachovávať čo najúplnejšiu zdržanlivosť, lebo v tejto veci tak chuť k neporiadku, ako aj pokušenie k vyberačnosti je ľahšie; a tak zdržanlivosť v pokrmoch možno zachovať dvojakým spôsobom, aby sa vyhlo neporiadku; *po prvé*, že sa navykneme požívať hrubšie jedlá; a *po druhé*, že jemnejšie berieme v malom množstve.

Štvrté pravidlo. Keď sa dáva pozor, aby človek nechorel, čím viac si utrhne z potrebného pokrmu, tým rýchlejšie dosiahne strednú cestu, ktorú treba zachovávať v jedení a pití, a to z dvoch dôvodov: *po prvé* preto, že keď si bude tak pomáhať a uspôsobovať sa, pocíti často viac vnútorného poznania, útechy a Božieho vnuknutia, ktoré mu ukážu vhodnú strednú cestu; *po druhé*, keď niekto pri takej zdržanlivosti vidí, že nemá toľko telesnej sily a zdravia, aby mohol dobre robiť duchovné cvičenia, ľahko príde k správneému úsudku, čo je vhodnejšie k udržovaniu tela.

Piate pravidlo. Keď niekto je, nech uvažuje, akoby videl Krista, nášho Pána, jesť so svojimi apoštolmi. Nech uvažuje, ako on pije, ako pozerá okolo seba, ako hovorí a nech sa usiluje ho nasledovať. Nech je rozum zaujatý zväčša úvahou o našom Pánovi a menej udržovaním tela, aby si takto nadobudol väčší súlad a poriadok v konaní a správaní sa.

Šieste pravidlo. Inokedy zasa počas jedenia môže uvažovať o niečom inom, či už zo života svätých alebo z nejakého nábožného nazerania alebo o nejakej duchovnej veci, ktorú má urobiť. Keď sa totiž bude zamestnávať takýmito vecami, bude sa menej kochať a zmyselne oddávať jedlu.

Siedme pravidlo. Nech sa nadovšetko chráni pohrúžiť sa do jedla celou dušou, ani nech sa v jedení nenáhli pre chuť, ale nech je pánom seba tak v spôsobe jedenia ako aj v množstve.

Ôsme pravidlo. Aby sa človek oslobodil od nezriadenosti, veľmi osoží, keď si sám po obede alebo po večeri alebo v nejakú inú hodinu, keď necíti chuť do jedenia, určí pre budúci obed alebo večeru – a tak postupne každý deň – množstvo, ktoré bude vhodné zjesť, a to potom nech neprekročí

ani pre hocijakú chuť, ani pre pokušenie; ba skôr nech zje menej, ak má pokušenie zjesť viac, aby tak viac premohol nezriadenú chuť a pokušenie nepriateľa.

V službe dávania almužien treba zachovávať nasledujúce pravidlá

Prvé pravidlo. Ak rozdávam almužnu rodičom, priateľom alebo osobám, ktoré milujem, mám uvážiť štyri veci, o ktorých sa čiastočne už hovorilo pri látke voľby [184-187]. *Prvá je*, aby láska, ktorá má pohýna dať almužnu, pochádzala z lásky k Bohu, nášmu Pánovi; takým spôsobom, aby som pocítil predovšetkým v sebe, že väčšia alebo menšia láska, ktorú mám voči tým osobám, smeruje k Bohu a aby sa Boh zaskvel v príčine, pre ktorú ich viac milujem.

Druhé pravidlo. Predstavím si človeka, ktorého som nikdy nevidel ani nepoznal a ktorému želim všetku dokonalosť v úrade a v stave, v ktorom sa nachádza; a akoby som chcel, aby on zachoval strednú cestu vo svojom spôsobe rozdávaní almužny na väčšiu slávu Boha, nášho Pána a na väčšiu dokonalosť svojej duše, práve tak – ani viac ani menej – urobím ja, zachovám pravidlo a mieru, ktorú by som chcel pre druhého a ktorú pokladám, že taká má byť.

Tretie pravidlo. Uvážim, akoby som bol pred smrťou, akú formu a mieru by som si vtedy želim zachovávať v úrade svojho spravovania; a riadiac sa podľa toho, zachovám ju pri rozdeľovaní almužny.

Štvrté pravidlo. Uvážim, ako sa budem cítiť v súdny deň a dobre si rozmyslím, ako by som potom chcel užívať tento úrad alebo úlohu rozdeľovania almužny; a pravidlo, ktoré by som vtedy chcel zachovať, zachovám teraz.

Piate pravidlo. Keď človek cíti, že má náklonnosť a prítnosť k niektorým osobám, ktorým chce dať almužnu, nech sa trochu zdrží a dobre si premyslí už spomenuté štyri pravidlá [184 –187], skúmajúc pomocou nich svoju náklonnosť. A dokiaľ sa podľa týchto pravidiel úplne neoslobodí od vlastnej nezriadenej náklonnosti, nech nedáva nijakú almužnu.

Šieste pravidlo. Hoci niet nijakej viny v tom, keď niekto prijme Božie majetky na rozdelenie, keď niekoho Boh, náš Pán, na takúto službu povolá, predsa ohľadom množstva, koľko si má vziať a vynaložiť na seba z toho, čo má na rozdeľovanie pre druhých, môže povstať pochybnosť, či

sa neprevinil, alebo či priveľa nevzal. Preto kto je v takej službe, môže sa vo svojom živote a stave reformovať používaním spomenutých pravidiel.

Siedme pravidlo. Pre spomenuté a mnohé iné príčiny, vo veciach týkajúcich sa vlastnej osoby a stavu domácnosti, je vždy lepšie a bezpečnejšie čím viac sa obmedziť a uskromniť a tak sa priblížiť k nášmu najvyššiemu pravidlu a vzoru, ktorým je Kristus, náš Pán. Podľa tohto učenia Tretí kartáginský snem, na ktorom sa zúčastnil aj sv. Augustín, rozhodol, aby biskupovo domáce zariadenie bolo jednoduché a chudobné. To isté treba mať pred očami vo všetkých životných okolnostiach, pričom treba mať na zreteli postavenie a stav osôb a prispôbiť sa tomu vo svojom správaní. Čo sa týka manželstva, na to máme príklad sv. Joachima a sv. Anny, ktorí rozdelili svoj majetok na tri čiastky: prvú rozdali chudobným, druhú dali na opravovanie a službu chrámu a tretiu si ponechali na vydržiavanie seba a svojej rodiny.

(Svätý Ignác z Loyoly: *Duchovné cvičenia*. Z lat. vyd. prel. Rudolf Mikuš SJ. Preklad zrevid., poznámkami a slovníkom dopl. Štefan Senčík SJ. Trnava : Dobrá kniha, 2005, s. 105 – 107, 155 – 157.)

3. JAN AMOS KOMENSKÝ (1592 – 1670)

álečné pohromy první poloviny 17. století a zvláště situace českého národa po Bílé hoře neblaze a trvale poznamenaly osud Komenského. Roku 1616 byl ordinován za kněze a počátkem r. 1618 byl ustanoven správcem německého bratrského sboru ve Fulneku. Tam prožil také krátké rodinné štěstí se svou první ženou Magdalenou. Od začátku dvacátých let byl nucen se skrývat. Napsal řadu drobnějších spisů útěšné povahy – pro své souvěrce, pro svou rodinu i nakonec pro sebe, neboť v roce 1622 za morové epidemie ztrácí dvě děti i manželku Magdalenu, svůj „klénot po Pánu Bohu nejdražší“.

Završujícím dílem tohoto období je *Labyrint světa a ráj srdce*, v němž se stupňovanou naléhavostí vylíčil stále zmatenější a beznadějnější bloudění Poutníka po tomto světě, hledání svého vlastního místa. Uspokojení nenachází ani na hradě Královny moudrosti, neboť i zde odhaluje pouze marnost. Před zoufalstvím ho zachraňuje až návrat do vlastního srdce, kam ho zavolal Bůh.

Vrcholným obdobím pro Komenského činnost v zahraničí je nejen jeho pobyt v Lešně, ale i krátkodobé pobyty v Londýně, ve švédském Elbingu a v Blatném Potoku v Uhrách. Tehdy získává pověst evropské pedagogické autority prvního řádu. Založila ji především jeho jazyková učebnice *Janua linguarum reserata* (Brána jazyků otevřená), hojně překládaná a vydávaná za života Komenského i po jeho smrti, stejně jako její obrázková úprava *Orbis sensualium pictus* (Svět v obrazech). Tyto učebnice byly vydávány i v katolických zemích tehdejší Evropy a učilo se podle nich i na školách jezuitských. Dnes nejvíc ceněné i známé souhrnné dílo *Didactica magna* (Velká didaktika) stejně jako další teoretický i didaktický závažný spis *Linguarum methodus novissima* (Nejnovější metoda jazyků) zůstaly na okraji pozornosti a uznání došly až později.

(Neradová, Květa: Jan Amos Komenský. In: *Komenský kontra Gracián*. Praha : Evropský literární klub, 2006, s. 92 – 93.)

LABYRINT SVETA A RAJ SRDCA (Labyrint světa a ráj srdce, 1623)

V *Labyrintu* je jedinou cestou, jak se vyhnout chaosu, zmaru a klamu, víra. Při vstupu do neviditelného stánku pravé víry proto lidé vedle hmotných statků odevzdávají i smysly a rozum, aby se mohli plně soustředit na to, co je skutečně relevantní. Ve svých pozdějších textech již Komenský toto zoufalé a vyhrocené stanovisko neopakuje a promýšlí teorii poznání, jež nebyla založena na jediném pilíři, totiž víře, nýbrž na několika vzájemně se podpírajících principech. Topos nespolehlivosti a roztržitosti vědění ale zůstává motivem jeho gnozeologických úvah i v následujících dílech a obdobích.

(Řezníková, Lenka: *Ad majorem evidentiam. Literární reprezentace „zřejmého“ v textech J. A. Komenského*. Praha : Filosofia, 2018, s. 29.)

Stylistický systém Komenského je v podstatě *barokní* systém. Jako takový je charakterisován zejména kupením umělých prostředků. V paralelním nebo antithetickém uspořádání stojí u něho jako u typicky barokního básníka četné stylistické obraty, tropy a figury, nýbrž také a především nové, čerstvé a překvapující. Poněvadž vspěl v rané době barokní a byl svou náboženskou vážností napomínám k umírněnosti, nemohl se Komenský státi příkladem pozdně barokní přeplnenosti a básnického vyšperkovaní „euphuismu“:¹ jeho plnost je ještě stále dobře zvládnutá a účelná, není hrou pro sebe; z těchž důvodů nevede ho jeho originalita a svěžest až k hranicím pozdně barokního duchaplného hraní se stylem „conchetto“.² Ale ve srovnání s jinými obdobími jeví se Komenský přece jen jako typický zástupce kvetoucího slohu barokního.

(Čyževskij, Dmytro: *K Labyrintu světa*. Ed. J. Stejskalová. Praha : Filosofia, 2017, s. 57 – 58.)

¹ *Euphuismus* – manieristický štýl v barokovej próze druhej polovici 16. storočia v Anglicku (podľa názvu knihy *Euphuus or the Anatomy of Wit* od J. Lylyho). Typická pre tento štýl bola rovnaká dĺžka viet a syntaktický paralelizmus.

² *Conchetto* – rafinovaná jazyková ozdoba, obrat, duchaplná slovná hračka v talianskej, francúzskej a španielskej renesančnej, a zvlášť barokovej literatúre.

XXXVI. PÚTNIK CHCE UTIEČŤ ZO SVETA

Nemohol som sa na to dívať, ani ďalej znášať bolesti srdca, preto som ušiel, chcúť sa stratiť niekde na púšti, alebo radšej, keby to bolo možné, utiecť von zo sveta. Ale moji sprievodcovia sa pustili za mnou a keď ma dobehli, spýtali sa, kam to mierim. Chcel som ich odbiť mlčaním, preto som nič neodpovedal. – Ale keď neodbytno na mňa naliehali, nechtiac ma pustiť, riekol som: Už vidím, že vo svete nebude lepšie! Už je po mojej nádeji veta! Beda mi! – Oni: A ešte si neuvedomuješ ani teraz, keď vidíš tieto príklady, ako sa takým ľuďom vodí? – Ja: Radšej volím tisíc ráz zomrieť, ako byť tu, kde sa dejú takéto veci, a pozerat' na neprávosť, faloš, lož, zvädzanie, ukrutnosť. Preto si viacej žiadam smrti, ako život; idem, aby som pozrel, aký je osud mŕtvych, ktorých vidím vynášať.

Všadebol hneď uznal za správne, že je dobré i na to sa pozrieť; druhý to nielen že neradil, ale tomu úporne bránil. Ja som však na to nedbal, utrhol som sa a predsa som šiel; on zostanúc tu, opustil ma.

Ohliadajúc sa zadívam sa ešte na umierajúcich (ktorých bolo naokolo všade dosť) a vidím žalostný zjav, ako každý s hrôzou, nariekaním, strachom a celý sa trasúc vypúšťa dušu, nevediac, čo sa s ním stane a kam príde z tohto života. Hoci som sa toho bál, predsa z túžby po poznaní kráčať som pomedzi rady már, dostanúc sa až na pokraj života a svetla. Odtiaľ iní so zatvorenými očami len tak slepo vyhadzovali mŕtvych, ja však odhodiac okuliare mámenia a pretrúc si oči nachýlil som sa tam von, ako som len najďalej mohol a videl som tam strašné temnosti a mrákotu, ktorým sa ľudským rozumom nemožno dopátrať ani dna ani konca a v ktorých bola spústa červov, žiab, hadov, štúrov³, hnis a smrad a zápach síry a smoly, až telo i dušu zarážalo, slovom nevypovedateľná hrôza.

Od toho mi zmeraveli všetky vnútornosti, celé telo mi drkotalo a podlomený mdlobou padol som na zem a takto som žalostne zvolal, Ach, preúbohí, biedni, nešťastní ľudia, či toto má byť vaša posledná sláva? Či toto má byť záver vašich toľkých nádherných činov? Či je toto cieľ vášho umenia a všelijakých vied, ktorými sa tak pýšite? Či je po tak mnohých

³ štúr – druh pavúka

prácach a trápeniach toto ten žiadaný pokoj a odpočinok? Či je toto tá nesmrteľnosť, ktorú si vždy privlastňujete? Ach, kiež by som sa radšej nebol narodil. Kiež by som radšej nebol prešiel bránou života, ak po všetkých svetských márnostiach mám byť hanebne vydaný napospas týmto hrôzam a temnotám! Ach, Bože, Bože, Bože, Bože, akže si nejakým Bohom, zmiluj nado mnou biednym.

XXXVII. PÚTNIKOV NÁVRAT DOMOV

Keď som prestal hovoriť, celý sa ešte trasúc hrôzou, počul som za sebou temný hlas: Vráť sa. I zdvihnem hlavu a hľadím, kto to volá a kam sa mi velí vrátiť, ale nevidím nič, ani svojho vodcu Vševeda. Lebo aj ten ma už bol opustil.

A hľa, vtom zase zaznie hlas: Vráť sa. Ja nevediac, kam sa mám vrátiť ani kadiaľ vyjsť z mráкотy, začnem byť smutný, a hľa, hlas volá po tretí raz: Navráť sa, odkiaľ si vyšiel, do domu srdca svojho, a zatvor za sebou dvere.

Túto radu tak, ako som jej rozumel, som poslúchol, a že som poslúchol Boha, ktorý mi radil, šťastne som urobil; ale už aj to bol jeho dar. Zrovňajúc teda, ako som mohol svoje myšlienky a zatvoriac oči, uši, ústa, nozdry a všetky vnútorné priechody, vstúpil som dnu do svojho srdca; a hľa, bolo tam tma. Ale keď sa žmurkajúc očami trošku poobhliadnem, uvidím skromnučké, škulinami sem vnikajúce svetlo a na vrchu v sklepení⁴ tej svojej izbičky akési veľké okno, okrúhle, sklenené, ale čímsi tak zašpinené a zamazané, že cezeň nevnikalo nijaké svetlo.

Tak pri tom tmavom skromnom svetle ohliadajúc sa sem i tam vidím po stenách akési obrázky, ako sa zdalo, voľakedy pekné diela, ale teraz ošumelých farieb a s postavami bez údov a hláv. Pristúpil som k nim bližšie a videl som nápisy: Opatrnosť, Pokora, Spravodlivosť, Čistota, Striedmosť atď. A uprostred izby som videl akési polámané a poštiepané rebríky, rozmetané a rozdrvené kladky a povrazy; ba aj veľké krídla s vyškľbaným perím; napokon aj kolieska z hodín s ulomenými alebo pokrivenými valcami, zúbkami, páčkami, a to všetko sem a tam porozhadzované.

⁴ *sklepenie* – klenba

I čudujem sa, aké to tu boli prípravy a kto ich tak musel prerušiť, hútajúc, ako by sa to mohlo dať do poriadku. No nič som nemohol vyhútať; predsa však žila vo mne nádej, že ten, kto ma sem zaviedol svojim volaním, nech je to už ktokoľvek, zase sa mi ozve a dá mi pokyn, čo robiť ďalej. Lebo to, čoho začiatok som tu videl, sa mi začalo páčiť. Najmä preto, že táto izbietka nesmrдела tak, ako predošlé miesta, po ktorých som chodil po svete, ako i preto, že som tu nevidel nijakého šuchu ani ruchu, vresku ani tresku, nepokoja a spechu⁵, ťahania a násilia (čoho v svete bolo plno), ale všade ticho.

XXXVIII. ZA HOŠŤA DOSTANE KRISTA

Sám pre seba nad tým premýšľam a čakám, čo bude ďalej. A hľa, navrchu sa zaskvie jasné svetlo, a keď k nemu zdvihnem oči, vidím to horné svetlo plné blesku a v tom jase sa ktosi spúšťa ku mne dolu, postavou síce podobný nám ľuďom, ale jasnosťou podobný pravému Bohu. Jeho obličaj, hoci sa prenesmierne skvel, bol predsa ľudským očiam znesiteľný, nešla z neho ani hrôza, ale akási láskyplná neha, ktorej nič podobného som vo svete nepoznal. Ten teda, samá vľúdnosť, samá dobrotivosť, týmto premilými slovami ku mne prehovoril:

Vítaj, vítaj, môj milý synu a brat! A to rieknuc vrúcne ma objal a pobozkal. Z neho ma previala akási preľúbezná vôňa a bol som preniknutý tak nevysloviteľnou radosťou, že mi z očí tiekli slzy a nevedel som, čo mám na také prekvapujúce privítanie povedať, len zhlboka vzdychnúc, hľadel som naň pokornými očami. – Keď ma videl radosťou tak premoženého, takto ďalej ku mne hovoril: Kde si byl, syn môj? Kde si bol tak dlho? Kade si chodil? Čo si hľadal v svete? Potešenie? Nuž kdeže si ho mal inde hľadať, ak nie v Bohu? A kde Boha, ak nie v jeho chráme? A v ktorom chráme prebýva živý Boh, ak nie v chráme živom, ktorý si on sám sebe pripravil, totiž v tvom srdci? Díval som sa, syn môj, keď si blúdil; ale už som sa ďalej dívať nechcel, priviedol som ťa k sebe, uvedúc ťa do samého teba. Lebo tu som si zvolil palác pre svoje bývanie. Ak tu chceš bývať so mnou, nájdeš tu, čo si v svete márne hľadal, pokoj, potechu, slávu a dostatok všetkého, to ti sľubujem, syn môj, nebudeš sklamaný, ako tam vonku.

⁵ *spech* - zhon

Keď som počul tie slová, poznal som, že je to môj Spasiteľ, Ježiš Kristus, o ktorom som i predtým vo svete tu i tam niečo počul, a zopnúť ruky s plným potešením a s celou dôverou, nie ako vo svete, s bázňou a pochybovačnosťou, a jemu ich podávajúc riekol som: Tu som, Pane môj Ježiši, vezmi si ma, chcem byť tvoj a tvoj zostať naveky. Hovor svojmu služobníkovi a daj, nech poslúcham; povedz, čo chceš, a daj, nech sa tým blažím; nalož, čo sa ti ľúbi, a daj, nech nesiem; obráť ma, k čomu chceš, a daj, nech postačujem; rozkáž, čo chceš, a čo rozkážeš, daj; nech som ja nie ničím, aby si ty bol všetko.

(Komenský, Ján Amos: *Labyrint sveta a raj srdca*. Z čes. orig. prel. J. Lenko. Martin : Tranoscius, 1952, s. 150 – 157.)

4. ADAM TRAJAN BENEŠOVSKÝ (asi 1586 – 1650)

elmi skromné sú životné údaje tohto básnika, hnaného svetom nepriazňou osudu či ľudskou zlobou. V skutočnosti skoro všetko, čo zatiaľ o ňom vieme, je napísané v jeho veršoch. Narodil sa asi roku 1586. Sám to prezrádza, lebo píše, že v roku vydania tejto básne 1642 mal 56 rokov.

Prímenie Beneschovinus – Benešovský zas hovorí, že pochádzal z Benešova v Čechách (pri Prahe). Keďže sa sám nazýva vyhnancom nielen v oslavnej básni na piešťanské kúpele, ale aj v *Chválospove* na mesto Šopron a v *Epigramoch* venovaných mestu Žilina a zároveň na titulnom liste celého dielka sa hovorí o ňom ako o duchovnom pastierovi cirkevnej obce pravdepodobne protestantskej v Drahovciach pri Piešťanoch, môžeme právom predpokladať, že bol jedným z mnohých vtedajších utečencov pred náboženským či politickým prenasledovaním. Z jeho oslavných básní tiež poznávame miesta dočasných životných zastávok. Sú to Šopron, Schleinig, Žilina, Drahovce a pravdepodobne aj Trenčín. V pripojenej básni M. Jozef Heliades sa totiž sám označuje za jeho spoluobčana z Trenčína – concivis Trenchiniensis.

Podľa niektorých prameňov má jeho priezvisko české znenie Trojan. Podľa tých istých prameňov vysokoškolské vzdelanie nadobudol na pražskej univerzite a tu sa stal roku 1609 bakalárom. Potom bol evanjelickým farárom vo Vimperku. Odtiaľto odišiel roku 1621 do vyhnanstva.

Svoje vyhnanstvo oplakal roku 1622 v eléгии *Exilium Adami Trajani Beneschovini, propter sinceram evangelicae fidei confessionem infractum animo susceptum et ab ipso carmine descriptum*. Roku 1632 vydal v češtine verše *Pout' betlemská*. Okrem toho sa uvádzajú ešte jeho spisy: *Starých kmetů nepohoda, Defectionis causa et remedium* (rok vydania nie je známy) a v rukopise ostalo jeho dielo *Historie o válkách*.

Adan Trajan bol jedným z mnohých českých vzdelancov, ktorí sa v období pobelohorskom uchýlili pred prenasledovaním na Slovensku, kde sa v nemalej miere pričínili o zvýšenie kultúrnej úrovne (Jakub Jakobeus, Jur Tranovský atď.).

A to je všetko, čo vieme o Adamovi Trajanovi Benešovskom. Nepoznáme ani rok jeho skonu. Možno však oprávnene povedať, že z jeho mena dýcha tajomnosť minulosti a z jeho veršov zasa veľkosť budúcnosti.

(Rebro, Augustín: Adam Trajan Benešovský a Piešťany.

In: *Trajan – Benešovský, Adam. Uzdravujúce piešťanské kúpele*. Bratislava : Obzor, 1979, s. 6 – 7.)

UZDRAVUJÚCE PIEŠŤANSKÉ KÚPELE PRI RIEKE VÁH (*Saluberrimae Pistinienses thermae ad fluvium Vagum*, 1642)

Za iniciátora piešťanskej literatúry, presne lokalizujúcej kúpele, možno označiť Juraja Wernhera, podľa mienky znalcov, lekára a neobyčajne vplyvného spisovateľa.

Kultúrny, spoločenský a náboženský obraz pomerov 17. storočia nachádzame iba u Trajana. On poznal roky a roky Piešťany, lebo pastoroval v neďalekých Drahovciach, kúpele pozorne sledoval a podľa všetkých príznakov aj sám sa liečil. Jeho báseň je v konečnej verzii slovom vďa-kyvzdania, poznania prameňov telom a dušou. Trajanov básnický prínos určitejšie vystúpi do popredia narážkovitým zväžením črt, okrajových poznámok, príznačnejších štylizácií, dokresľujúcich evolučne ten-ktorý charakteristický znak. Význačnosť jeho miesta v literatúre o piešťanských kúpeľoch podčiarkujú hneď popri iných faktoch dva klady z prvého zahľadania vonkajšieho rázu: rozmernosť jeho skladby a ojedinelý postoj básnika. Subjektívnu stopu Trajana, ako súkromného človeka, pohltila anonymita. Čo vieme o ňom dosiaľ, vieme iba z rekonštrukcie jeho diela, rukopis ktorého prechováva piešťanské múzeum ako mimoriadne cenný unikát.

(Bor, J. E.: Adam Trajan v literatúre o Piešťanoch. In: *Adam Trajan. Chválospev na piešťanské kúpele z roku 1642*. Piešťany : Riaditeľstvo štátnych kúpeľov, 1943, b. s.)

O Piešťanských kúpeľoch

Hoc mnohý z Uhrov už dávno krásnymi, čistými spevmi
kráľovstva počiatky, slávu, mužov česť ospievali
aj väčšie nad moje vyriekli chvály v nádherných veršoch,
významné skutky tiež v maronských¹ metrách skryli;
ich verše o bojoch, o veľkom umení vojnovom vravia,
o triumfe, víťaznej koristi v rukách Hunov,²
o strašných pohromách, plienení, čo zemi priniesli Turci,
o škodách, ktorých už v miestach tých vidno nieto;
o krásach, osohu veľkom, úrode vidieckych polí
a rôznych daroch zas spievajú iní básne,
mne nech sa dovolí, keď čas je, patrične ospievať vody,
hodné vždy chvály, veď dávajú zdravie chorým.
Pramene týchto vôd v susedstve mojom sú, príbytok môj je
blízučko týchto miest, za to buď Bohu vďaka!
Treba mi všeličo dôkladne preskúmať, v mysli si zvážiť;
aký je pôvod ich, čo o tom Písmo vraví.
Očiam sa vynára krása zeme a podnebie jasné,
tečúce vody tiež, priľahlé brehy mora.
Mne však tu prichodí písať o vodách v prameňoch stálych,
prinášajúcich aj úľavu, zdravie chorým.
O týchto vodách ja chcel by som napísať pochvalné verše,
hoci aj mienka je, že vlôh niet u mňa toľko.
Človeka vyhnanca, Kriste, veď, nech spieva o tvojich daroch,
nech z týchto veršov ti naveky sláva plynie.
Stvorené veci sú všetky prejavom dobroty Božej,
ktorá chce, aby sa s rozumom užívali.
Vo všetkom možné je rozpoznať veľkú otcovskú lásku
Pána, čo tvorcom je, prameňom všetkých vecí.

¹ *Maro Publius Vergilius* (70 — 19 pred n. l.) – rímsky básnik, autor známeho eposu Eneida, v ktorom opisuje osudy trójskeho hrdinu Enea, a pastierskych spevov Bukolik, ktoré boli veľkým vzorom v stredoveku a u nás najmä v období národného obrodenia, resp. klasicizmu. Marónske metrá — Vergiliove verše.

² *Huni* – starý ázijský kočovný kmeň, ktorý r. 375 n. l. vtrhol do Európy, porazil Gótovej a obsadil územie medzi Volgou a Dunajom. Ríša Hunov dosiahla najväčšieho rozmachu za Atilu (bič boží).

Najvyšší vládca nám ochotne umožnil užívať všetko,
čo dáva zem táto i čo sa skrýva v mori.
Všetok ľud mal by ho za to číť slovom i celým srdcom,
prijímať vieru, čo dalo nám Božie Slovo.
Chcem teda teraz i vždycky vzdávať ti vďaku a chválu,
keď láska tvoja nám prináša toľké dobrá.
Kto môže dôkladne, pýtam sa, rozpoznať všetky tie dary
a splniť dôstojne povinnosť chvály Bohu?

Prameňov s horúcou vodou, ako to všetkým je známe,
v krajine panónskej³ na mnohých miestach jesto.
Však okrem piešťanských kúpeľov, takto ich obvykle zovú,
nechcem ja iné znať. Tento môj spev znie o nich.
Ich miesto pri rieke Váhu je, na suchom štrku a piesku,
v ktorom tok kľukaté ramená často robí.
To miesto podnebie vynikajúce má veľmi a leží
v stolici Nitrianskej, krásnej a prebohatej.
Polia má v úľube Ceres,⁴ žičí im rovnako Bakchus,⁵
záhrady plné sú bzukotu hyblejských včiel.⁶
Údolie toto je slnečné veľmi, útulné pritom,
no úzke. V ňom sú tie pramene horúcich vôd.
Nie ako inde to býva, že tokom prehojným vždycky

³ *Panónia* – inak nazývané Uhorsko. Pôvodne však bolo územie podstatne menšie v terajšom západnom Maďarsku a čiastočne Rakúsku.

⁴ *Ceres* – rímska bohyňa poľnej úrody a obilia. Preto sa všetky múčne jedlá pokladali za Cererine dary. Bola z najstarších rímskych bohýň. Jej chrám v Ríme bol na úpätí Aventina. Na jej počesť sa v polovici marca konali slávnosti, tzv. Cereálie. Ceres vraj naučila ľudí pestovať obilie. Zobrazovali ju ako Diovu manželku. Jej symboly boli klasy, vence z klasov, košíky s plodmi a pochodne.

⁵ *Bakchus* – Bacchus, gr. Bakchos, Dionýsos, Lyaeus. Boh vína a vinohradníctva, darca radosti. Bol synom boha Dia (Jova) a jeho milenky Semely. Narodil sa vraj v Tébach. Vychovali ho nymfy v nýsajskej doline. Odtiaľto priniesol ľuďom vinič a naučil ich vyrábať z hrozna nápoj. Neskôr ho Zeus urobil bohom tohto nápoja. Gréci ho považovali aj za ochrancu ovocných stromov a kríkov i za boha úrody a bohatstva: Slávnosti konané na jeho počesť, nazývané bakchanálie, boli veľmi veselé, neskôr až rozpustilé. Keď sa zvrhli na orgie, rímsky senát ich roku 186 pred n. l. zakázal.

⁶ *Hyblejské včely* – Hybla – vrch a mesto na východnom pobreží Sicílie. V jeho okolí prekvitalo včelárstvo.

vyteká zo stálych prameňov chladná voda.
Niet tuná kúpeľnej budovy s kúpeľom pre mnohých ľudí,
v ktorom by prekryla tónistá strecha vodu.
Tu kopú len jamy malé a vždy tam, kde komu vôľa,
v štrku a piesčinách. V nich hneď je plno vody.
Tá voda horúca, myslím si, z hlbokých zeme žíl tečie
prichádza príjemná a milá všetkým býva.
Na dno jám sediaci prostí položia dubové vetvy
alebo ratolesť, listy tiež topoľové.
Do jám si nemocní ponoria nahé zoslablé údy,
zákon im nebráni zostať v nich, dokedy chcú.
Trápení rôznymi neduhmi alebo zimnicami
hľadajú ľudia tu pre choré telo zdravie.
Kto môže, schopný je ešte, nech všetko odloží rúcho,
v kúpeli pokožka obnoví sa mu iste.
Liečenie chorého tela obvykle dlhší čas trvá,
nezriedka treba sa vo dne i v noci liečiť.
Horúca voda je? Nemôžeš azda teplotu znášať?
Nablízku Váh tu je, jeho tok neustály,
čo veľmi prudký je, dravý, nivočí navôkol všetko,
zaplaví často aj pramene teplej vody.
Zničí tiež prístrešky chatrné a štrkom zanesie pôdu,
utrhne breh a s ním všetko sa rúti prúdom.
Zvláštne a divné je veľmi, že svojím ničivým prúdom
nemôže uskodiť prameňom termálnych vôd.
Prozreteľnosti je dielo to (nič bez nej nemôže stať sa).
Oproti, na druhej strane je mocný vršok,
ktorý vie roztrieštiť hravo zúrivosť spenenej rieky,
zmierni a utlmí búrlivé hučanie vln.
Mocne sa postaví naraz do cesty ničivým prúdom
a takto ochráni pramene kúpeľných vôd.
Sedliak hneď pohne sa očistiť, upraviť kúpeľné jamy
a všetko opraví čoskoro jeho ruka.
Zjednanú odmenu potom dostane sedliak i sluha
(pracuj a zarobíš), každý má, čo mu patrí.

Miesto to nie je ver skúpe na veci potrebné k žitiu,
v ňom Bakchus i Ceres všetkého hojnosť máva.
Starčekov slabých i mládež vidno tam prichádzať vedno
(slovenský národ je plodný a počtom veľký).
Jeden má pletený košík na pravej ruke a v ľavej
veľký džbán s vínom (bremä to ver je ťažké).
Po zemi rozloží potom gazda sám na predaj plody
a pekne do radu stavia, tak býva zvykom;
mlieko a cibuľu, strapčeky hrozna aj mandle, slivky,
jablká, cesnak, med, gaštany, orechy tiež,
kohúty, kurčatá mladé, vajcia a posúchy vonné
a iné z úrody bohatých polí, záhrad.
Sú tam aj syry, čo mávajú okrúhly tvar ako štíty,
v tvrdosti nie sú však rovné im ani trochu,
ani tak solené nie sú, ako ich požíva pastier,
lež mäkké, priam ako bývajú huby jemné.
Je tam aj veľký dom, magnátom vznešeným skytá však iba
príjemný príbytok (nemožno zamlčať to).
Navôkol chatrče biedne len, tmavé, držané kolom
(ani to utajiť nemôžem v svojich veršoch),
stavané z hlíny sú, pokryté šachorom, čo rodí močiar.
Často však milé sú aj mocným a veľkým pánom.
Po jedle nastáva pre telo hodina zdravého spánku,
ku tomu niektorým poslúži najatý dom.
Darmo však hľadáš v ňom mäčku ustlané, úhladné lôžko,
v temravých domčekoch málo sa nájde príkras.
Mnohým sa ujde len spočinúť dakde, často to býva,
na slame pod nebom a usnúť v sladkom spánku.
Nie všetkým sa dvere otvoria do izieb panského domu,
sotva im dovoľia v maštali utúliť sa.
Veľa je tu rôznych ľudí, plné sú chalupy, sídla.
Málokde pritom sa voľnejší život žije.
Žobrákom je tu tiež určené miesto, ale to veru
prameňom teplých vôd ozdobou naozaj nie je.
V susednom mestečku Piešťanoch posvätný chrám boží stojí,

v ňom možno vd'aky vzdať Mocnému za dobrotu.
Kto v srdci zbožný je trochu, náhli sa do neho, aby
dosiahol nebesia cestou tou najschodnejšou.
Ako sú topole ozdobou brehov a cyprus hrobov
posvätný boží chrám ozdobou býva mestám.
Mnohým však zdá sa, že svätýň už neveľmi treba,
málo sa venujú kostolu, viacej chlievom.
Chorým však patrí sa ponajprv vyhľadať príbytok Boží
a prosiť Mocného, aby bol na pomoci.
Radím im, ak chcú sa pozbaviť neduhu, choroby svojej,
nech takto alebo podobne prosia Boha:
Rozsievач jasných hviezd, všemocný panovník zeme i mora,
ty v rukách svojich máš život náš i smrť našu,
vyznávam, že veľmi zhrešil som, porušil príkazy tvoje.
Ty vieš to, hanbím sa za skutky svoje mnohé,
nevďačný bez studu krstné som zhanobil dané ti sľuby,
príkazy tvoje som zneuctil činmi zlými.
Právom som zaslúžil, biedny, za všetky prehrešky moje
chorobu ťažkú mať a nevyliciteľnú.
Aj napriek tomu som celý čas chodil len po zlých cestách.
Hoc dobrý príklad aj vidím, zlý nasledujem.
Prosím však, nech tvoja pravica k trestu sa nezníži veľmi
a hnevu svojho nech prehrozné blesky stlmí.
Radšej vždy, prosím ťa, dobrotou svojou hrozný hnev zmierni,
príznaky lásky nech na tvojej tvári žiaria.
Ponajprv z nečistej duše zmy všetky nánosy špiny,
čo ver sú príčinou choroby mojej ťažkej.
Ty môžeš privolať naspäť aj dušu uniklú z tela,
ty môžeš, dobre viem, zlomiť moc krutej smrti.
Prosím ťa, zmiluj sa nad biednym človekom pre jeho ľútosť,
chorému pomôcť sa ponáhľaj uzmiernený.
Môžeš to urobiť, dobrota tvoja je zjavná a známa,
veď často si mi už pomohol v mojej tvrdzi.
Nie voda liečivá má takú silu chorobu zmierniť,
ty povedz slovo len a budem zasa zdravý.

Tvoja moc môže nás zahubiť, viem to, radšej však nech nás zachová. Získaš tak predsa len väčšiu slávu.
Budem ťa, ó Bože, velebiť za dobrotivosť a lásku
a v srdci svojom ti do smrti budem vďačný.

Čo však ja poučam, nehodný a vzory modlitieb dávam
mužom tak zbehlým, hoc osud ich neblahý je?
Nedávam márne a daromne vysokej oblohe hviezdy
a brehy riekam, či lístím stromy zdobím?
Čo začal som aj dopoviem, by už loď neblúdila
okľukou dlhou, nech vbehne hneď do stredu vôd.
V krátkosti môžem však dotknúť sa iba niektorých vecí,
ako kto z povrchu nabera riečnu vodu.
Obnovuje sa tu teraz aj veľký pre mníchov kláštor,
čo v názve teší sa Štefana kráľa menu.
Pri brehu rieky je vybudované pltisko malé,
ustaté plte tu pokojná chráni voda.
Cestujúcemu i povozníkovi poskytnú pomoc
úslužná kompa a prevezie oboch razom.
Nezriedka zahatí človeku cestu vyliatá voda,
mohutný násyp však bráni jej prenikať v diaľ.
Na blízkom vršku je hájik, ktorý tu dvojako cloní;
stromami výhľad a konármi samé miesto.
Vršok ten veľký je, rozľahlý, možno ho zďaleka vidieť,
listnatý hájik sa červeným kvetím smeje,
vtáci si v korunách stromov najradšej splietajú hniezda.
V zelenom údolí diviak sa statný drží,
tu môžu vznešení magnáti (panstvo má poľovku rado)
hončiť a poľovať so psami divokú zver,
aj striehnuť na strašné medvede, majúce široké šije,
zahubiť srny a zajace rýchle šípami,
zavše aj vtákov si nachytať na lep, či vábnymi zvukmi,
alebo vo Váhu rozostrieť na ryby sieť.
Príjemne možno tu hoci aj celé dni prežívať takto,
možno aj predĺžiť tento čas radostných chvíľ.

Za Váhom prudkým a dravým stelú sa krásne lúky,
vidno ich šíriť sa do diaľav na rovine.
Kto chce, tu môže si vhodne spríjemniť prechádzkou chvíľu,
dostatok pohodlia skytajú aj pre panstvo.
Takto Boh k horúcim vodám všelijakej dobroty pridal,
že sotva možno ho ľudskými sláviť spevmi.
Je tu aj výborný kameň (príroda naň je dosť štedrá),
vinie sa na povrch zo zemských hĺbok v žilách.
Kamenár okreše pekne kus skaly z blízkeho lomu;
vlohy má, nadanie opravdu veľmi veľké.
Postupne kladivom čistí ho, otlka, vyrovnáva
snaživou, zručnou a obratnou svojou rukou.
Na rôzne účely vhodný je, vozia ho do iných krajov,
vraj taký kameň sa v Uhorsku zriedka nájde.
V blízkosti ťaží sa hlinka, ktorá má rozličné farby,
jej žily v zemi sú červené, žlté, biele.
Kúpele prázdne sú zriedka len, aj počas celého roku,
keď čas to dovoľí, kohokoľvek tu prijmu.
Najväčšie zástupy ľudí sa tu však schádzajú na jar,
keď už vzduch v príjemnom vetríku oteplieva
a keď už Fébus⁷ svoj povoz vysoko k oblohe dvíha
a v jeho lúčoch sa zem celá kúpe, hreje,
jas jeho prelestný žiarou zalieva každú vec na nej.
Dni radostnejšie sú, ožívajú aj polia,
smejú sa hory a na stromoch nová ratolesť rastie
úrodná, bujne sa rozrastá na nej lístie.
Kvetnaté údolia zasa sfarbujú fialky tmavé,
zlatými kvetmi skrášlený celý je svet.
Prekrásna ruža už začína rozvíjať kvet ako purpur,
omamnú vôňu on kol-vôkol všade šíri,

⁷ *Fébus* — Phoebus, Žiarivý, Jasný, bolo prírnenie boha Apolóna, syna boha Dia a jeho milienky Léty (Latony). Bol bohom svetla a slnka, bohom niektorých umení, ochrancom života a poriadku, neomylným strelcom a veľtcom. Ľudia ho uctievali aj preto, že bol pôvodcom harmónie a krásy, chránil ľudí vo vojnách a nebezpečenstvách, liečil ich, staral sa o poriadok, miloval a odmeňoval dobro, trestal zlo. Jeho veštby boli vždy pravdivé. Rimania prevzali jeho kult od Grékov. V Ríme na jeho počesť založil cisár Augustus tzv. aktijské hry.

rozmajrín vytŕča zo záhrad slnečných striebristú hlávku,
a vôňou bohatou ohlasuje sa šafrán.
Len vinič drobné si strapčeky hrozna pred slnkom chráni,
halí ho listím a takto im vnáša život.
Začali kvitnúť aj kalichy biele ľalie jarnej,
rozzeľňala sa na lúkach, v poli tráva.
Vtáčkovia lietajú všade, ich spevy dojemné, hlasné
nesú sa vo vzduchu, v celom ich kraji počuť.
Štebotom spieva si slávik a šíri náreky svoje,
žaloby trilkami, ktorým niet v svete páru.
V ľúbezných spevoch prekrásnych pretekajú sa vtáci,
čo v tmavých húštinách, v posvätných miestach hniezdia.
Spev ich je lahodný veľmi, ich trilky rozmanité sú
a sladšie ako tie najsladšie ľudské slová.
S hrkútaním si spájajú hrdličky zobáky svoje,
havran má hniezdo rád, vrabce zas radšej strechu.
Zhromažďujú sa tu vedno rozliční spevaví vtáci
a svojimi spevmi nebesia oslavujú.
V jazerách hlbokých i v riekach širokých hrajú sa ryby,
čo zavše zdobia stôl, host'om sú na pochúťku.
V tom čase, hovorím, asi že prichodí z ďalekých krajov
sem množstvo mužov, len sotva sa ukáže jar.
Veľkomožní páni, mešťania, s boháčmi biedni,
deti aj dospelí, so zaťom test' si ide,
nevesta so svokrou chodí, dcéra zas matku sem vedie,
s otcom syn dáva sa na cestu k týmto vodám.
Vznešení magnáti, barón, každý kto chorý sa cíti,
k posvätným nádobám spadánskym náhli sa hneď.
Nič nie je vzácnejšie veru v limburgskej krajine⁸ celej.
Sem, kde Mars⁹ udatný pridlho vládne mocou,

⁸ *Limburgská krajina* — belgická provincia s mestom Limbourg. V stredovekej nemeckej ríši to bolo grófstvo, nazývané podľa hradu, ktorý vybudoval Walram von Arlon.

⁹ *Mars* — rímsky boh vojny, stelesnená vojna, ochranca rímskej moci a praotec Rimanov. Bol jedným z najvýznamnejších rímskych bohov. Podľa mýtu bol otcom Romula a Réma, zakladateľov Ríma. Podľa neho bol nazvaný prvý jarný mesiac, marec, pretože v starších dobách ho uctievali aj ako boha úrody. Doteraz je symbolom vojny.

vojvoda parmský tiež náhli, kedysi preslávný v zbrani.

Keď skončil v Belgicku boje a zmluvy spísal,
chorľavý a takmer bez síl, s ranami na celom tele
prišiel sem, aby síl nabral. To bolo v roku 1589.

Spolu s ním prišlo sem dvoranov vznešených ohromné množstvo,
odtiaľto vrátil sa zdravý a plný sily.

Takto sa, ak dá Boh, iste uzdraví v kúpeľoch týchto
hocikto nezdravý, nezriedka stáva sa to.

Aby však všemohúci Boh požehnal horúce vody
a svoju zázračnú silu im štedro pridal,
musí sám nemocný vrúcne ho, pokorne o pomoc prosiť.

Dal som už vzor, ako treba sa modliť k nemu.

Pober sa teda sem a tu nemoc si, choroby odstráň,
určite vyzdravieš, skoro sa domov vrátiš.

Útrapy zmiznú tu, stratí sa všetko, čo kľaví údy,
čo bledou farbou chce znetvorit' celý tvoj vzhľad.

Únava z údov ti zmizne, sila sa do srdca vráti
a rumeň pokryje pobledlé tvoje líce.

Aj slabý žalúdok bude môcť nápoj i pokrmy prijať,
bude sa žiadať ti výdatne nasýtiť sa.

A tým, čo spánkom si nemohli navrátiť stratené sily,
určite oblaží údy ich pokojný sen.

Odkladám pero už, dokončil všetko som, a som už ticho.

Nechcem už nechať znieť slabému veršu môjmu,
nie že by nebolo snahy, lež ťarcha staroby tlačí,
súži ma, premnohé kríže ma navštívili.

Počtom päť desiatok a šesť je rokov, už života za mnou,
možno im vyhnúť sa? Ešte aj vyhnancom som!

Ty, Bože, prosím ťa, keď oheň na popol zem túto strávi,
daj, aby v nebesiach pri stolci tvojom som stál.

Tým, čo chcú piť kyslú vodu,
vyvierajúcu neďaleko zámku
Sleiningin¹⁰ v dolnom Uhorsku.

Kto má chuť napiť sa tejto čistej a priesračnej vody,
nech vopred odloží niekdajšie staré zvyky
a potom s úzkosťou nech prosí mocného Lekára. Potom
sa môže jej napiť, na zdravie poslúži mu.

(Trajan, Adam: *Uzdravujúce piešťanské kúpele*. Z lat. orig. preložil A. Rebro. Zostavil a úvod napísal E. Čelko. Bratislava : Obzor, 1979, s. 27 – 45.)

¹⁰ *Sleiningin* — Schleining, mesto v terajšom rakúskom Burgenlande. V jeho blízkosti je hrad, vybudovaný ako nepravidelný trojuholník. Mesto i hrad patril grófskej rodine Batthiany. Hrad bol výborným útočiskom pred tureckým nebezpečenstvom. Asi 4 km od hradu je prameň uhličitej vody, kyselky, ktorú v meste i v hrade mali ako pitnú vodu.

5. BALTAZÁR GRACIÁN (1601 – 1658)

Oralista Baltazar Gracián (1601 – 1658) se narodil v Aragonii a jako většina tehdejších ambiciózních mužů vstoupil do mocného a úspěšně se rozvíjejícího jezuitského řádu, kde se stal profesorem a později rektorem jezuitské koleje v Tarazoně. Žil v pohnuté době třicetileté války, která sice španělské království přímo nezpustošila, ale vstupem Francie do konfliktu roku 1635, ztratilo Španělsko naději stát se jednoznačným hegemonem této poslední války náboženské a první války moderní. Zatímco francouzští vojáci, Henri Turenne a princ Ludvík Condé, dobývali pevnosti v Porýní a porazili Španěly v roce 1643 u Rocroi, švédští generálové pustošili v opakovaných taženích většinu říšského území, včetně zemí Koruny české. V Příručím orakulu a umění moudrostí se Gracián otázkami soudobé mocenské politiky ani krizí křesťanské víry nezabýval. Ve stručných sentencích shrnul praktické rady, jak uspět ve světské kariéře, jak získat společenské postavení na dvorech španělských grandů, v armádě a ve službě panovníkovi. Učil technice moci a dvorské etiketě. Radil, jak se „nenechat nachytat na švestkách“, jak proplouvat mezi útesy a nástrahami politických zájmů, jak správně mluvit a jak účinně jednat. Příručka dvorské etikety došla obliby u francouzského krále Ludvíka IX. a odtud se šířila dál po Evropě.

(Schreiber, Hugo: Příruční orákulum Baltazára Graciána. In: *Gracián kontra Komenský*. Příruční orákulum aneb Umění moudrosti. Praha : Evropský literární klub, 2006, s. 126 – 127.)

KRITIKON (El criticón, 1651)

V Kritikonu [Gracián] předložil chmurnou představu o zkáze božího díla na zemi a z toho vyplývající tíživé situaci člověka. Podle jeho přesvědčení se však zlu dá předcházet správným jednáním. Jedinci, který s úspěchem prošel labyrintem svodů a nástrah, zůstane dobrý pocit ze svobodné vůle. Dílu je námětově blízký Komenského Labyrint světa a ráj

srdce (1623). Komenského „Poutník“ se ve světě zmítaném válkami a nepokoji cítí také ohrožen. Záchranu z krize lidské existence hledá v útěku do mystické hlubiny vlastního srdce. (...)

Komenského i Graciánův pohled na svět je rozdílný. Komenský, přes své mimořádné vědecké schopnosti, byl v nitru vizionář a mystik, kdežto Gracián, brilantní společenský myslitel, politický logik a moralista. Oba dva však spojuje extatické klima barokní kultury. Podle názoru Komenského lidská utrpení lze zmírnit systematickým vzděláním a živou vírou v Boha. Chladné aristotelovské ratio, soustředěné na abstrakci a na konečnou definici, a tudíž na postižení obecného, dává pouze návod, jak se krízím, pokud je to vůbec možné, vyhnout. Komenský zdůrazňuje hlas srdce, Gracián hlas chladné logiky a rozumu.

(Schreiber, Hugo: Příruční orákulum Baltazára Graciána. In: *Gracián kontra Komenský*. Příruční orákulum aneb Umění moudrosti, s. 125 – 126 a 133.)

Případnému čtenáři

Překládám ti dnes, čtenáři soudný, ne však škodolibý, tuto dvorskou filozofii, příběh tvého vlastního života v jediném běhu úvahu. A třebaže sám její název již vyvolává nevěli, doufám, že každý chápající si tu zahraje na nechápavého a nebude o sobě smýšlet zle. Hleděl jsem spojit strohost filozofie se zábavností smyšlenky a pichlavost satiry s líbezností epiky, i když přísný Gracián, hříčka vlastního plánu v svém spíš bystrém než prospěšném umění důvtipu, by to odsoudil. U každého z nadaných autorů jsem se snažil napodobit to, co se mi vždycky líbilo: Homérovy alegorie, Ezopovy výmysly, Senekovo ponaučení, Lúkiánovy soudy, Apuleiovy popisy, Plútarchova mravní ponaučení, Héliodorovy příběhy, Ariostovy podivuhodnosti, Boccalinioho ostré výroky, Barclayovy jízlivosti. Posud' sám, zda jsem toho, alespoň v podobě stínů, dosáhl. Začínám nádhernou Přírodou, přecházím k půvabnému Umění a končím prospěšnou Mravností. Rozděлил jsem svůj výtvar na dvě části, aby byl čas rozvážit čas to, co je tu obtížné, a abych zájem čtenáře roznítil, ale neunavil. Jestliže tě táto první část uspokojí, nabízím ti potom druhou, již barvitější a bystřejší; ne však nalíčenou; je tím kritičtější, čím soudnější jsou další dvě údobí života, o nichž se v nich filozofuje.

KRISIS I

Trosečník Critilo potkává Andrenia, jenž mu o sobě vypráví podivuhodné věci

Oba světy se již sklonily k nohám svého světovládce, katolického krále Filipa, a královskou korunou mu již byla nejdelší dráha, kterou slunce uběhne po té i oné polokouli, třpytivý kruh, v jehož křisťálovém středu leží malý ostrov, a spíš perla moře aneb smaragd země. Jméno mu dala nejjasnější císařovna, aby i on vévodil ostrovům a byl korunou oceánu. Slouží tudíž ostrov Svaté Heleny na cestě od jednoho světa k druhému za odpočívadlo putující Evropy a vždycky byl otevřeným útlukem, udržovaným prozřetelnou boží laskavostí uprostřed nezměrných moří pro katolické flotily plující z východu.

Zde v boji s vlnami, odoláváje větrům, a víc ještě nepřízni osudu, stěží nesen dřevěnou deskou, pídil se po přístavu jakýsi trosečník, podivný plod přírody i osudu, jenž podoben labuti svým bílým vlasem, a ještě víc svým lkajícím hlasem, takto volal na neblahé hranici života a smrti:

„Ach živote, neměl jsi začínat, ale ježto si začal, neměl bys končit. Není nic vytoženějšího a křehčího nad tebe a ten, kdo tě jednou ztrácí, pozdě tě znovunabývá; ode dneška jsi pro mne ztracený. Macešsky se zachovala příroda k člověku, vždyť to, co mu odňala na rozumu při zrození, vrací mu v umírání: tehdy aby nevnímal dobro, které získává, nyní, aby pocítil zlo, které odmítá. Ach, tisícero násobným tyranem každé lidské bytosti se stal ten, kdo s pohoršlivou troufalostí poprvé svěřil svůj život na křehkém plavidle nestálému živlu! Říká se, že hrud' měl z ocele, já však tvrdím, že plnou omylů. Zbytečně oddělila vyšší prozřetelnost národy horami a moři, jestliže smělost lidí vynalezla mosty, po nichž by přenášela svou zlomyslnost. Všechno, co vynalezla lidská píle, stalo se jí osudově škodlivým a zhoubným: střelný prach je hrůznou újmou životů, nástrojem jejich největší pohromy, a loď není nic než předčasná rakev. Těsným divadlem pro její tragédie zdála se být smrti země, a hledala proto způsob jak triumfovát i na mořích, aby se umíralo ve všec živlech. Vždyť který schod ke zkáze chybí ještě nešťastníkovi potom, co se nohou dotkne prkna korábu, zaslouženého popraviště své troufalosti? Právem považoval Cato mezi trojím nerozumem života za největší ten, že vstoupil na loď. Ach osude, ach nebesa, ach neblahá náhodo, snad dosud cosi znamenám,

jestliže že mně dosud tolik pronásleduješ, a když jednou začneš, nezastavíš se, dokud neuštveš. Kéž mi v této chvíli, pomůže alespoň to, že jsem pouhé nic, než abych si zasloužil věčnost.“

Takto zraňoval svým vzdycháním vánky, zatímco svými pažemi bičoval vodu, doprovázejе pílí přičiněním rozumu. Zdálo se, že již překonává nebezpečí, vždyť velkých mužů se nebezpečí, vždyť velkých mužů se nebezpečí bojí, buď si jich váží; smrt váhá vyjít jim vstříc a štěstěna je jim po vůli; tak zmije ušetřily Alkida, bouře Caesara, meče Alexandra a kule Karla V. Avšak běda, neboť štěstí chodí sřetězeno, takže jedno přivádí druhé, a jestliže jedno skončí, zpravidla druhé, ještě větší, se rodí. Když myslel, že se již octl v pevném náručí naší společné matky, začal se znovu bát, že se ho zmocní rozzuřené vlny, aby jej Tantala země, která mu unikala mezi rukama, když ji považoval za nejjistější, rozdrtily na jednom z útěsů, na drsných útrobach jeho osudu. Vždyť nešťastník nejen nenachází vodu na moři, ale ani zemi na Zemi.

Zmítal se takto mezi jedním i druhým živlem, nejistý mezi životem i smrtí, oběť svého osudu, když jakýsi zdatný mládenec, anděl zjevem a více skutkem, napřáhl paže, aby ho vyzvedl těmito rukojeťmi tajného magnetu, byť ne ze železa, a zabezpečil mu štěstí spolu se životem. Když trosečník vyskočil na břeh, přitiskl své rty k zemi, na níž našel bezpečí, a pozvedl oči k nebi, ke díkůvzdání. S rozevřenou náručí přistoupil potom k obnoviteli svého života, chtěje splatit dluh objetím i díky. Slovem mu však neodpověděl ten, jenž si ho zavázal činy, pouze úsměvem dával najevo svou velikou radost a užaslou tvář svůj veliký podiv. Vděčný trosečník zopakoval svá objetí a slova, vpytává se na zdraví a pohodu, ale překvapený ostrovan na nic neodpovídal. Obměňoval mu proto jazyky z těch několika, které znal, ale zbytečně, protože on, k tomu všemu nechápavý, omezoval se na neobyčejné projevy, nepřestává se na něho dívat a obdivovat ho a střídaje nejzazší úžas s radostí. Právem by se domníval ten nejpозornější člověk, že tu jde o nevzdělaný plod zdejších hvozdů, kdyby to podezření nevyvracelo liduprázdno ostrova, světlá barva a hladkost ostrovanových vlasů i rys jeho tváře, což všechno prozrazovalo Evropana. Po šatu nebylo ani stopy, byla jím pouze livrej, jeho nevinnosti. Uvažoval tedy důvtipný trosečník, zda mládenec není zbaven oněch dvou sluhů duše, z nichž jeden vzkazy přináší a druhý doručuje,

sluchu a mluvy. Záhy ho však zkušenost vyvedla z omylu, protože mláde-
nec věnoval hbitou pozornost sebemenšímu hluku, nelumvě o jeho věrné
nápodobě řevu šelem a zpěvu ptáků, takže se zřejmě lépe dorozumíval
se zvířeti než s osobami; tolik dokáže zvyk a odchování. Mezi těmito bar-
barskými projevy však jako by prosvítala živost jeho ducha; to duše se
přičiňovala, aby se ukázala, vždyť kde není prostředníkem její umění,
všechno se zvrháva v přírodu.

V obou zároveň rostla touha vzájemně poznat své osudy a životy,
avšak důvtipný služebník postřehl, že toto potěšení jim maří nepřítom-
nost společného jazyka. Vždyť mluva je důležitým výsledkem činnosti
rozumu, a kdo neuvažuje, ten nerozpráví. „Mluv,“ řekl filozof, „abych tě
poznal.“ Duše se dorozumívá ušlechtilým způsobem vytvářejíc smyslu-
plné obrazy sebe samé v mysli naslouchajícího, neboť toto je v pravém
slova smyslu rozprávění. Nejsou přece přítomni ti, kteří se neoslovují,
ani vzdáleni ti, kteří se dorozumívají písemně; takto dosud žijí moudří
muži minulosti a denně k nám promlouvají svými věčnými spisy, bez-
ustání osvěcující ty, kteří teprve přijdou. Mluvení sa podílí na tom, co
je potřebné, i na tom, co je příjemné, protože moudrá příroda vždycky
hleděla sbratřit obojí ve všech úkonech života; rozhovorem se příjemně
a rychle získávají důležité správy a mluvení je jedinou cestou k vědění:
mluví-li učenci, plodí nové učence a rozprávkou se do mysli sladce vnaší
moudrost. Z tohto důvodu osoby nesmohou postrádat společný jazyk ať
pro potřebu, ať pro zábavu; vždyť dokonce dvě děti úmyslně vysazené
na ostrově si vymysleli jazyk, aby se dorozuměly. Ušlechtilá rozprávka
je tedy dcerou uvažování, matkou vědění, úlevou duše, obcováním srdcí,
poutem přátelství, pokrmem spokojenosti a zaneprázdněním mužů.

Znaje toto, moudrý trosečník začal pak vyučovat nevzdělaného mla-
díka mluvě a snadno to mohl dokázat, pretože mu byla nápomocna jeho
učenlivost a touha. Začal jmény obou, předložil mu své, jež znělo Critilo,
a sám mu dal jméno Andrenio; oběma se hodila dobře, prvnímu pro jeho
soudnost a druhému pro jeho lidskost. Touha vynést na světlo toliké
myšlenky po celý život potlačované a zvědavost poznat tolikou nezná-
mou pravdu podněcovaly Andreniovu učenlivost. Brzy začal vyslovovat,
brzy se tázal a odpovídal. Odvažoval se i uvažovat, spoléhaje na slova
a na gesta; a co mnohdy započal jazyk, to dokončila ruka. V útržcích

a kusech slov začal předkládat svůj život, jenž byl o to podivnější, oč méně zkušený. Mnohdy se zarazil, když nedokázal postihnout to, čemu se dalo stěží uvěřit. Když však mohl mluvit souvisle a velikost jeho citů nacházela věrný obtisk ve slovech, na naléhání Critila a podporován svou pílí začal takto uspokojovat jeho zvědavost:

„Já nevím, ani kdo jsem, ani kdo mi dal bytí, ani k čemu mi je dal,“ řekl. „Kolikrát jsem se na to mlčky tázal sám sebe, jsa stejně nevědomý jako zvědavý. Jestliže však mé tázání začínalo v nevědomosti, stěží mi mohlo přinést odpověď. Leckdy sem se přel sám se sebou, abych poznal, zda rozvášněn vystoupím ze sebe. Třebaže dosud sotva jednotlivce, roz-dvojoval jsem se, abych v odstupu od své neznalosti zjistil, zda mohu dosáhnout splnění svých tužeb. Ty se mne, Critilo, ptáš, kdo jsem, a já si to přeji zvědět od sebe. Ty jsi první člověk, kterého jsem dosud spatřil, a v tobě se vidím zpodoběn věrněji nežli v němém křišťálu studánky, kte-rou mnohokrát vyhledávala moje zvědavost a velebila moje nevědomost. Chceš-li se však dozvědět události mého života, vypovím ti je, neboť jsou spíš roztodivné než bohaté. Poprvé jsem se poznal a mohl jsem si učinit představu o sobě, když jsem byl uzavřen v útrobách oné hory, která ční nad ostatní, neboť i mezi skalisky se prosazuje výjimečnost. Tam mi poskytla první sousto jedna z bytostí, které ty nazývaš šelmami, a já ji nazýval matkou, domnívaje se vždycky, že ona to byla, jež mně porodila dala mi bytí, které mám. Zahanbeně to přiznávám.“

„Je vlastní dětské nevědomosti,“ řekl Critilo, „že nazývá všechny muže otci a všechny ženy matkami; podobně jako ty jsi považoval za matku dokonce šelmu, ježto jsi dobročinnost pokládal za mateřství, tak svět ve své neznalé dětinskosti kteroukoli dobrodějnou bytost nazýval otcem a dokonce ji zbožštil.“

„Takto jsem pokládal za matku tu, která mě živila u svého prsu: šelmu,“ pokračoval Andrenio. „Vyrůstal jsem mezi jejími dítky, jež jsem považoval za sourozence, stav se zvířetem mezi zvířety ať ve hře, ať v spánku. Mnohokrát, když slehla, dala mi mléko a rozdělila se se mnou o úlovek a plody, které přinesla mláďatům. Zpočátku sem tolik nepocíťoval toto trudné uzavření. Vnitřní temnotou svého ducha jsem potíral vnější temnotu kolem svého těla a nedostatkem poznání jsem zastíral nouzi o světlo, byť několikrát jsem zahlédl jeho nezřetelné záblesky, které nebe

občas seslalo k vrcholu té neblahé jeskyně. Když jsem však dospěl k jisté hranici myšlení a života, přepadla mně náhle tak neobyčejná touha po poznání, tak mocný zásah světla a vnímavosti, že jsem se začal obírat sebou, rozpoznávat se a provádět takovou i onakovou úvahu o svém vlastním bytí. ‚Co je to?‘ říkal jsem si. ‚Jsem, anebo nejsem? Ježto však žiji, ježto poznávám a uvědomuji si to, mám své bytí. Jsem-li však, kdo vlastně jsem? Kdo mi dal toto bytí a k čemu mi je dal? Abych vězel zde? Jaké neštěstí! Ne, to ne, vždyť pozoruji mezi nimi a sebou zřejmé rozdíly: oni sou oděni srstí, já však sem nahý a méně zaopatřen tím, kdo nám dal bytí. Také zjišťuji, že celé mé tělo je zcela jinak uspořádáno než u nich; já se směji a pláči, kdežto oni vyjí; já kráčím vzpřímen, pozvedaje tvář vzhůru, kdežto oni se pohybují shrbeni a sehnuti k zemi.‘ Všechno to jsou dobře známé rozdíly a všechny je zjišťovala má zvědavost a se sebou srovnávala má pozornost. Každým dnem rostla má touha odejít odtamtud, snaha vidět a vědět, tak přirozená a velká u všech lidí, u mne však jakoby násilně potlačovaná, a proto nesnesitelná. Nejvíce mne však trápilo, když jsem viděl, jak táto zvířata, moji druzi, neobyčejně lehce tam šplhají po strmých stěnách, volně vycházejí a přicházejí, kdy sa jim zachce, zatímco pro mne byly ty skály nepřístupné; takže neméně těžce jsem nesl, že onen velký dar svobody je upírán pouze mně. Mnohokrát jsem se pokusil následovat ta zvířata a drásal skály tak, že se mohly obměkčit krví prýšticí z mých prstů. Ba i zubů jsem používal. Ale zbytečně, ale jen ke své škodě, neboť bylo jisté, že padnu k zemi, skropen slzami a potřísněn svou krví. Na mé volání a pláč přibíhala dojatá zvířatam obtížená plody a kořistí, a tím se poněkud zmírnila má lítost a zčásti vynahrazovaly mé útrapy. Kolik vnitřních samovlův jsem vykonal, vždyť úleva vnější mlůvy mi dosud chyběla! Kolik námětek a pochyb nashromáždilo mé pozorování a má zvědavost. Všechny se však rozplynuli v údivu a trýzni! Opětovanou mukou byl pro mne nejasný lomoz moře, jehož vlny se více třístily o mé srdce než o tyto skály. A co říci k tomu, když jsem slychal děsivý praskot mračen a jejich hromobití? To se však rozplývalo v dešti, kdežto mé oči v pláči. Raději bych byl zahynul, octl se v smrtelné agónii, když občas, třebaže pro mne zřídka, jsem venku zaslechl hlasy podobné tvému, zprvu velice zmatené a hřmotné, postupně však stále zřetelnější, jež mně přirozeně vzrušovaly a pevně se mi vtiskovaly do mysli. Správně jsem

postřehl, že se lišily od hlasů zvířat, jaké jsem zpravidla slýchal. Touha vidět a vědět, kdo je ten, jenž je vytváří, a nemožnost to zjistit mě přiváděly na sám kraj smrti. Bylo toho málo, co jsem tehdy zaslechl, ale rozvažoval jsem o tolik, o kolik jsem jen mohl. Jednou věcí tě mohu ujistit: byť jsem si mnohokrát a na tisíce způsobů představoval, co je asi tam venku, tvar, uspořádání, vzezření, polohu, různost a ustrojení věcí, nyní vidím, že v porovnání s tím, co jsem si o tom myslel, nikdy jsem neuhádl tvářnost ani nepostihl řád, rozmanitost a velikost této velkolepé stavby, kterou tu vidíme a obdivujeme.“

„Ovšem,“ řekl Critilo, „vždyť i kdyby se spojil všechen lidský rozum, minulý i budoucí, aby popsal tuto vekolepou budovu světa, a byl dotázán, jaká má být, nikdy by ji nedokázal sám sestavit. A nejen tento vesmír! Jářku ani tu nejmenší květinu nebo komára by nedokázal vytvořit. Pouze nekonečná moudrost nejvyššího Tvůrce uměla nalézt způsob, řád a soulad pro tak nádhernou a nehynoucí pestrost. Pověz mi však, neboť bych to od tebe velice rád věděl a slyšek vyprávět, jak si dokázal vyjít z onoho krušného zaláře, z onoho předčasného hrobu své jeskyně? A především, je-li možné to vyjádřit, co zakoušel tvůj udivený duch, když poprvé jsi odhalil, spatřil, vnímal a obdivoval toto chvályhodné divadlo světa?“

„Sečkej,“ řekl Andrenio, „pro zprávu tak příjemnou a zvláštní je třeba nejprve nabrat dech.“

(Gracian, Balthasar: *Kritikon*. Zo špan. orig. prel. J. Forbelský. Praha : Odeon, 1984, s. 24 – 30.)

6. PETER BENICKÝ (1606 – 1664)

Na myslenie a životnú orientáciu Petra Benického mali veľký vplyv náboženstvo, rodinné a vojenské prostredie. Zaiste aj pod otcovým vplyvom vstúpil ani nie tridsaťročný do vojenskej služby. Vyslúžil si za ňu viacero uznaní a majetkových darov, ako to dokazujú zachované donacionálne listy. Vo vojenskej službe urobil kariéru. Roku 1641 ako člen kráľovskej deputácie sa zúčastnil na rokovaní s Turkami v Konštantínopole a podobne ako jeho otcovi i jemu udelil titul „rytier zlatej ostrohy“.

Po smrti rodičov odišiel od vojska a usadil sa v Novej Vsi nad Váhom (Považskej Novej Vsi). Roku 1646 odkúpil od grófa Štefana Ilešháziho majetok v Lovčiciach pri Trnave. Tam sa zdržiaval v lete. V zime obyčajne býval vo svojom dome v Trnave na Remenárskej ulici. Neoženil sa, zostal slobodným, mal rozsiahlu domácnosť, majetok a sluhov. V Trnave, v ktorej bolo od roku 1635 sídlo univerzity a stredisko protireformácie, sa priatelil so Štefanom Bartókom, veľprepoštom a Andrejom Szilym, kanonikom, s ktorými ho spájali spoločné literárne záujmy. Trnavské prostredie i styky s cirkevnými hodnosťami nezostali bez vplyvu na Benického básnickú tvorbu, najmä na jeho maďarské náboženské verše.

(Eliáš, Michal: Slovenské verše Petra Benického. In: *Peter Benický: Slovenské verše*. Trnava : Západoslovenské múzeum, 1994, s. 124.)

SLOVENSKÉ VERŠE (1652)

Benického Slovenské verše sú typickým príkladom poézie prechodného obdobia od renesancie k baroku, tzv. manierizmu: „*umínil jsem sobe / k vůli všakže tobe / čtenáři něco vzíti... / krátce vyložití*“ (1. strofa). V centre jednotlivých básní sú mravoučné úvahy a praktické rady veľmi rôzno-
rodej tematiky. Hovorí o ľudských cnostiach i nedostatkoch, povahových vlastnostiach, manželstve, rodine a deťoch, práci a vzdelaní, bohatstve i chudobe, mieri a vojne, vzťahoch k ľuďom, spoločnosti i Bohu.

(Eliáš, Michal: Slovenské verše Petra Benického. In: c. d., s. 128.)

60

Človek bohobojný
nech jest postavený
 v jakemkoli neštěstí.
Však proto nezúfá,
predce v Boha dúfá,
 že dojde zas radosti.
Neb po mračnem čase
vyjasní se zase,
 prestane i přeti.
Tak po protivenství,
velikem neštěstí
 nasleduje zas štěstí.

61

Človek bohobojný
nech je pozbavený
 všeckého svého zboží,
zase k nemu přijde.
Kdy pracovat bude,
 zas se v statku rozmnoží.
Ale z lenivosti
i mizerné chrůsty
 nechtejí do úst padat,
ne aby holuby,
smažené koblihy¹
 meli se za ním válat.

215 (222)

Lotr za nic nemá,
dokud svobodu má,

¹ *koblihy* – (z maď.) dolky

jestli mu právem hrozí.
Neb svoje lotrství
klade za bláznovství,
 bezpečně časem leží.
Kočky na slanine,
potkany ve mlyne
 tež bezpečně bývají.
Mimo však nadání
mináře z pašami
 náhle jich polapají.

216 (223)

Pták častým spíváním,
jelen utíkáním
 mnohýkrát skok stracuje,
ryba tez do vrše,²
když jednúc pustí se,
 ven z vrše netrefuje.
Rozum take lidský
míva zmysl tešký,
 nemúž všeccko pochopit.
Nenarodil se ten
človek, ktorý by sen
 mohl každý vyložit.

217 (224)

Ne co sami chceme,
o tom psát můžeme,
 než co se naučíme.
Sco³ byt nemůžeme,
jiným zanecháme,
 pravdu vyznat musíme,
že ne všeccko víme,

² vrša – kôš na chytanie rýb

³ sco – čo

vždycky se učíme
 abecedu poznávat.
Od štyřdvacet liter
ani svaty Peter
 neumel více kázat.

O štyrech částkách ročných

218 (225)

Času májového
prvostný nového
 všecko stvorení žádá,
neb toho času
veselého hlasu
 slávik znamení dáva,
že zima minula,
k nám se přiblížila
 libých kvítkův okrasa,
trávička zelená,
úrod všech bylina,
 stromův predivná sláva.

219 (226)

Letný čas promenu
čini z máje divnú,
 neb vzácnú pomoc dáva.
Co z jari zakvitne,
to v lete odkvitne,
 s kvíti ovotce míva.
Toho zvlášte času
komáry se pasú,
 muchy i blechy spolu.
Blechy zvlášt pri tele,
muchy zas pri stole,
 komáry u tvých volu.

220 (227)

Podzimek vinicam,
rozličným štepnicam
 hospodári znat dáva,
by bedliví byli,
sobe nelenili,
 obíračku predkladá.
Každý má pozor dat,
sobe zhromažďovat
 s pola svého, kde co mel.
Neb času zimního
všecko z hotového
 budeš brat, abys vedel.

221 (228)

Zima zvlášť nedbalých
lidí záhalčivých
 nejvíce skormucuje.
V otrhaných šatách,
v podrápaných gatách
 do kúta posazuje.
Cos v lete zhromaždil,
káže, bys predložil,
 jestli chceš sýty býti.
Neb s kvíti bílého,
to jest snehu mnoho,
 nemůžeš živnost míti.

222 (229)

Títo štyri stránky
radí tobe šťastky,
 kterak máš živnost vesti.
Čas prvostný kvíti
leto dá videti,
 co budeš v zime jisti.

Podzimek ze zimu
kážut pod perinu
 neb teplú kožušinu.
Abys mohl obírat,
živnost zhromažďovat
 zvlášte v nejtuhší zimu.

O rozličných barvách, s kterýchžto jednej každej vlastnost se ukazuje

O rozličných barvách,
s kterýchžto
jednej každej vlastnost
se ukazuje.

Královská důstojnost,
stříbrná panství dost,
 červená milost dáva.
Bílá stydlivého,
zelená stáleho,
 zlatá tesklivost míva.
Morská jest búrlivých,
plamená pochybných,
 nebeská myslí stálej.
Vlasová hnevivých,
ryšavá falešných,
 popelavá vůli zlej.
Brozkvavá jednostajnost,
svetlá pak veselost,
 žlutá činí bláznivost.
Černá smútek nese,
modrá žalost zdá se.
 Táto je barev vlastnost.

(*Peter Benický: Slovenské verše. Trnava : Západoslovenské múzeum, 1994, s. 34 – 35, 114 – 117.*)

7. JOHN MILTON (1608 – 1674)

Politický a kultúrny život v Anglicku 17. storočia našiel najucelenejší odraz v diele najväčšieho súvekého básnika Johna Milтона (1608 – 1674). Jeho otec bol notárom a požičiavateľom peňazí, hudobným skladateľom a prívržencom reformácie. Synovi poskytol dobré vzdelanie na univerzite v Cambridgei. Umožnil mu študovať i jazyky a hudbu. Milton vyrástol v ovzduší sporov predchádzajúcich občianskej vojne, čo ho viedlo ku skúmaniu občianskych a náboženských slobôd vo vzťahu k forme a metóde vlády. Bol dôsledným zástancom parlamentu. Už na univerzite kráčal po stopách Francisa Bacona, ostro sa staval proti neplodným scholastickým sporom a zdôrazňoval potrebu rozvíjať poznanie prírodných vied v presvedčení, že poznanie zákonitostí prírody a nevyhnutnosti robí človeka šťastnejším. Prírodu pokladal za večný zdroj života a vo svojich názoroch dospel veľmi blízko k myšlienkam racionalizmu a vedeckého materializmu, čo je zrejmé z jeho siedmich rozpráv v diele *Prolusiones Oratoriae* (1674, Rečnícka predpríprava). Z náboženskej stránky bol nonkonformistom (neprípôsobujúcim sa); hoci bol veľmi pobožný, pridŕžal sa predovšetkým *Biblie*. K cirkevnej praxi prejavoval nedôveru. Rozriešenie spoločenských a morálnych problémov očakával od cirkevnej reformy.

(Baštín, Štefan – Olexa, Jozef – Studená, Zora: *Dejiny anglickej a americkej literatúry*. Bratislava : Obzor, 1993, s. 71.)

STRATENÝ RAJ (Paradise Lost, 1671)

Jakožto protestantský básnik, či lépe řečeno *skutečný* protestantský básnik, by byl Milton velice nešťastný, kdyby zjistil, že sa dnes *Ztracený ráj* čte jako velice působivé sciencefiction. Tuto báseň čtu neustále a nejvíce na mne působí onen údiv a úžas – neobvyklost Miltonova úspěchu. *Ztracený ráj* je jedinečný v tom, že mísí shakespearovskou tragédií, vergiliovský epos a biblické proctví. Macbetův strašlivý patos se zde spo-

juje s pocitem hrůzy obsaženým v *Aeneidě* a s nárokem na autoritu, který si činí hebrejská bible. Takováto kombinace by každé jiné literární dílo zničila, avšak slepec a politický strokotanec John Milton se takto pohřbit nenechal. Možná, že dějiny západní literatury nebyly nikdy svědkem většího triumfu vizionářské vůle. (...)

Miltonova velká báseň dokazuje, že navzdory sobě samému zůstal shakespearovcom. Jeho Satan v sobě slučuje Jagův ontologický nihilismus s Macbethovými přeludy, přičemž tuto kombinaci ještě doplňuje Hamletovo pohrdání mluveným slovem. Vše, pro co Satan dokáže nalézt slova, je již v jeho srdci mrtvo, stejně jako tomu je u Hamleta. Žene ho vpřed jistá obdoba Jagovy estetické pýchy nad tím, že dokáže zinscenovat tragédii, a také cosi podobného Macbethovu sílicímu rozhořčení nad tím, že každý pokus o uchopení vede k dalšímu klamnímu vodítku pro nebohého herce. Všechny skvělé dramatické prvky obsažené v Satanově krizi jsou shakespearovského původu a totéž platí o jeho tendenci k vnitřní proměně.

(Bloom, Harold: Miltonův Satan a Shakespeare. In: Bloom, Harold: *Kánon západní literatury. Knihy, které prošly zkouškou věků*. Prel. L. Nagy a M. Pokorný. Praha : Prostor, 2000, s. 184, 188 – 189.)

Prvá kniha

(úryvok)

O prvej ľudskej neposlušnosti,
keď zakázaný strom a zhubná chuť
tých plodov vniesli na svet smrť a strasť,
čím stratil raj, kút blaha, až ho nám
On, väčší, vráti, spievaj, nebeská
Múza, čo na tajomnom Horebe
či Sinaji si nadchla pastiera
a prvý učil vyvolený ľud,
že zem a nebo vzišli z Chaosu;
či ak si radšej vrchu Sionu
a riečke Siloe, čo obteká
chrám Boží, vyslyš moje vyzývanie,
príd' mojej smelej piesni na pomoc,

ved' vyletieť sa chystá do výšin
až nad aonské vrchy s témami,
čo neskúsila próza ani verš.
Zvlášť ty, Duch Svätý, pre ktorého je
čisté a cnostné srdce viac než chrám,
uč ma; ty vieš a od počiatku si,
keď ako holubica nad liaheň
si krídla nad priepasťou rozprestrel
a obťarchal ju; čo je vo mne tmou, osviet',
to nízke pozdvihni a živ,
nech z výšin tejto veľkej témy smiem
svedčiť o večnej Prozreteľnosti
a cesty Božie ľuďom osvetliť.

Prv povedz - ved' ty vidíš každý kút
neba či pekla - povedz dôvody,
pre ktoré naši šťastní predkovia,
nebesiam milí, páni nad svetom,
sa zriekli Tvorcu, jeho vôle, keď
nedbali na jedinú výstrahu.
Kto ich k tej mrzkej vzbure mohol zviest'?
Pekelný had, on, plný závidia
a túžby po pomste ľst'ou oklamal
pramatku ľudstva; vtedy pýcha ho
vyhnala z neba a s ním armádu
vzbúrených anjelov - s ich pomocou
chcel slávu svojich druhov zatieniť
a Najvyššiemu stať si na roveň,
až sa mu vzoprie; s podlým úmyslom
na Božom tróne vládnuť rozpútal
rúhavú vojnu v nebi, spupný boj,
no zbytočne, keď Všemohúci Boh
ho strmhlav zvrhol z nadpozemských ríš
v príšernej skaze, strašnej páľave
do večných pekiel, nech tam prebýva,
za trest sa škvarí v pevných okovách,

kto povstal proti Všemohúcemu.
Po deväť dní a nocí, ktoré čas
meria nám smrteľníkom, zvíjal sa
so svojou zberbou v ohňoch priepasti,
nesmrteľný, no prekliaty, a tam
ho osud strelal väčšmi: mučivou
myšlienkou na nešťastie, na bolesť
bez konca; mece blesky očami,
v ktorých sa zračí trápenie a strach,
zarytá pýcha, strašná nenávisť.
Anjelským zrakom zrazu vidí tie
ponuré, pusté, divé končiny,
ten hrozný žalár ako veľkú pec
zo všetkých strán, ale tie plamene
sú bez svetla a vidieť iba tmu,
čo očiam odkrýva len biedu bied,
kraj smutných tieňov, kde mier nebýva
a nádej, ktorá chodí ku všetkým,
ta nevkrečí; hrot neskonalých múk
vždy dráždi a s ním príval plameňov
sýtených sírou, čo jej konca niet:
ta večný sudca poslal vzbúrencov,
ich údelom sa stalo väzenie
v tme trnúcej, tak ďaleko od Boha
i svetla nebies, ako trikrát je
od stredu zeme po nebeský strop.
Ten rozdiel proti miestu pred pádom!
Hneď svojich padlých druhov rozpozná
v záplave rozbesnených plameňov,
pri ňom sa zmieta jemu najbližší
v moci i hriechu, ten, čo neskoršie
bol v Palestíne známy pod menom
Belzebub. Nato k nemu Arcid'as,
v nebesiach zvaný Satan, do toho
strašného ticha smelo prevravel:

Ty si? Ach, hriešnik, aký vzdialený
tomu, čo nadpozemským ligotom
v blaženej ríši svetla zatienil
jas myriád. Ak nás raz spojila
jednota mysle, rád i nádeje,
odvaha spraviť veľkolepý čin,
tak dnes sme zasa vedno zničení
a biedni: hľa, do akej priepasti
sme padli z výšin; taký silný bol
Jeho hrom. Veď kto dosiaľ okúsil
tú strašnú zbraň? Nech na nás v besnení
ten mocný víťaz zošle čokoľvek,
kajať sa nejdem, zmeniť nezmením,
hoc zvonka strácam lesk; len v mysli blen
a pocit neuznaných zásluh ma
do sváru s najmocnejším pozdvihol,
nuž priviedol som na ten ľúty boj
armádu duchov, čo si trúfali
vymeniť jeho vládu za moju,
vzoprieť sa jeho moci bez konca,
v neistej bitke v nebi na pláňach
mu otriasť trónom. Že som prehral boj?
Dost' zvýšilo mi: túžba po pomste,
nezlomná vôľa, večná nenávisť,
odvaha neskloniť sa, nepoddať
a všetko to, čo nepremôže nik.
Mňa neprinúti jeho hnev či moc
sa skloniť; na kolenách modlikať
o milosť či mať toho za Boha,
kto nedávno sa tejto ruky bál
a o ríšu sa triasol, by bol hnus,
potupa, hanba, ešte väčšia než
ten pád; keďže je činom osudu
moc bohov, božská podstata vždy v nás,
keď po tej veľkej skúsenosti sme

silnejší v zbrani, prezieravejší,
je nádej s väčším odhodlaním viesť
silou či ľst'ou tú nezmieriteľnú
a večnú vojnu s veľkým súperom,
čo opojený svojím víťazstvom
sám vládne v nebi rukou tyrana.

Tak s bôľom vrael anjel odpadlík,
navonok pyšný, vnútri zúfalý,
na čo mu odpovedal smelý druh:

Ó, knieža, vodca mocných na trónoch,
do boja si hnal šíky serafov,
čo smelo strašné skutky páchali,
až stály Kráľ mal v nebi namále,
a skúšali, čo drží jeho trón:
či sila, osud a či náhoda.

Žiaľ, poznám ja tú strašnú udalosť,
keď smutný pád a mrzký debakel
nás vyhnal z neba a tie húfy vojsk
v príšernej skaze pozrážal až ta,
kam až sa môžu spustiť bohovia
či nebešťania: veď myseľ a duch
sú nezdoľné a sila je hneď späť,
hoc pohasol náš lesk a blaženosť
nám zhlkli nekonečné útrapy.

No čo ak víťaz (dnes ho nemôžem
než nazvať Všemocným, veď jediný
on mohol zlomiť silu našich vojsk)
nám preto nechal síl i ducha dost',
aby sme svojou strasťou, súžením
sýtili jeho pomstychtivý hnev
či podľa práva vojny stali sa
otrokmi, plniac jeho rozkazy,
uprostred pekla dreli v páľave,
poslúčkovali v temných hĺbinách?
Čo z toho, že nám neubudlo síl,

že je nám súdené žiť naveky,
keď odpykávame si večný trest?
Na čo mu Arcid'as hneď odvetil:

Ty padlý cherub, je to mrzuté
v šťastí či strasti byť slabý, no vedz,
že činiť dobro - s tým sme skončili,
jed iná slasť je pre nás už len zlo,
navzdory pyšnej vôli toho, s kým
sme na nože. Ak Prozreteľnosťou
aj v našom zle chce kvapku dobra nájsť,
povinnosť máme zabrániť mu v tom,
nech pre nás dobro je len cestou k zlu.
To sa nám nezriedka aj podarí,
čo spôsobí mu bolesť, tak sa zdá,
a skríži aj ten najskrytejší plán.
No hľa, ten zlostný víťaz povolal
vyslancov odplaty a štvance
späť k bránam neba: sírny ľadovec,
čo na nás metal v búrke, utíchol,
prúd ohňa, ktorý pohltil náš pád
zo zrázu neba, slabne, i ten hrom
s červeným besným bleskom na krídlach
už asi minul šípy, a tak dnes
v bezmedznej hĺbke tichne jeho rev.
Nezmarme šancu, ktorú s úškrnom
či v plnom hneve nám dal protivník.
Vidiš tú pustú, prázdnu, divú pláň,
ten bezútešný kraj, kde svetla niet,
len slabý, strašný mihot modravých
plameňov? Poďme si ta oddýchnuť,
preč od páľavy rozbúrených vín,
ak je tam vôbec miesto na oddych,
zoskupme torzá rozprášených vojsk
a poraďme sa, ako uškodiť
nepriateľovi, získať stratené,

prekonať túto hroznú pohromu
a zistiť, či nám nádej dodá síl,
ak nie, čím vôľu spevní zúfalstvo.

Tak vravel Satan svojmu druhovi,
keď hlavu s iskriacimi očami
zodvihol z vln, kým zvyšok tela mal
v tom prúde rozprestretý do šírky
i dĺžky na míle a jeho trup
veľkosti bájných Titanov, čo zem
zrodila, ktorí s Jovom viedli boj,
Briarea, Tyfóna z brlohu
pri dávnom Tarse, Leviatana,
netvora z mora, najväčšieho z tých,
čo stvoril Boh a brázdia oceán:
keď často drieme v penách nórskeho vln,
muž v malom člne, prikvačený tmou,
v ňom vidí ostrov, vravia lodníci,
a s kotvou zabodnutou do šupín
bdie pri ňom v závetrí, kým nad morom
je noc a mešká vytúžený deň.
Tak ležal dlhokánsky Arcid'as
spútaný v žiari vln a nikdy sám
by nebol vstal či hlavu zodvihol,
len vôľa Všemocného na nebi
mu dala voľnosť v temných úmysloch
znova a znova páchať zločiny,
chcieť druhým zle, čím sám si privolal
kliatbu a rozzúrený uvidel,
že z celej jeho zloby vzkĺčilo
bezmedzné dobro, milosrdenstvo
k ľuďom, čo zvedol, naňho padla však
trojitá pomsta, potupa a hnev.

(Milton, John: *Stratený raj*. Z angl. orig. prel. M. Andričík. Levoča : Mod-
rý Peter, 2020, s. 15 – 23.)

8. HANS JACOB CHRISTOFELL VON GRIMMELSHAUSEN (1622 – 1676)

Hans Jakob Christoffel (von) Grimmelshausen se narodil pravděpodobně r. 1621 nebo 1622 v hessenském městečku Gelnhausenu v řemeslnické rodině (už jeho děd, pekař, odložil šlechtické „von“, které rodu kdysi příslušelo). V tamější škole se mu dostalo zřejmě jen nejnutnějšího vzdělání, snad nejvýš s drobtý latiny; na víc nebyl čas: v r. 1635 byl odveden vojáky z domova a zbytek války prožil ve vojsku, asi ponejvíc ve středním a jižním Německu; jako podkoní, mušketýr a později zažil hodně z toho, co později připsal svému *Simpliciovi*. Po válce se pokoušel najít klidnou, zabezpečenou existenci v několika místech – jako šafář na panských statcích v Bádensku, jeden čas jako hospodský a konečně jako venkovský rychtář v obci Renchenu (východně od Štrasburku), kde zemřel r. 1676.

To nebyla právě nejvýhodnější životní dráha pro realizaci množství autentických zkušeností. Mezery ve vzdělání si Grimmelshausen pravděpodobně zaplňoval porůznu už během vojenských let, ale hlavně asi dost obsáhlou a různorodou četbou v letech pozdějších: patřily k ní nejen kalendáře (jež později i sám psal). Pikareskní romány a jiné lidové čtení, ale také některé z tehdy rozšířených naučných a moralistních spisů, z nichž leccos přebíral, místy skoro doslovně, pro komentující pasáže vlastních děl; v *Simplicissimovi* např. jsou první stránky satiricky transponovanou parafrází z Garzonihho spisu *Piazza universale* (něm. překlad 1629), poslední kapitola V. knihy citátem ze španělského moralisty 16. stol. Antonia Guerarry, atd. Sám začal psát až v posledním desetiletí života.

(Stromšík, Jiří: Grimmelshausen a barokní literatura. In: Stromšík, Jiří: *Od Grimmelshausena k Dürrenmattovi*. Kapitoly z německé literatury. Praha : Nakladatelství H&H, 1994, s. 9 – 10.)

DOBRODRUŽNÝ SIMPLICIUS SIMPLICISSIMUS (Der abenteuerliche Simplicissimus, 1669)

Grimmelshausen ako priamy pozorovateľ a účastník búrlivých udalostí tridsaťročnej vojny a jej katastrofálnych následkov vnáša do svojho autobiografizujúceho románu cez vlastný subjekt objektívnu historickú realitu svojho storočia, jeho konfliktné spoločenské procesy a situácie. I jeho vnútorný nepokoj.

Grimmelshausenov *Dobrodružný Simplicius Simplicissimus* má epický rámeček pikareskného románu. Jeho hrdina je istým spôsobom dobrodruh. Simplicius prežíva v rozličných obdobiach svojho života, v rozličných spoločenských prostrediach a na rozličných miestach sveta – pritom s rozličným stupňom osobnej účasti – najrozmanitejšie avantúry komickeho i groteskného, vážneho i tragického rázu. Čitateľ sa tak dostáva do kontaktu s veľmi širokým okruhom osôb, udalostí, faktov, reálií; prirodzene, historické sa v nich mieša s fiktívnym.

Obrazy utrpenia a hrôz vojny sa tu striedajú s obrazmi šibalstiev a darebáctiev, zachádzajúcich zavšede do naturalistických krajností (najmä v veciach análnych).

(Pašteka, Július: Nad Grimmelshausenovým románom. In: *Dobrodružný Simplicius Simplicissimus čiže životopis podivného vaganta*. Prel. J. Belnay. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964, c. d., s. 471.)

Continuatio

Kapitola XVII. Akým činom pocestuje cez Mare mediterraneum¹ do Egypta a ako ho odveľú na Červené more

Tak som teda putoval ďalej v predsavzatí ponavštevovať v takomto biednom oblečení najsvätejšie a najchýrnejšie miesta sveta, lebo som si namýšľal, že Boh na mňa zhlíadol obzvlášť milostivým okom. Myslel som si, našiel zaľúbenie v mojej trpezlivosti a dobrovoľnej chudobe a že mi preto bude na pomoci, ako som to v tom spomenutom zámku rukolapne pocítil a skúsil jeho božskú pomoc a milosť. Na prvom nocľahu sa ku

¹ *Mare mediterraneum* – Stredozemné more

mne pridružil akýsi peší posol, ktorý predstieral, že má tú istú cestu ako ja, tiež že ide do Loreta. Keďže som nepoznal cestu a ani reč som dobre nerozumel, on však tvrdil, že nie je obzvlášť rýchly chodec, dohodli sme sa, že zostaneme vovedne a že si budeme navzájom spoločníkmi. Zvyčajne mal robotu v tých končinách, kde som mal odovzdať listy zámockého pána a kde nás potom kráľovsky častovali. Ale keď musel prenocovať v hostinci, nútil ma, aby som zostal s ním, a platil za mňa, čo som na dlhší čas nechcel prijímať, lebo sa mi videlo, že mu takýmto spôsobom pomáham troviť plácu, ktorú si tak trpkó musí zarábať. Ale hovoril, že on má zas využívať tam, kde odovzdávam listy a kde sa skrže mňa príživí a ušetrí si peniaze. Takýmto spôsobom sme prekonali vysoké hory a došli sme spolu do úrodnej Itálie, kde mi môj spolupútnik po prvý raz rozpovedal, že ho vystrojil ten spomenutý zámocký pán, aby ma odprevádzal a zbavoval útrat. Zároveň ma popýtal, aby som sa s ním uspokojil a aby som neodmietol dobrovoľnú almužnu, ktorú za mnou posielal jeho pán, a radšej ju prijímal než tú, ktorú si musím vymámiť od všetkých nechotných ľudí. Začudoval som sa nad statočným zmysľaním toho pána, no nechcel som, aby ten domnelý posol dlhšie pri mne zostal alebo ešte za mňa dačo vynakladal, a to s tou zámienkou, že som už od neho prijal primného pôct a dobrodenia, takže ich nebudem môcť ani odplatiť. V skutočnosti som si však zaumienil pohrdnúť každou ľudskou útechou a v najhlbšej pokore, v súžení a utrpení ponechať sa na samého Pána Boha. Ani tohto druhu by som nebol prijal, ani sprievod, ani útraty, nech viem, že ho s týmto cieľom vystrojí.

Keď teda videl, že sa mi už jeho spoločnosti celkom nežiada, ale že sa od neho odvraciam s prosbou, aby svojho pána odo mňa pozdravil a aby som sa mu ešte raz poďakoval za všetky preukázané dobrodenia, smutne sa so mnou rozlúčil, povediac: „Tak teda dobre, vážený Simplicius! I keď teraz nechcete uveriť, ako zo srdca rád by vám môj pán preukázal niečo dobrého, dozviete sa to, keď sa vám roztrhá podšívka kabáta, alebo keď si ho budete chcieť nejako opraviť.“ A s tým odišiel, ani čo by ho bolo niečo popchlo..

Pomyslel som si: Na čo mieril týmito slovami? Nechce sa mi veriť, že by jeho pán banoval za tou podšívkou. Nie, Simplicius, tohto posla nevystrojil na takú ďalekú cestu a na vlastné trovy, aby mi až tu vyhodil na

oči, že mi dal podšit' kabát; v tom je niečo iné. A keď som kabát prezrel, zistil som, že dal do švov povšívajť dukát k dukátu, takže som, ani o tom nevediac, nosil pri sebe riadnu sumu peňazí. To ma natoľko znepokojilo, že by som bol radšej, keby si bol býval svoje peniaze nechal. Všetelijako som uvažoval, na čo tie peniaze použiť a vynaložiť; raz som už pomýšľal i na to, že ich zanesiem späť, to zas že si za ne opäť zadovážim nejaké gazdovstvo alebo že sa vkúpim do nejakej základiny, ale napokon som sa rozhodol, že si za to obzriem Jeruzalem, ktorá cesta sa bez peňazí nedá uskutočniť.

Tak som sa pustil rovnou cestou do Loreta a odtiaľ do Ríma. Keď som tam nejaký čas pobudol, keď som si odbavil pobožnosť a keď som sa zoznámil s niekoľkými pútnikmi, čo sa tak isto hotovali navštíviť Svätú zem, išiel som s jedným z nich, s istým Janovčanom, do jeho vlasti. Tam sme sa obzreli po dákej príležitosti dostať sa cez Stredozemné more a na malé dopytovanie sme hneď aj našli naloženú loď, schystanú odplávať s kupeckým tovarom do Alexandrie, ktorá čakala len na priaznivý vietor. Aké je to len zázračné, ba božské s peniazmi u svetských ľudí! Patrón, čiže lodiar, by ma pre moje biedne oblečenie nebol prijal, keby som bol mal hoci zlatú pobožnosť, ale iba olovené peniaze. Lebo keď ma po prvý raz videl a počul, moju žiadosť rovno odmietol, no keď som mu ukázal za hrst' dukátov, ktoré som mienil vynaložiť na svoju cestu, obchod pokladal zaraz a bez akýchkoľvek iných prosieb za uzavretý a ani sme sa len nedojednali o poplatku a hneď ma sám poučil, akým proviantom a akými ostatnými potrebami sa mám na cestu opatriť. Urobil som, ako mi radil, a tak som v mene božom odplával.

Za celej plavby nás ani raz neohrozovali búrka ani nepriaznivý vietor, ale morským pirátom, ktorí sa viac ráz ukázali a chystali sa nás prepadnúť, musel lodiar neraz ujsť, lebo dobre vedel, že pri rýchlosti svojej lode viacej dosiahne útekem než obranou; tak sme teda došli do Alexandrie skôr, ako to očakávali všetci moreplavci na našej lodi, čo som pokladal za dobré omen, že svoju cestu šťastne zavŕšim. Zaplatil som si prepravné a ubytoval som sa u Francúzov, ktorí sa tam všade zdržiavali, a od nich som sa dozvedel, že nateraz nemôžem pokračovať v ceste do Jeruzalema, lebo turecký paša v Damasku je práve v zbrani a že sa vzbúril proti svojmu cisárovi, takže nijaká karavána, nech by bola akákoľvek silná,

nemôže prejsť z Egypta do Judey, ak sa len nechce nerozvážne vydať nebezpečenstvu, že všetko stratí.

Práve vtedy vypukla v Alexandrii, ktorá máva beztak nezdravé povetrie, akási jedovatá nákaza, následkom čoho odtiaľ mnohí inozemci, najmä európski kupci, ktorí sa väčšmi boja smrti ako Turci a Arabi, odchádzali. S takou skupinou som odišiel z mesta do Rosety, do veľkej osady pri Níle. Tam sme vysadili na loď a plavili sme sa plnými vetrilami hore Nílom až k miestu, ktoré je asi na hodinu cesty od veľkého mesta Alkair², zvaný aj Starý Alkair, a keď sme tam práve okolo polnoci vystúpili, keď sme sa usalašili a dočkali ráno, pobrali sme sa do vlastného Alkairu, do terajšieho mesta v pravom zmysle slova, kde som zaraz postretol ľudí rozličných národností. Je tam práve taká rozmanitosť rastlín ako ľudí, ale najpodivnejším mi pripadalo, že domorodci v osobitne na to určených peciach dávajú liahnúť mnoho sto kurčiatok a že k veciam sa kury nedostávajú od tej chvíle, čo ich zniesli; a túto prácu vykonávajú zväčša staré ženy.

Ešte nikdy som nevidel také veľké, ľudnaté mesto, kde by sa tak lacno žilo ako práve tam; keďže sa moje zvyšné dukáty, hoci tam nebolo drahé, postupne míňali, ľahko som si mohol vyrátať, že nebudem môcť vyčkat', kým sa vzbura damaského pašu upokojí a cesta bude zase bezpečná, aby som mohol uskutočniť návštevu Jeruzalema; preto som popustil uzdu svojim túžbam uvidieť iné veci, na čo ma podnecovala zvedavosť. Medziiným bolo na druhej strane Nílu miesto, kde vykopávajú múmie; to som navštívil niekoľko ráz; item³ na inom mieste obe pyramídy, faraónovu aj Rodopinu, a s cestou k nim som sa oboznámil tak dobre, že som ta mohol vodiť neznaých cudzincov. Ale nakoniec mi to zle vypálilo, lebo keď som raz išiel s niekoľkými po múmie k tým egyptským hrobom, pri ktorých stojí päť pyramíd, prepadlo nás niekoľko arabských zbojníkov, ktorí ta prišli chytať pštrosov, lapili nás za pačesy a viedli púšťami a necestami k Červenému moru, kde nás, jedného tu, druhého tam, predávali.

² *Alkair* – Káhira

³ *item* – taktiež

*Kapitola XVIII. Divý chlap sa šťastlivo
a s množstvom peňazí dostane opäť na slobodu*

Ja jediný som zostal, lebo keď štyria najpoprednejší zbojníci videli, že pochabí ľudia obdivujú moju mohutnú švajčiarsku, čiže kapucínsku bradu a moje dlhánske vlasy, čo bola pre nich nevidaná vec, pomysleli si, že to využijú, preto si ma vzali ako svoj podiel; oddelili sa od svojej skupiny, zobliekli mi kabát a na prirodzení ma odeli akýmsi pekným machom, ktorý rastie v Arabia Felice⁴ na niektorých druhoch lesných stromov, a keďže som beztak chodil bosý a s holou hlavou, bol na mňa pohľad iste podivný a zriedkavý. Takýmto činom ma vodili ako divého chlapa po dedinách a mestách okolo Červeného mora a ukazovali ma za peniaze, predstierajúc, že ma našli a zajali v Arabia Deserta⁵ ďaleko od všetkých ľudských príbytkov. Pred ľudmi som nesmel slovo prieknuť, lebo mi hrozili, ak by som to urobil, smrťou, čo mi padlo veľmi ťažko, pretože som už vedel dačo bľabnúť po arabsky, ale keď som bol s nimi sám, smel som hovoriť. Tak som im aj povedal, že sa mi ich počínanie páči a že mi je na úžitok, lebo ma vydržovali pitím a jedlom, bola to zväčša ryža a baranina, rovnako dobre ako seba samých. Tak som si od nich vymohol aj to, že som sa v noci a vo dne, keď bolo zima, smel prikrývať svojím kabátom, v ktorom bolo ešte niekoľko dukátov.

Takýmto spôsobom som sa preplavil cez Červené more, lebo moji štyria páni navštevovali mestá a dediny na oboch jeho brehoch. Za krátky čas si skrze mňa nazbierali mnoho peňazí, kým sme nakoniec neprišli do veľkého obchodného mesta, kde mal ktorýsi turecký paša svoj dvor a kde bolo množstvo ľudí všakových národností z celého sveta, lebo tam sa vykladal indický kupecký tovar a odtiaľ sa potom dopravoval po suchej zemi do Aleppa a Alkairu a ďalej na Stredozemné more. Tu išli dvaja z mojich pánov, keď dostali povolenie od vrchnosti, s píštalami na najznámejšie miesta a vyhlasovali, ako mali v obyčaji, kto chce vidieť divého chlapa, ktorého zajali na púšti kamenistej Arábie nech ide tam a tam. Medzitým sedeli tí druhí dvaja so mnou v našom príbytku a kráslili ma, čiže prečesávali mi vlasy a bradu tak starostlivo, ako som si to sám jakživ nerobil, aby sa z nich nestratil ani vlások, lebo im to

⁴ *Arabia Felice* – (z lat.) Šťastná Arábia, čiže úrodné kraje Arábie

⁵ *Arabia Deserta* – (z lat.) Opustená Arábia, čiže pustatinové kraje Arábie

tak dobre vynášalo. Potom sa zhromaždilo neuveriteľné množstvo národa v ohromnom stisku; boli tam i páni, v ktorých som podľa šiat poznal Európanov. No, povedal som si, teraz sa blíži tvoje vyslobodenie a podvod a ničomnosť tvojich pánov vyjde najavo. Jednako mlčal som tak dlho, kým som nezačul, že poniektorí hovoria hornonemecky a dolnonemecky, iní po francúzsky a po taliansky. Keď potom jeden povedal o mne to, druhý zas ono, nemohol som sa dlhšie zdržať a pozbieral som si v pamäti toľko latinčiny (aby ma všetci Európania mohli odrazu rozumieť), že som povedal: „Páni, prosím vás všetkých dovedna pre Krista, nášho Spasiteľa, ráčte ma zachrániť z rúk týchto zbojníkov, ktorí so mnou stvárajú toto lotrovské *spectaculum*⁶!“ Len čo som to vypovedal, jeden z mojich pánov vytasil šabl'u, aby skoncoval moju reč, i keď ju nerozumel, ale statoční Európania mu to zabránili. Nato som doložil po francúzsky: „Som Nemec a keď som chcel ako pútnik zájsť do Jeruzalema a bol som aj náležite vystrojený sprievodnými listinami od alexandrijského a alkairského pašu, ale pre damaskú vojnu som sa nemohol ďalej dostať, takže som sa nejaký čas zdržiaval v Alkaire, čakajúc na príležitosť, aby som dokončil svoju cestu, neďaleko spomenutého mesta ma títo naničhodníci prepadli a odviekli spolu aj s inými statočnými ľuďmi a od tých čias zarábajú na mne peniaze a klamú tisíce ľudí.“ Potom som prosil Nemcov, aby ma už ako svojho krajana neopustili. Interim⁷ sa moji neoprávnení páni nechceli s tým uspokojiť, no keďže z davu vystúpilo niekoľko ľudí od alkairskej vrchnosti a tí dosvedčili, že ma pred polrokom videli v svojej vlasti oblečeného, Európania sa dovoľávali pašu a prinútili mojich štyroch pánov, aby sa pred neho dostavili. Paša, keď vypočul obžalobu aj odpoveď na ňu, ako aj výpovede od oboch svedkov, uznal a vyriekol právo, že mi treba vrátiť slobodu a tých štyroch zbojníkov, pretože porušili pašovské sprievodné listy, odsúdil na galeje v Stredozemnom mori a rozhodol, že ich nazhrňané peniaze prepadnú spolovice štátnej pokladnici a druhá polovica sa rozdelí na dvojce, z čoho jedna časť pripadá mne za utrpené muky a z druhej sa majú vykúpiť tie osoby, ktoré spolu so mnou zajali a predali. Tento rozsudok nielen verejne vyhlásili, ale hneď ho aj vykonali, takže som okrem slobody dostal aj svoj kabát a peknú sumu peňazí.

⁶ *spectaculum* – divadlo

⁷ *interim* – (z lat.) zatiaľ

Keď som sa teda zbavil reťazí, na ktorých ma tí lotri vláčili ako divého chlapa, keď som si znovu obliekol svoj starý kabát a keď mi vručili peniaze, ktoré mi paša prisúdil, chcel si ma predstaviteľ čiže resident, každého z európskych národov so sebou pojať: Holanďan preto, lebo ma pokladal za krajana, ostatní zas, že som sa im zdal súvercom. Poďakoval som sa všetkým v prvom rade za to, že ma spoločnou rukou tak kresťan-sky vyslobodili i keď z bláznovského, jednako z nebezpečného zajatia, pričom som už aj premýšľal o tom, čoho sa teraz chytiť, keď mám, hoci nepredvídane a neočakávane, zasa mnoho peňazí a priateľov.

(Dobrodružný Simplicius Simplicissimus čiže životopis podivného vagan-ta. Prel. J. Belnay. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964, s. 426 – 431.)

9. JÁN SIMONIDES (1648 – 1708) – TOBIÁŠ MASNÍK (1648 – 1708)

Po odhalení Vešelénihov povstania (1674) boli spolu s ostatnými protestantskými duchovnými a učiteľmi predvolaní na prešporský súd. Obvinenia boli vykonštruované s cieľom zlikvidovať evanjelickú vzdelaneckú a duchovnú komunitu. Obvinení dostali možnosť zrieknuť sa kňazského poslania a zostať doma alebo podpísať reverz a ísť do cudziny. (...)

Podpísanie však znamenalo priznať sa dobrovoľne k vykonštruovaným zločinom. To spolu so skupinou ďalších obvinených odmietol. Boli odsúdení na trest smrti. Po väznení v Bratislave a v Leopoldove boli v roku 1675 eskortovaní na galeje. Počas cesty sa im podarilo uniknúť zo sprievodu väzňov (1. mája 1675). Krátko na to ich chytili a uväznili v Capracotte (4. mája).

Z väzenia ich vykúpil nemecký kupec Juraj F. Weltz, ktorý spolu so svojím bratom, poskytovali tajne pomoc odvečeným galejníkom. Vďaka ich finančnej podpore Simonides s Masníkom putovali cez Taliansko a Švajčiarsko do Nemecka, pretože návrat do vlasti neprichádzal do úvahy. V Nemecku sa zdržiavali na univerzite vo Wittenbergu (1676) a v Jene (1680). V roku 1682 sa vrátili do Uhorska. (...)

Väzenie, cestu na galeje a spoločný útek opísali v dielach *Gottes Kraft und Gnade* (Božia moc a milosť, 1681) a v spise *Väzení, vyslobození a putovanie Jána Simonidesa a jeho druha Tobiáša Masníka*, ktorý vyšiel na základe odpisov Simonidesovho rukopisného denníka a na základe odpisu Masníkovho diela *Vezení i vysvobození kněza Tobiáše Masniciusa* (1676).

(*Cestopisná a memoárová literatúra 16. – 18. storočia*. Eds. E. Brtáňová a T. Vráblová. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2010, s. 277 – 280.)

VÄZLENIE, VYSLOBODENIE A PUTOVANIE (Incarceratio, liberatio et peregrinatio, 1676)

(...) je to próza naplnená množstvom presne zreprodukovaných konkrétnych detailov dejového i deskriptívneho charakteru, ktoré dávajú najavo široký kultúrnohistorický obzor zaiste najmä Jána Simonidesa (napríklad pri opise antických pamiatok okolo Neapola alebo povedzme vatikánskej knižnice v Ríme) i jeho bystrý, rozumovo vyostrený pozorovací talent. Nie div, že vecná triezvosť tu zatláča celkom do úzadia významovú polohu metafyzickej reflexie, či osobne exaltovanej lyrickej lamentácie. Je to, sumárne povedané, prozaické dielo, ktoré dnešného čitateľa intenzívne zaujme tým, ako dôsledne sa v ňom realizuje charakter literatúry typu „non-fiction“ aj vtedy, keď za jeho vecnú pravdivosť treba zaplatiť kritickým postrehom adresovaným do vlastných konfesiónalných radov (napríklad, keď sa hovorí, s akou láskavosťou prijímali oboch pútnikov kalvíni vo Švajčiarsku, no nezamlčiava sa, s akou skúposťou, ba priam nevraživosťou sa stretli u niektorých luteránskych spolubratov v Nemecku). Práve vysokou úrovňou vecnosti a dokumentárnosti patrí Simonidesov „cestovný denník“ k čitateľsky najživším dielam našej prózy z obdobia baroka.

(Memoárová a cestopisná próza. In: Šmatlák, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry I. /9. – 18. storočie/*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1997, s. 295 – 296.)

Florenca

Do Florencie sme prišli 9. septembra okolo ôsmej hodiny ráno.

Je to nesmierne veľké mesto, veľmi malebné, krásne – ozajstný kvet Itálie. Má veľmi pekné vodopády, prasa v bahne chrliace vodu, bronzové žaby kŕkajúce a chrliace vodu a iné. Na jednom priestranstve je Karol V., na druhom Ferdinand I. – obaja na bronzových koňoch. Hlavný mramorový chrám, ale aj veža sú celé i z vonkajšej strany oddola až nahor tak umelecky vytvorené a vykladané veľmi malými pestrofarebnými úlomkami, akoby sa pretekali s maliarmi. Nad chrámom sa nachádzajú rozličné chodby na prechádzky a niekoľko kupol. Je veru nesmierne veľký, až vyvoláva úžas prichádzajúcich pútnikov, Pred chrámom stojí baptistérium, ktoré sa mu vyrovná, lebo je takisto umelecky vytvorené a čo

do rozsahu značne veľké. A hoci sa celé mesto udržiava čisté, tento chrám sa poškvŕňuje ľudským močom a výkalmi. Kniežací palác a knižnica si zasluhujú, aby si ich človek pozrel. Teraz sa stavia chrám sv. Vavrinca, a to tak nákladne, že na jeho postavenie – ako sa domnievajú – môže stačiť ledva storočie.

Ostali sme tu ešte ďalší deň do desiatej hodiny ráno. A keď sme dostali peniaze od pána Konštantína Rotha, ku ktorému sme mali odporúčanie, napokon sme stadiaľ dňa 10. septembra odišli cez bránu sv. Gála. Keď sme stadiaľ odišli, prešli sme za dva dni Apeninské vrchy cez tieto miesta: Fonte Buona (vzdialená od Florencie 9 míľ), tvrdza Scarperia (8 míľ), Rifreddo (7 míľ), Putra Mala (7 míľ), Loiano (8 míľ), Pianoro (8 míľ) a Bologna (9 míľ).

V Apeninských vrchoch bývajú chudobní dedinčania. Majú vozy s dvoma kolieskami (ako u nás kolieska na pluhu) a na ne sa položí vlačuha, na ktorú sa nakladie drevo a iné veci. Obilie sa mláti trojakým spôsobom. Po prvé: kameňom. Na mlatovisku totiž lichva vláči koldokola veľký prederavený kameň, na ktorom sedí chlapec a poháňa lichvu, čím sa obilie rozložené na mlatovisku mláti. Po druhé: lichvou, ktorú vodia na mlatovisku dookola po obilí. Po tretie: cepmi, ale celkom naopak ako u nás, lebo krátku časť majú v rukách, dlhšiu mimo rúk. Ženy stoja v rade vedno s mužmi a mlátia obilie, ale veľmi neumelo, lebo na oboch stranách striedavo mlátia traja alebo dvaja mlatci (aj ženy), to jest všetci na jednej strane naraz, ale zvolna, a zasa zvolna a pomaly na druhej strane. Títo drsní ľudia nepoznajú vozy a vôbec vecí, ktoré sú potrebné na sedliačenie. Sú zvyknutí, že sa im samo rodí.

Asi dve italské míle od Apeninských vrchov sú okolo cesty rovno za sebou umiestnené stĺpy zo vzácneho kameňa („z blesku spojeného“), ktorý akoby bol pospájaný z väčších ligotavých kúskov striebra. Keď svieti slnko, trbliecu sa tak, až je to očiam veľmi nepríjemné.

Bologna

Dňa 12. septembra sme prišli do Bologne. Je to nesmierne veľké mesto, ale spôsob jeho života a nádhera budov sa nedá s Florenciou vôbec porovnať. Ukazujú tu denne neporušené telo sv. Kataríny. Ukazuje sa pútnikom, ktorí sem hŕfnie prichádzajú, v určitú hodinu, v tej podobe,

v ktorej vraj ostalo v smrteľnom zápase. Či je naozaj jej, pochybujem. My sme ho nevideli.

Keď sme vošli do Bologne, horko-ťažko sme našli verejnú krčmu. Napokon sme prišli k veľmi vysokej veži, pri ktorej bola krčma. Tu sme sa ubytovali. Na vežu sa môžeš dívať z hociktorého miesta, z každej strany sa zdá byť nachýlená.

Keď sme sa naobedovali, dostatočne si odpočinuli a naprechádzali sa a nenaskytila sa nám príležitosť dať sa ďalej odviezť po rieke, vykročili sme v podvečer toho istého dňa bránou Galliera.

Z Bologne sme šli štyri nemecké míle po rovine.

Bolonské územie oplýva na všetkých stranách znamenitými záhradami a vinohradmi. Cesta je rovná a na oboch stranách má zasadené stromy, topole, ktoré sa volajú osiky. Nielenže poskytujú pútnikom tieň, ale dávajú aj veľa hrozna, lebo sa po nich vinie nahor hojný vinič. A hoci niektoré stromy sú ako menšie veže, predsa k nim vinič lipne, tiahne sa až k vrchovcom a hrdí sa utešeným hroznom. Konope sejú tak riedko, ako sa u nás sadí zelenina. A priam ich vytínajú sekerami a inými nástrojmi. Potom odseknú oba konce, spoja ich ako debnári obruče a tak ich zväzajú, hrubé ako palec. Cyprusové stromy rastú obdivuhodným spôsobom. Z niektorých totiž vytvárajú domčeky s oblokmi a strechami, opatrené hradami; a tak v kmene jedného stromu majú hneď husto obrastené a voňavé podlubie. Iné skrásľujú uprostred ako pásom oddola až nahor vlastnými, obdivuhodne obsekanými vetvičkami. Na vrchovci vytvoria loď, na ktorej stoja veslári držiaci v rukách veslá, trubač fúkajúci do trúb a iné, a to tak, že možno rozoznať ruky, trúby, vlasy, ba aj rozmanité podrobnosti, ale to všetko rastie a zelená sa. Na cyprusoch predstavujú i rozmanité fontány. Aj záhrady náramne okrášľujú. Inde obklopuje paláce ako múr veľmi husté krovie. Vytvárajú na ňom gule, nádoby, vojakov a podobne, a to iba umeleckým obstrihaním zeleného krovia.

Ferrara

Dňa 13. septembra sme prišli do Ferrary. Na bráne boli vypísané naše mená. Tu je totiž pevnosť vyzbrojená vojakmi kvôli susedným Benátčanom. Preto dávajú na cudzincov trochu prísnejší pozor. Dostali sme do krčmy listiny, v ktorých bol vyznačený presný čas nášho pobytu v meste,

to jest cez noc, ako sme povedali v bráne. Keby sme tam boli ostali dlhšie alebo keby nás tam bol zdržal majiteľ krčmy a neoznámil to tým, ktorí to mali vedieť, nikto z nás by nebol ušiel prísnemu potrestaniu. Keď sme potom nasledujúceho dňa odchádzali, museli sme listiny nechať v druhej bráne, aby strážne vedeli, ktorí a koľkí pocestní sú v meste.

Ubytovali sme sa v hostinci U čierneho vola pri zámku vznešeného biskupa. Je uprostred mesta a obklopený vodou. Pozreli sme si niektoré chrámy. V dominikánskom chráme je znázornené pochovávanie Krista – celkom ako živé. Okolo stoja v náležitom súlade sochy Márií a nariekajúcich učeníkov. Na tabuľke je opis postavy Krista Pána, ale aj iné údaje o jeho osobe.

Keď sme si v noci odpočinuli, nasledujúceho dňa sme sa stadiaľto pohli okolo tretej hodiny popoludní a dostali sme sa k rieke Po či Pádu, kde sme prenocovali. Ako sme sa potom cez ňu preplavili, prešli sme ešte ďalších päť riek toho istého mena, ktoré z nej umelo odvádzajú vodu niekoľko míľ, aby sa ľahšie mohol viezť náklad. Nasledujúceho dňa – 14. septembra sme konečne prišli do Monselice. Ustavične sme šli medzi vinohradmi. Hrozno bolo vtedy už zrelé. Od Bologne celých dvadsať nemeckých míľ sa neukázal nijaký vrch. Nad mestečkom Monselice je veľmi pekný výšok, ktorý sa hrdí viničom atď. Od Monselice sme šli popri riekach, ktoré si tu i tam tečú opačne. Preto loď, ktorá sa plaví od Monselice po prúde rieky, musí potom od polovice cesty, čo je šesť italských míľ, pokračovať do Padovy proti prúdu rieky. Potom sme šli do Padovy.

Padova

Keď sme prišli do Padovy, bolo 15. septembra (štrnásť nedeľa Trojičná). Toto mesto sa veľkosťou hádam vyrovná Bologni. V obvode má rovnako sedem míľ. Nielenže sme tu prenocovali, ale aj ostali až do večera nasledujúceho dňa. Prezreli sme si mesto a medziiným sme vošli do chrámu, v ktorom je hrob sv. Antona z Padovy. Ak aj neprevyšuje hrob sv. Petra v Ríme, predsa sa mu ľahko vyrovná. Je na bočnej strane v chráme, mramorový, dlhý dvanásť krokov, široký osem krokov. Vystupuje sa k nemu po dvanástich mramorových schodoch. Koldokola sú ako veniec rozličné pozlátané sochy, nad ním uprostred oltár. Steny kaplnky sa skvejú obdivuhodnými, jemnými, akoby živými sochárskymi práca-

mi z ozajstného mramoru a chvália jemný vkus umelcov, ktorí tu majú svoje mená, väčšmi než ľudské velebenie. Ako živé sa tu predstavujú posvätné príbehy. Na strieborných reľaziach visí päťdesiat strieborných, pozlátaných lúčok. Najväčšia, ktorú daroval francúzsky kráľ (sú tu totiž dary mnohých kráľov, kniežat atď.), je taká obrovská, že ani dvaja náoazaj mohutní muži ju nemôžu oblapiť, ani keď rozťahnu plec a ruky. Dookola tejto lampy sú postupne umiestnené ustavične menšie, večne horiace. V hornej časti majú sklenú nádobku naplnenú olejom, ktorý sa zapáľuje vlnou. Každý deň je tu veľký zhon, také množstvo čakajúcich a tlačiacich sa ľudí, že keby Boh prebýval v ľudskom tele, sotva by ho smrteľníci zahrnovali tou úctou a takou nádherou. Deň čo deň o druhej hodine popoludní sa totiž otvára oblok na mramorovej stavbe štvorhranného hrobu, ľudia sa vtedy hufne zbiehajú a tísnu k obloku (mnísi však stoja obďaleč, chichocú sa a vysmieľajú), nahnú sa tam do všetkých kútov a dávajú almužny mníchom, ktorí sú vnútri a ukazujú v krištáľovej nádobe hlavu i jazyk sv. Antona. A ako nám povedali, mnísi ochotne bozkávajú ženy. Takýmito daromnicami tu každý deň vyžmýkajú kráľovské príjmy. Zbiehajú sa sem totiž aj domáci ľudia, ako keby tu hádam nebolo vôbec pútnikov. Tí však nikdy nechýbajú.

Vošli sme aj do chrámu sv. Justíny, ktorý sa teraz veľmi nákladne predstavuje. Ukazuje sa tam truhla a telo sv. Lukáša a telo sv. Zuzany. Ten svätý je však taký chudobný, že návštevníci sa dívajú na prastarú truhlu z hrubých dosák, okolo ktorej sú železné mreže. A hoci cez zlomenú dosku možno nazrieť dnu, predsa tam nevidieť nijakú kosť alebo stopu po tele. Preto sa tu nedávajú ani almužny.

Okolo Padovy a popri nej tečie rieka Pád, po ktorej sa každý deň plavia z Padovy do Benátok: Nasadnú a zdvihnú kotvu večer a do Benátok prídu v raňajších hodinách alebo tú plavbu konajú od raňajších do večerných hodín. Tak to robia aj z Benátok do Padovy. Tu sme si najali majiteľa lode, zaplatili sme po dvoch lírach (líra činí dvadsať soldov) a 15. septembra večer sme sa plavili z Padovy do Benátok

(Väznenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa a jeho druha Tobiáša Masníka. Ed. Jozef Minárik. Bratislava : Tatran, 1981, s. 144 – 148.)

10. JOHN BUNYAN (1628 – 1688)

21. ledna 1672 je Bunyan zvolen pastorem bedfordské cirkve, v březnu je propuštěn z vězení a 9. května je mu povoleno kázat na základě Prohlášení shovívosti vydaného Karlem II. (Je možné, že z toho důvodu přerušil práci na *Poutníkově cestě*.) Bedfordská církev kupuje stodolu a získává oprávnění ji používat ke sborovým shromážděním. Bunyanova píle a evangelizační nadšení spolu s jeho duchovní autoritou uplatňovanou v hrabstvích Hertfordshire, Cambridgeshire a Bredforshire mu vyslouží přezdívku „Biskup Bunyan“. Káže stále dál a dál od domova (i v Londýně), avšak odmítá pozvání, aby se odstěhoval z Bedfordu, kde, zdá se, dosud pracuje alespoň příležitostně jako kotlář. Prvního půl roku 1677 je Bunyan znovu uvězněn poté, co Parlament roku 1673 odmítl schválit Prohlášení shovívavosti, proti kterému protestovala anglikánská církev. 1678 vychází *Poutníkova cesta*.

(Život Johna Bunyana. In: John Bunyan: *Poutníkova cesta z tohoto světa do světa budoucího*. Praha : Argo, 1996, s. 181 – 182.)

CESTA PŮTNIKA Z TOHTO SVĚTA DO BUDÚCEHO SVĚTA (The Pilgrim's Progress from This World, to That Which Is to Come, 1678)

atímco pro evangelíky je Bunyan jedním z „církevních otců“ a k jeho dílu se tedy obracejí zejména kvůli teologickému obsahu, pro literární historiky a vědce představuje Bunyanovo dílo, a zejména první díl *Poutníkovy cesty*, pozoruhodný literární útvar. (...)

Sám Bunyan byl překvapen tím, co mu vyšlo z pera. *Poutníkova cesta* se vymykala přísným nárokům kladeným tehdejšími puritány na náboženskou četbu. Postavy jeho knihy se až příliš podobaly Bunyanovým současníkům. Hovořily spolu bredforským nářečím plným místních idiomů (k tomu psaným Bunyanovým dosti nestandardním pravopisem).

I krajina byla čtenáři až příliš povědomá – tu rozbahněné, tu kamenité, těžko schůdné polní cesty, živé ploty s dřevěnými schůdky vedoucími na pastviny podél cest. I hory si obyvatelé rovinatého Bedfordshiru mohli představovat podobně jako Bunyan – „rozlehlé prostranství poseté temnými horami“. A do tohoto obyčejného, důvěrně známého prostředí anglického venkova se Bunyan odvážil zasadit příběh duchovního boje křesťana na cestě ke spáse, drsný jazyk pocestných smíchat s biblickými citáty a hlavně výplody své fantazie roubovat na vznešené a nedotknutelné pravdy evangelia. Není divu, že byl Bunyan svým dílem překvapen. Jemu, který v *Milosti přehojné největšímu z hříšníků udělené* líčí jako své velké hříchy to, že hrál v neděli na násvi fotbal anebo že ho bavilo zvonit na kostolní věži, musela být jeho vlastní kniha podezřelá. Dnes se to může zdát divné, vždyť jen málokterá kniha je tak jednoznačně „nabitá“ křesťanstvím. U které knihy můžeme bez jakýchkoliv pochyb jasně poznat autorův názor? Vždyť skrývání toho, co si autor myslí, a přímo obava z jednoznačnosti jsou jevy pro moderní umění tak typické. V tomto ohledu Bunyan rozhodně moderní není. Díky této své nepochybné a hluboké zakořeněnosti ve víře a tomu, že jeho úmysly byly tak zřejmé, knihu nakonec, přes výhrady některých přátel, kterým dál *Poutníkovu cestu* číst, vydal (ovšem s důkladným vysvětlením svých pouze ve veršované Obráně).

(Mika, Tomáš: *Poutníková cesta: Křesťanská příručka nebo literatura?*
In: John Bunyan: *Poutníková cesta z tohoto světa do světa budoucího.*
Praha, Argo, 1996, s. 171, 172 – 173.)

19. kapitola

Môj sen pokračoval. Pútnici prešli cez *Zakliate pole* a vkročili do *Zeme zasľúbenia*. Vzduch tam bol veľmi príjemný, cesta rovná. Neprestajne počuli spev vtákov, každý deň videli kvitnúť nové kvety a počuli spev hrdličky (Veľpieseň 2, 10 – 12). Slnko svietilo deň i noc, lebo je to krajina za *Dolinou tône smrti* i za územím obra *Zúfalca*. Odtiaľ už nevideli *Hrad pochybnosti*. No videli mesto, do ktorého putovali. Už sa aj stretli s niektorými jeho obyvateľmi. Prechádzajú sa tu skvejúce sa bytosti, lebo vraj leží na pomedzí neba, tu sa obnovila i zmluva medzi nevestou a ženíchom, lebo „ako sa ženích teší z nevesty, tešiť sa bude z teba i tvoj Boh“

(Izaiáš 62, 5). Tu nemali nedostatok potravy, lebo našli hojnosť všetkého, čo hľadali na svojej púti (Izaiáš 62, 9). Počuli hlasy, ktoré vraveli: „*Hlasno volaj, neboj sa... Ajh'ľa, Boh váš. Ajh'ľa, Hospodin. Pán prichádza s mocou... H'ľa, Jeho mzda je pri ňom a Jeho odmena pred Ním*“ (40, 10).

Na tomto kúsku cesty prežili viac radosti ako počas celej doterajšej púte vo vzdialenejších krajoch. Čím viac sa blížili k mestu, tým mali lepší a krajší výhľad. Bolo z perál a drahokamov, jeho ulice boli vydláždené zlatom. *Kresťan* od slávy mesta a od blesku slnečných lúčov, ktoré sa na ňom odrážali, túžbou ochorel. I *Nádejného* sa to dotklo. Premohla ich túžba ako bolesť, a volali: „*Ak nájdete môjho milého, čo mu poviete? Že som chorá od lásky*“ (Veľpieseň 5, 8).

Napokon sa pozviechali a šli ďalej. Stále viac sa blížili k mestu. Videli ovocné sady, vinice a záhrady, ktorých brány boli otvorené smerom na kráľovskú cestu. Keď prišli na miesto, spýtali sa záhradníka, ktorý stál na ceste: „Čie sú tie krásne vinice a záhrady?“ Záhradník odvetil: „Patria Kráľovi, a sú vysadené pre Jeho radosť a na povzbudenie pútnikov“.

Zaviedol ich do viníc a ponúkol im, aby sa občerstvili. Ukázal im Kráľove chodníky a besiedky, kde rád oddychoval. Tam pobudli a zaspali.

Videl som, že pútnici tu zo spánku rozprávali viac než v bdelom stave. Keď som sa tomu čudoval, povedal mi záhradník: „Prečo ťa to prekvapuje? To vďaka ovociu, hroznu týchto viníc. Tak hladko sa kľže dole hrdlom, že od neho hovoria i ústa spiacich.“ Keď sa tí dvaja zobudili, pobrali sa ďalej. Vystupovali hore do mesta. Jas slnka, ktorý sa odrážal od mesta (Zjavenie 21, 18) bol taký veľký, že nemohli naň hľadiť s otvorenými očami, ale iba cez zvláštny prístroj.

Na ceste stretli dvoch mužov v jagajúcom sa rúchu, ktorých tváre žiarili. Spýtali sa pútnikov odkiaľ idú. Povedali im. Keď im na otázky, kde nocovali, aké ťažkosti a nebezpečenstvá prekonali a aké potešenia, pôžitky a rozkoše zažili všetko porozprávali, muži povedali: „Už vás čakajú iba dve prekážky, a ste v meste.“

Kresťan a jeho druh ich prosili, aby išli s nimi, a oni pristali.

Šli spolu až po bránu mesta, ktorú od nich oddeľovala hlboká trieda. Nebol tam však žiaden most. Pútnici sa veľmi zľakli. Muži im povedali: „Tú riekku musíte prejsť, lebo inak sa nedostanete k bráne.“ Pýtali sa, či tam nevedie nejaká iná cesta. „Vedie, vedie, lenže ňou nikto nesmie ísť.“

Od založenia sveta ňou prešli len dvaja ľudia – Enoch a Eliáš. A kým nezatrúbi posledná trúba, nik ju nemôže použiť“ (1 Korinským 15, 51 – 52).

Pútnici boli nešťastní, najmä *Kresťan*. Obzerali sa okolo, ale darmo. Inej cesty niet. Opýtali sa teda mužov, či je voda všade rovnako hlboká. „Nie je,“ odvetili. „No pomôcť vám nemôžeme. Niekde je hlbšia, inde plytšia, podľa toho, ako veríte v Kráľa toho mesta.“

Vošli teda do vody. *Kresťan* sa hneď začal topiť. Kričal na svojho priateľa „...obklúčil ma prúd, všetky tvoje príboje a vlny cezo mňa sa preválili“ (Jonáš 2, 4).

Nádejny: „Neboj sa, brat môj, ja cítim pod nohami dno, dobre je.“

Kresťan: „Priateľ, môj, úzkosti smrti ma obklúčili. Bojím sa, že neuvidím krajinu, ktorá oplýva mliekom a medom.“

Zmocnila sa ho hrôza, lebo nevidel pred seba. Pamäť mu vypovedala službu, takže si nemohol spomenúť na žiadne zo sladkých občerstvení, ktoré nachádzal na ceste svojej púte. Nevládal ani hovoriť. Nezrozumiteľnými slovami naznačoval, že sa bojí, aby v rieke nezahynul. Báł sa, že nedôjde až k bráne a neprejde ňou. Okolostojaci ho pozorovali. Trápil sa pre to, čo mu prišlo na um, i pre hriechy, ktoré páchal predtým, ako sa stal pútnikom, ale i potom. *Nádejnému* dalo veľa práce, aby mu udržal hlavu nad vodou. Niekoľko ráz sa zdalo, že sa utopí, ale po chvíli sa vždy vynoril. *Nádejny* sa ho snažil potešiť: „Brat môj, vidím bránu a v nej ľudí, aby nás privítali.“

Kresťan: „To teba čakajú, ty si bol vždy plný nádeje.“

Nádejny: „Ale veď to aj ty.“

Kresťan: „Brat môj, keby som bol býval ako treba, istotne by mi teraz Boh pomohol, ale pre moje hriechy ma opustil.“

Nádejny: „Vari si celkom zabudol na slovo žalmistu o bezbožných? „...lebo netrpiť muky: zdravé a vypasené je ich telo; nelopotia sa ako smrteľník a nesužuje ich, čo trápi ľudí“ (Žalm 73, 4 – 5). Trápenie a súženie v týchto vodách nie je znamením toho, že ťa Boh opustil, ale sú tu preto, aby ťa vyskúšali či sa rozepamätáš na všetky Jeho dobrodenia, a či sa vo svojich útrapách spoľahneš na Neho a zotrvať.“

Kresťan chvíľu rozmýšľal. *Nádejny* dodal: „Dúfaj, Ježiš Kristus ťa posilní a uzdraví“.

Vtom *Křesťan* vykřikol: „Opět Ho vidím! Hovorí mi: ‚*Ked' pôjdeš cez vodu, budem s tebou, a keď cez rieky, nezaplavia ťa.*‘ (Izaiáš 43, 2).“

Oboch to povzbudilo a nepriateľ zmlkol. *Křesťan* cítil pôdu pod nohami, lebo našli brod. Na druhom brehu ich už čakali ich sprievodcovia, jagajúci sa muži. Pútnikov privítali a povedali: „O vás platí slovo Písma: ‚*Či nie sú všetci služobnými duchmi, posielanými slúžiť tým, čo majú zdediť spásu?*‘ (Židom 1, 14).“ Prišli spolu až k bráne. Treba podotknúť, že mesto ležalo na vysokom vrchu. No pútnici stúpali s ľahkosťou, lebo tí dvaja muži ich viedli za ruky. Okrem toho v rieke zložili a zanechali svoje smrteľné rúcho. Šli veľmi ľahko a rýchlo, i keď základy mesta boli vyššie ako oblaky. Celou cestou sa zhovárali, tešili sa, že šťastne prešli cez rieku a že majú takých slávnych spoločníkov.

Rozhovor sa točil okolo slávy mesta. Sprievodcovia im prezradili, že jeho krása a sláva je nevysloviteľná. Rozprávali im, že je tam vrch *Sion*, *nebeský Jeruzalem*, nesčíselné množstvo anjelov, duchovia nespravodlivých, dokonalých ľudí, Boh a Ježiš (Židom 12,22 – 24). A dodali: „Idete do Božieho raja, kde uvidíte strom života a budete jesť z jeho večne sviežeho ovocia. Dostanete biele rúcho a každý deň, po celú večnosť, budete chodiť a hovoriť s Kráľom. Tam už nevidíte to, čo vás sužovalo tu na zemi: starosti choroby, trápenie a smrť, *lebo to všetko už pominulo* (Zjavenie 2,7; 22,3 – 5; Izaiáš 65,16 – 17). Uvidíte Abraháma, Izáka, Jakuba, prorokov, ľudí, ktorých Boh zachránil od zlého, ktorí teraz odpočívajú a chodia vo svojej spravodlivosti“ (Izaiáš 57,1 – 2).

„Čo budeme robiť na tom svätom mieste?“ opýtali sa pútnici. „Tam dostanete potešenie za všetky útrapy a radosť za všetko súženie, tam budete žať, čo ste siali, t. j. ovocie svojich modlitieb, slz a utrpenia za Kráľa (Galatským 6, 7). Ponesiete zlaté koruny a budete sa radovať z toho, že budete neprestajne vidieť Svätého (1 Jánov 3,2), ktorému budete neprestajne slúžiť s chválou, plesaním a ďakovaním. Tomu, ktorému ste slúžili na zemi, hoci to bolo spojené s mnohými ťažkosťami. Tam sa budete kochať pohľadom na Všemohúceho, a počúvaním Jeho milého hlasu. Tam sa budete tešiť so svojimi priateľmi, ktorí vás predišli, a s radosťou prijmete a uvítate každého, kto príde po vás. Budete odiami slávou a nádherou, budete hotoví chodiť s Kráľom slávy. Keď sa za zvukov trúby vráti na Zem, prídete s Ním. Keď bude sedieť na tróne a súdiť, budete s Ním.

Keď vynesie výrok nad všetkými činiteľmi neprávosti, už či to budú anjeli alebo ľudia, budete mať slovo, lebo sú to Jeho i vaši nepriatelia. Keď sa potom vráti do mesta, pôjdete za zvukov trúby s Ním, a budete s Ním až naveky“ (Júdov 14; Daniel 7,9 – 10; 2 Korintským 6,2 – 3; 1 Tesalonickým 4, 13 – 17).“

Počas rozhovoru boli stále bližšie k bráne. Zástup nebešťanov im šiel v ústrety a tí dvaja skvejúci sa povedali: „Toto sú tí, ktorí milovali nášho Pána, kým boli na svete, a ktorí všetko opustili pre Jeho sväté meno. On nás poslal, aby sme šli po nich, a až sem ich sprevádzali, aby vošli, a pozerali sa s radosťou do tváre svojmu Vykupiteľovi. Nebešťania zajasali: „*Blahoslavení, ktorí sú povolani na svadobný hod Baránkov!*“ (Zjavenie 19,9). Zároveň im vyšlo v ústrety aj niekoľko Kráľových trubačov, ktorí boli oblečení v bielych žiariivých rúchach, melodicky krásne a zvučne trúbili, až sa nebo ozývalo. Tisíc ráz pozdravili *Kresťana* a jeho druha: „Vitajte, vitajte zo sveta!“ Obstúpili ich zo všetkých strán, a tak šli niektorí pred nimi, niektorí za nimi, jedni sprava, iní zľava, akoby ich mali cestou cez vyššie oblasti strážiť. Ustavične jasali a krásne spievali.

Znovu a znovu jasotom, hudbou, pohľadom či gestami dávali *Kresťanovi* a jeho bratovi najavo, že sú vítaní, a s akou radosťou im vyšli v ústrety. Boli ako vo vytržení, keď videli anjelov a počuli ich krásny spev. Už jasne videli i samo mesto. Zdalo sa im, že na ich uvítanie zvonila všetky zvony. Ale nadovšetko ich blažila myšlienka, že budú bývať v takej úžasnej spoločnosti, a to už naveky. Ktorý jazyk by vedel vysloviť ich radosť, alebo ktoré pero by to vedelo opísať? Takto prišli až k bráne. Čítali zlatý nápis nad ňou: „*Blahoslavení, ktorí si perú oblek, aby mali právo na strom života a vošli bránami do mesta*“ (Zjavenie 22,14). Potom som vo svojom sne videl, že skvejúci sa muži im kázali pri bráne zavolať. Poslúchli, a ponad bránu pozreli Enoch, Mojžiš, Eliáš a iní, ktorým povedali: „Títo pútnici vyšli z *Mesta skazy*, lebo milujú Kráľa tohto mesta.“ *Kresťan* a *Nádejný* im odovzdali svoje svedectvo, ktoré dostali na počiatku svojej cesty. Tie zanesli Kráľovi, ktorý si ich prečítal a opýtal sa: „Kde sú tí muži?“ Odvetili: „Stoja vonku pri bráne.“ Kráľ rozkázal: „*Otvorte brány, nech vojde spravodlivý ľud, ktorý zachováva vernosť*“ (Izaiáš 26,2).

Potom som vo sne videl, že pútnici vošli do brány, a ihneď ako vstúpili,

boli premenení a mali oblečené rúcho, ktoré sa jagalo ako zlato. Niektorí im vyšli v ústrety s harfami a korunami, a dali im ich. Harfy nato, aby na nich hrali na chválu Kráľa, a koruny na dôkaz cti. A potom som počul, ako od radosti zazneli všetky zvony mesta, a pútnici počuli: „*Vojdite do radosti svojho Pána!*“ A počul som aj ich dvoch nahlas spievať: „*Se-diacemu na tróne a Baránkovi dobrorečenie, česť, sláva i vláda na veky vekov!*“ (Zjavenie 5,13).

Keď sa otvorili brány, aby vstúpili, videl som, že mesto sa skvelo ako slnko. Ulice boli vydláždené zlatom, a po nich chodilo mnoho ľudí s korunami na hlave, s palmami v rukách a so zlatými harfami; hrali a spievali na chválu a slávu Bohu. A boli tam aj takí, ktorí mali krídla, ktorí bez prestania prevolávali: „*Svätý, svätý, svätý Pán Boh!*“ (Zjavenie 4,8). Hneď nato bránu zatvorili. Keď som to všetko videl, aj ja som si prial byť medzi nami.

Hľadel som na to všetko s úžasom. Potom som sa obzrel, a videl som *Ignoranta*, ako ide smerom k rieke. Dostal sa cez ňu veľmi ľahko, oveľa ľahšie ako tí dvaja. Zastihol totiž prievozníčku menom *Márna nádej*, ktorá ho previezla na druhú stranu. Videl som, ako stúpал do vrchu smerom k bráne, lenže išiel samotný. Nikto mu nešiel oproti. Keď prišiel k bráne, pozrel na oznam, ktorý bol nad ňou, a začal klopať. Muži, ktorí pozreli ponad bránu, sa ho opýtali, odkiaľ ide a čo chce. *Ignorant* odvetil: „Jedol a pil som pred kráľom, a učil na našich uliciach.“ Opýtali sa ho, kde má svoje svedectvo, aby ho ukázali Kráľovi. Hľadal, hľadal, ale nič nenašiel: „Máš svedectvo?“ opýtali sa ho. Nepovedal už ani slovo. Oznámili to Kráľovi; ten nechcel zísť a vidieť ho, ale dal povel dvom skvejúcim sa mužom, ktorí sprevádzali *Kresťana* a *Nádejného*, aby *Ignoranta* poviazali a vyhodili. Muži poslúchli a odniesli ho k dverám na svahu vrchu, a tam ho zavreli. Vtedy som videl, že ešte aj od samej brány neba vedie cesta do pekla, práve tak, ako z *Mesta skazy*.

Vtom som sa prebudil, a hľa, bol to sen.

(Bunyan, John: *Cesta pútnika. I. II.* Prel. Jozef Roháček. Bratislava : MSEJK, 2005, s. 97 – 102.)

11. DANIEL SPEER (1636 – 1707)

utor ani miesto vydania sa v diele neuvádzajú. O autorstve i mieste vydania Uhorského *Simplicissima* vystriedali sa v doterajšej literatúry viaceré názory. (...)

Celú záležitosť osvetlil, i keď, pravda, väčšinou nepriamymi údajmi a vonkajšími analógiami, nemecký historik hudby Hans Joachim Moser. Jeho výskumy ukázali, že autorom Uhorského *Simplicissima* bol sliezsky hudobník Daniel Speer. Podľa výskumov H. J. Mosera narodil sa Daniel Speer r. 1636 vo Vratislavi. Prebádaním archívov nemeckých miest podarilo sa mu osvetliť jeho celý život okrem rokov 1650 – 1665. Z tohto obdobia niet nijakých životopisných údajov o Speerovi, a to nielen v Göppingene, kde sa zdržoval najdlhšie, ale ani v ostatných nemeckých mestách. Pätnásť rokov jeho života zostáva teda zahalených tajomstvom a priam sa natíska názor, že tieto roky strávil mimo Nemecka, predovšetkým v Uhorsku. Obsah Uhorského *Simplicissima*, ako sme už ukázali, je presvedčivým dokladom toho, že jeho autor opisované udalosti poznal z autopsie, že teda Uhorsko sám precestoval a že mnohé udalosti sám skutočne zažil.

(Vlachovič, Jozef: *Simplicissimus na Slovensku*. In: *Uhorský Simplicissimus*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964, s. 13 – 14.)

UHORSKÝ SIMPLICISSIMUS (Ungarischer Simplicissimus, 1683)

Pri písaní diela použil autor ľudový jazyk južného Sliezska. Jeho štýl je jednoduchý, prostý, často popretrhaný, niekedy i zmätený a nejasný. Prevažná časť románu zaberá práve rozprávanie o Slovensku, o slovenskej prírode, o slovenskom ľude, o spôsobe jeho života, obliekania, stravovania, bývania, o jeho spevoch a tancoch, podáva svedectvo o zložitosti etnickej a konfesijnej situácie v druhej polovici 17. storočia na Sloven-

sku, o slovensko-tureckom pohraničí, o slovenských mestách a dedinách a pod. Všetko to podáva úplne novým spôsobom, s orientáciou predovšetkým na zobrazovanie všedného každodenného života, s používaním najjednoduchších výrazových prostriedkov, ľudového spôsobu vyjadrovania, ako to počul a zažil. V mnohých prípadoch ponecháva výrazy slovenské, prípadne poľské i maďarské, čo zvyšuje bezprostredný účinok deja, robí dej pútavejším a vyvoláva v čitateľovi presvedčenie, že v mnohých prípadoch ide o udalosti autorom skutočne videné a prežité. (...)

Jednoznačne možno konštatovať, že Uhorský *Simplicissimus* oboznamuje čitateľa so slovenskou prírodou a ľudom, s celkovou súdobou atmosférou tak intímne, ako to z cudzích autorov neurobil pred ním a dlho ani potom nikto.

(Vlachovič, Jozef: *Simplicissimus na Slovensku*. In: *Uhorský Simplicissimus*, s. 10 – 11 a 13.)

Trinásta kapitola

Ako Simplicissimus s piatimi študentmi a jedným sprievodcom popreliezal za tri dni najvyššie Karpatské horstvo

V Kežmarku som navštevoval školu až do Jána, aj súkromne som urobil slušné začiatky u pána Davida Fröhlicha, presláveného matematika, no väčšmi mi chválili Levoču než toto mesto. Rozhodol som sa preto aj s inými odísť pred jeseňou ta, predtým však prezrieť si okolo Jána, ako býva každoročne vo zvyku, Karpatské pohorie. Piaty sme sa na raz odhodlali s vedomím a dovolením pána rektora, ktorý nám želal veľa šťastia, a išli sme podľa odporúčania do akejsi dediny bezprostredne na úpätí horstva. Tu mali učiteľa, ktorý za malý poplatok vedel na niekoľko dní vyvieť hore, povodiť dookola a poukazovať najpozoruhodnejšie veci. Dohodli sme sa na trojdňovom výlete. Nato povedal:

„Musíte si vziať toľko a toľko chleba, vína alebo piva. Ak by ste si želali mäso. Dám vám uvariť niekoľko kamzičích stehien. Vezmem aj pušku. Ďalej tu má každý palicu s kamzičím rožkom a dole so železnou motyčkou, aby si mohol vykopávať koreňky, a rožkom, aby sa mohol zachytávať. Označím, ktoré byliny a koreňky budete zbierať.“

Len čo sa na druhý deň začalo trochu brieždiť, vstali sme a dali sme sa chodníkom nahor. Po štyroch hodinách sme sa ocitli na utešenej lúke,

od ktorej asi na pol hodiny cesty stáli veľké a krásne lesy. Tu povedal sprievodca:

„Za týmito lesmi je v prekrásnom údolí veľký salaš, kam ešte zostáva pol druha hodiny cesty; tam budeme obedovať. Ale bačovi, ktorý nás pohostí, aby ste nedali viac ako šesť vekničiek a pekne sa mu poďakujte. Neukazujte, že máte pri sebe nejaké peniaze, aby sme sa nedostali do nebezpečenstva. O hrudku bryndze môžete nakoniec baču (ak vám ju nedá z dobrej vôle) požiadať.“

Potom sme šli ďalej, až sme sa dostali do veľkej, zelenej a krásnej kotliny, kde bača pásol. No skôr, než sme vošli, sprievodca vystrelil, až sa to rozľahlo ozvenou ako výstrel z dela. O nejakú chvíľu dal znamenie aj bača hvizdnutím. Ten kto to nepočul, nikdy by neuveril, že sa to tak silne a ostro ozýva, až zalieha v ušiach. Aj ovčiarski psi sa rozbrechali, až vznikol taký hurhaj, že sme sa zhrozili.

O štvrt' hodiny stretli sme sa s bačom, ktorý vyzeral ako zbojník s puškou, valaškou a dvoma psami. Sprievodcu, ktorého ináč dobre poznal, oslovil drsne:

„Odkiaľ, ty vandrovník a skalkár, nože daj sem, čo máš, všetko predsa patrí mne a mojím psom.“

Nato prijal hmotne aj nás; mala to byť, pravda prívetivosť a povedal:

„Odkiaľ, vy neogabanci, vy korenkári a bylinkári, každý z vás mi musí dať ríšsky toliar, ináč ho nepustím k Starému otcovi¹ (čiže k najvyššiemu vrcholu). Ak mi ho nemôžete dať, tak len sa zberajte opäť nazad, lebo moji dvaja psi vám môžu ukázať cestu.“

Po tomto priateľskom privítaní znova strašne zapískal niekoľkokrát na prsty a zaháňal jedného psa i pokračoval:

„To platí vám, vy neogabanci, pretože sa nechcete vrátiť.“

Šiel potom pozvoľna s nami ďalej a vypytoval sa každého zvlášť na jeho vlasť a rodičov. Keď prešiel s nami k salašu, každému najprv podal ruku a privítal nás. Posadali sme si, medzitým čo jeho honelníci zarezali jahňa a uvarili ho v kotle žinčice; dve zadné stehná však opiekli a pripravili to tak dobre a rýchlo, že sme sa čudovali.

Napokon sme sa poďakovali za dobré pohostenie a asi po dvoch hodi-

¹ Ide pravdepodobne o Kežmarský štít.

nách sme vystúpili na vysokú hoľu. Po nejakej chvíli sprievodca povedal:

„Chlapci, čoskoro budeme musieť liezť.“

O hodinu si naozaj pripevnil na kolená i na lakte železné mačky a šplhal sa po skalnatom svahu, pomáhajúc nám lanami. Videli sme veľa kamzíkov a medzi nimi podaktorých, ktorí veľmi šikovne skákali, zavesujúc sa rožkami. Viseli často len na jednom rohu, odrazili sa zadnými nohami od skaliska a vyšvihli sa vyššie. Prizerali sme sa tomu skoro hodinu, takže sa sprievodca na nás hneval a povedal:

„Chlapci, máme ešte prejsť cez hlboké údolie, cez sneh, ktorý sa nikdy netopí, potom znova trikrát takmer s nasadením života vystúpiť na vysoký vrch, kam sa musíme dostať, aby sme mohli rozložiť svoj nočný tábor.“

Avšak v hlbokom snehu dostali sme sa horko-tážko k tomuto predhoriu Starého otca až so západom slnka. Náš sprievodca sa rozhneval a vyčítal nám, že sme sa nemali u baču a pri kamzíkoch tak dlho zdržovať. Teraz vraj nevie, čo ďalej.

Ostrý vzduch nás začal mraziť; vystúpiť vyššie sa nedalo pre tmú a bolo to životu nebezpečné; ako nám sprievodca neskôr rozprával, už mnohí tu zabúdili a zaplatili to životom. A keby nebola tá hustá tma!

O nejakú chvíľu rozhodol sa sprievodca šplhať nad mraky, a naozaj dosiahol mesačný svit, i pomohol nám nahor.

Po čase-nečase zjavila sa pekná rovina a krovie. Narúbali sme dostatok raždia a rozložili vatru. Keď sa oheň rozhorel, zajedli sme si a vypili. Potom sprievodca vystrelil a zápäť sme počuli silný lomoz a mumlanie. Nato vyhlásil, že lomoz spôsobujú divé kone a kamzíky, to druhé pochádza vraj od medveďov. Nato sme si políhali okolo ohňa a trochu sme spali. No práve keď sa nám chcelo najlepšie spať, sprievodca už volal:

„Hore, chlapci, musíme ďalej; dnes sa musíte lepšie držať než včera!“

Keď sme prešli asi na päť hodín cesty, povedal:

„Teraz sme v najväčšej výške a môžem vám všetko ukázať.“

Keďže sme vzali so sebou aj dobrý ďalekohľad, z tejto výšky na vzdialenosť tridsať míľ javil sa nám Krakov ako nejaký veľký hrad.

Toto Karpatské pohorie, Slováckmi nazývané Tatry a Snežné pohorie,

je oveľa vyššie než švajčiarske, tirolské alebo štajerské.² Z tohto končiara ukázal nám ešte aj iné významné veľké štíty tohto pohoria a susedné vrchy, ako aj jednotlivé hrady a mestá. Sprievodca ukázal nám mnoho strašných priepastí so zvláštnymi menami, v ktorých sme videli veľa medved'ov a veľké zelené plesá. Tento najvyšší štít nazýval Starým otcom.

Sprievodca nám ukázal pod strašnou previslou skalou niekoľko na hromadu poznášaných kameňov, pod ktorými boli plechové škatuľky a v nich na pergamene popísané mená. Bolo nám ľúto, že sme tam neboli takto zvečnení aj my. Na to povedal, že má pergamen a plechovú škatuľku a spýtal sa, čo mu dáme, ak nám to poskytne s perom i atramentom. Ponúkli sme mu zlatku. Napísal teda každý svoje meno, vek, miesto, rok a deň narodenia a vložili sme to do škatuľky a nanosili sme na to kameňov viac, než tam bolo predtým.

„Teraz vám ukážem tri cesty, po ktorých sa môžeme dostať opäť dolu,“ pokračoval. „Prvá je odstrašujúca, pretože by sme sa mohli spúšťať po povrazoch nad priepasťou; komu by sa však mala zatočiť hlava, komu by sme mali zaviazať oči. Ostatné dve miesta zostupu sú pre okľuku veľmi namáhavé a rovnako dosť nebezpečné.“

Zvolili sme prvé miesto a strávili sme tým dobrú hodinu. Potom sme šli odhodlane ďalej.

O štvrtej hodine prišli sme do snežného údolia a okolo západu slnka dostali sa k veľkému plesu, kde sme našli mnoho enciánov, rebarbory, angeliky a iných zeliniek. Ešte zavčasu sme však nasekali viazanicu prútia, na ktorú sme si ľahli, aby sme boli chránení pred vlhkosťou a množstvom ošklivých červov, vedľa hromady kamenia, kde sme rozložili oheň; posilnili sme sa zvyšnými zásobami a ďakovali Bohu, že sme sa dostali opäť tak ďaleko dolu.

Ráno nám sprievodca poukazoval rozličné chodníky a mnoho plodín a korenkov na zbieranie. Keď sme už mali plno tohto užitočného haraburdia, túžili sme opäť po návrate domov. Šli sme cez údolia, lesy a rozličné neschodné miesta pričom sa sprievodca orientoval podľa knižočky,

² Tento omyl vyplýval zo skutočnosti, že v tomto období ešte nepoznali spôsob merania nadmorskej výšky vrchov. Skutočná výška Álp ani Tatier nebola známa a odhadovala sa len približne. Autor prevzal tento nesprávny údaj z diela Dávida Fröhlicha, *Medula geographiae practicae*, Bardejov 1639.

v ktorej mal vymaľované a opísané všelijaké značky končiarov, priepasti a brál. Napoludnie prišli sme k bačovi, ktorému sme taktiež priniesli štyri vekne.³ Chcel nás slušne pohostiť, ale my sme si vzali iba žinčice, ovčieho syra a bryndze. Potom sme šli rezko nadol a podvečer sme prišli opäť domov.

Keď som sa vrátil do Kežmarku, rozhodol som sa na Jakuba⁴ presťahovať do Levoče, no nebolo mi to možné, lebo som požičal istému slovenskému študentovi peniaze a ten odišiel domov do Sv. Mikuláša. Po nejakom čase som sa dozvedel, že sa pobral za hory a už sa vraj nevráti. Vypožičal som si preto uhorský oblek, odcestoval som práve pred jeseňou ta a priniesol si peniaze od jeho rodičov. Potom som sa s Kežmarkom rozlúčil a odišiel som s inými študentmi do Levoče navštevovať školu tam.

Tu sa patrí aj trochu Spiš opísať. Je to pekné grófstvo, sedem míľ dlhé a päť široké. Je v ňom trinásť mestečiek, ktoré dal Poľsku do zálohu istý cisár, zároveň i uhorský kráľ, za nejakých osemdesiat alebo dvestotisíc uhorských zlatých.⁵ Ešte aj dnes sú takto zálohované u poľskej koruny. Doteraz mal ich spolu s Ľubovnianskym hradom a jeho dedinami pod správou či velením krakovský vojvoda, ktorý v Podolínci, hradbami obohnanom mestečku, vystaval kláštor. Ostatné spišské mestečká pridali sa k evanjelickému vierovyznaniu a hovorí sa v nich meissenským nárečím.

Richtári týchto trinástich miest sa každoročne schádzajú a volia si grófa, pričom to má byť najmä človek mierumilovný a šafárny⁶. Volia ho na rok, no keď sa osvedčil, zostal grófom i na druhý rok, ale museli ho znovu potvrdiť. Po dvoch rokoch volia niekoho iného. Za mojich čias stal sa grófom nejaký obuvník, a táto voľba zostala u mešťanstva trinástich spišských miest v platnosti.

Levoča, hlavné mesto na Spiši, je slobodné mesto tak isto ako Kežmarok, po ktorom je to najväčšie dedičné a sídelné mesto grófa Thökölyho. Tieto mestá nepatria k spomínaným zálohovým mestám.

³ *vekňa* – bochnik chleba

⁴ Sviatok sv. Jakuba je 25. júla.

⁵ Trinásť spišských miest a Ľubovnianske hradné panstvo zálohoval uhorský kráľ Žigmund Luxemburský Poľsku r. 1412 za 80000 zlatých. Peniaze potreboval na vedenie vojny s Benátkami, od ktorých chcel vybojovať dalmatínske pobrežné mestá. Zálohované oblasti boli r. 1770 opäť vrátené uhorskej korune.

⁶ *šafárny* – dobrý

Toto pekné grófstvo má úprimné, priateľské a dobrosrdečné obyvateľstvo. Nemajú síce nijaké vinohrady, ale dobré pivo, ktoré uskladňujú na niekoľko rokov. Víno dovážajú z horného Uhorska.

V Spišskom Podhradí, v jednom z trinástich miest, je aj kapitula a vysoký hrad na skalnatom brale, nazývaný Spišským domom. Tento hrad však nepatrí k trinástim mestám, ale v kaštieli pod ním sídli gróf Csáky. V jednej z priepastí hradnej skaly pramení voda, ktorá v lete zamŕza a v zime tečie. Z kapitulského vrchu zasa vyteká voda, meniac sa na kameň, z ktorého sa stavajú domy. Odtiaľ pochádza porekadlo, že domy v Spišskom Podhradí sú vystavané z vody. Kamene, ktoré v tomto kraji vykopávajú zo zeme, dajú sa bez pálenia používať ako vápno. Pri Spišskej Novej Vsi vykopávajú z istého vrchu zem, ktorá sa používa v lekárstve.

Spiš spolu s Liptovom leží v Hornom Uhorsku⁷ a má mnoho nemeckých mravov a zvykov, no zmienim sa trochu iba o „Zliptákoch“, ktorí žijú na území banských miest až po Kežmarok.

Toto slovo Zlipták znamená po nemecky böser Vogel a takými sú títo Slováci nielen podľa mena, ale aj v skutočnosti, pretože sú strašní zbojníci. Ich vlasť, Karpatské pohorie, v ktorom bývajú, neposkytuje im nadostač živobytie, preto sa pridŕžajú výšin, kde sú schodné cesty; tie udržujú v letnom období v poriadku a čo si takto v lete nahonobia alebo nazbývajú, to zase v zime so svojimi strovia. Okrádať ľudí alebo ich za peniaze sprevádzať cez toto pohorie, to je ich najhlavnejšie zamestnanie. Keď sú doma, nedovolia, aby ich niekto posudzoval alebo o nich takto rozprával. Veľmi by sa nahnevali a vyvolali by spor, keby ich niekto nazval ich pravým menom Zliptáci; želajú si, aby ich nazývali Liptákmi.

(*Uhorský Simplicissimus*. Z nem. orig. prel. J. Vlachovič. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964, s. 78 – 83.)

⁷ Tu nie je Speer presný, pretože práve hranica medzi Liptovskou a Spišskou župou tvorila súčasne rozmedzie aj medzi dolným a horným Uhorskom. Rozdelenie Uhorska dolné a horné sa uskutočnilo z hľadiska Viedne; to, čo sa rozprestieralo bližšie k Viedni, bolo dolné a čo ďalej, horné Uhorsko bez ohľadu na geografické pomery.

12. ŠTEFAN FERDINAND SELECKÝ (1648 – 1708)

jeho života poznáme málo údajov; asi 1700 študoval na právnickej fakulte trnavskej univerzity a po skončení štúdií bol hospodárskym úradníkom u Juraja Bihariho v Trnave.

(Selecký, Štefan Ferdinand. In: *Slovenský biografický slovník*. Martin : Matica slovenská, 1992, 5. zväzok, R-Š, s. 199.)

OBRAZ PANI KRÁSNEJ, PEREM MALOVANÝ, KTERÁ MÁ V TRNAVE SVOJE PREBÝVÁNÍ (1701)

Je zřejmé, že sa tu autor buď trochu štylizuje, taliansky pôvod iba predstiera, alebo máme pred sebou preklad, parafrázu či adaptáciu nejakej podobnej básnickej oslavy a „benátske rodisko“ sa vzťahuje na možnú predlohu (Hamada myslí na dáky renesančný text). Sedem rokov túženia po zhliadnutí krásnej panej môže predstavovať prípravu na univerzitu, ale ak aj upustíme od takýchto tesných paralel, všetko ďalšie ukazuje, že ide o skutočného alebo takto sa tváriaceho potulného študenta a pevca. Iné časté chodenie z Benátok do Trnavy v tých časoch ako i zimný pobyt v Španielsku, kde sa mala vyskytovať jediná pani (možno univerzita v Salamánke či inde) podobná panej trnavskej, mali by v kompozícii básne slabšiu motiváciu. Okrem toho trnavská krásavica má byť jedinou v Uhorsku a vôbec podobných sa nemá mnoho nachádzať ani v celej Európe – ako je aj pravdou, že ešte na začiatku nášho storočia nebolo univerzít ako maku.

No viacej než autorovo putovanie nasvedča sama kompozícia tomu, že detaily obrazu pre krásnu paniu vyvierajú z trnavskej studne učenosti a osvetly. (...)

Nechceme uvádzať tu všetky paralely. Pripomenieme iba dve, pri ktorých obrazy nadobúdajú plné oprávnenie práve v spätosti s vysokým učením. Krásna pani vychýrila Trnavu i po iných krajinách, kde predtým známa nebola – a to hneď, od momentu svojho zrodu: „Ale jak tu náhle prišla

na tento svet, východ slunce, západ viedeli o ni hned.“ A vedia jedine jej zásluhou o trnavskom meste už v celej Európe. Keby išlo len o čisto ľudskú krásavicu, aj u najodvážnejších básnikov obľúbenia hodné krásky žiadajú si aspoň desať rokov života (pravda, je tu zas možnosť hyperboly, známej aj u iných autorov, ktorí už zrod svojej panej vyzdvihujú ako spásu sveta). Druhá okolnosť ešte jasnejšie odhaľuje krásnu paniu ako ‚paniu vedenia‘, ku ktorej sa hrnú ľudia až ‚z Turek, Tatar, Rusi, Poľska, Moravy, Slezska, Chorvatska, Sedmohradska, Čiech, Štajerska, Rakúska i Talianska‘. Sú to predovšetkým študenti a profesori a zaiste medzi oboma druhmi – potulní pevcí.

(Turčány, Viliam: *Obraz pani krásnej perem malovaný, ktorá má v Trnave svoje prebývaní*. In: *Romboid*, roč. 4, 1969, č. 6, s. 9 – 10.)

(Motto: *Och, jak zaslepené lidské pokolení!*)

Vím o jedne pani, víděl o ní mnozí,
na které panuje veliká moc boží,
kterú spůsobice svú moc pr(e)ukázal,
ked tak s velkú krású cnosti spolu zvázal.

Tú Búh samú chtel mnet zrkadlo pieknosti
osob všech, které sú v Uherském králo(v)ství,
tú Búh hodnú súdil, aby svojú krású
jak slnce krajinu osvítila našu,
tú takovým darem kráse obdaroval,

že jí málo v sviete podobných udelal;
o ktorej ked povím nekterý verš verný,
jesli čo odejmem, berem odpuščení.
Však proto bedlivie budem pozorovat,
ked tú krásu velkú budem vypisovat,

abych jí neujal, též také nepridal,
než sem na tej vzácnej pani kráse vídal,

kterú ačkoliv ja chváliť nehodný sem,
od hlavy až k patám však ju vždy vypíšem.
Nezane(chám) žiadnej žily ani vlasa,

povím, na ktorej je udelaná krása,
pújdem po všetkých stránkach tela rozkošného,
nenehám žiadného údu mne milého.
Začnem od vrchhlavy, kde rastú ty vlasy,
ktoré sú od striebra i od zlata drahší,

nad skofium¹ vzácne i sú vyvýšené,
Mari Magdaléne k vlasám prirovnané.
Jak zlato zahnuté na slunci subtilné,
tak ležia na hlavie jej rozdelené
čela vysokého, ktoré vzácne býva,

blesk a jasnosť veľká tiež na ňom prebýva.
Osviecuje zimné svojím miesta čelom
jak denica, ktorá vychádza prede dňom.
Hladkosti je takej jako mramor hladký,
na ktorom nebyli, tiež nebudú zvrasky.

Obočí jak srdce má toho spôsobu,
jakého mnet druhu vím já tú osobu.
Málo (je) v krajine tak šťastlivých očí,
ktoré by videli tej formy obočí,
ješče menej, ktoré by mieli takú formu,

aby byli rovné k srdci foremnému.
Jednu sem krom tejto znal takú osobu,
čo mala takého obočí spôsobu,
i to mlúvic pravdu, ne v tejto krajine,
než v zemi španhelskej, budúce tam v zime.

¹ *skofium* – látka pretkaná zlatou alebo striebornou niťou

Očí rozkoš nevím, jak mám (vy)chvalovat,
pre veľikú krásu jakú jim chválu dat.
Prirovnám jich k očám sokola drahého,
hanbu snad dostanem z podobenství toho,
leb jestli sokol má (ve) svých očách pieknost,

má tá šestkrát vieč(š)ú, kterej je táto cnost.
Odkad prinúten sem to o nich poviedet,
čo sem o tej pani čul mých mladých let,
která svojich očú krású prevýšila
osobu, kde která v tomto siete byla,

kterej očú krásu veršár vypisujíc,
s podivením kričal, takto o ní mluvíc:
„Oči, oči krásné, oči nevidané,
sú-li ješče v s(v)iete jedny vám podobné?
Bradatý sem člověk, juž sem sa ostaral,

ale sem vám nikdy podobných nevidal!“
Ja rovným spôsobem o týchto tak mluvím,
lebo prvni tyto tak foremné vidím.
Sluch ušú bedlivý má k ústám poctivým,
hluchú sa udelá k rečám nešlechtným,

než i ty své uši s rečma nestydnýma,
v pobožnej rozprávce své zalúbení má.
Nos svuj subtilnosti má k líbeznej vůni,
s málem ozdobený, podle ludství čujný,
pysky kolorové, nad myslí výborné,

které s proporciú k tváři sú podobné,
z kterých otvíraní neb spoluzložení
má milovník každý velké potešení.
Usmívá sa srdce tým, čo na ňu hled'á,
ked k smíchu pohybnút její pysky vid'á.

Vieč(š)í časťka svieta žadá mnet spojení
svých pyskú s jejima v časy políbení.
Mnozí též žádajú vzácnost smačnú² videt,
kterí úst sa dotknút lásky nemóžu mnet.
Zúbky podobenství sú víc k perlám drahým

pro foremný spúsob než k zubám obecným,
které bár sú z kosti též jako i naše,
ale v starém spúsobe rozdílnej sú kráse.
To je tá hubička ze všech vybíraná,
od cukru sladkého sladší mezi všema!

Tá sama, ne jinší, hodná mena toho,
neb je zalúbená od pána každého.
Ozdoba laloku též kráse dodává,
který pod spúsobnú bradu svuj úst' mívá.
Krk subtilný, ne práve velikej dlúhosti,

jak perí labuťa takovej bielosti,
kterého skládání prehybú obecných
jak líce lilium je líščečků bílých.
Prsú cnost má vieč(ší), než mnela Diana³,
lebo jest nad(e)vší, všecky vyvýšená.

Vyše osmi rokú jak paňú zostala,
poškvrny panenství žádnej nepoznala,
žádné jest dve dieta prsú nematalo,
nikdy matky menem ješče nenazvalo;
neví, co jest bolest porodu t'ážkého,

je pod menem pani hodná panenského.
Nič by pro čistotu tu čudné nebylo,
ked by s prsú její lilium vykvitlo.

² *smačnú* – peknú, chutnú

³ *Diana* – antická bohyňa lovu a panenstva

Ruce jako bílý alabaster krásné,
též jak on je jasný, tak sú ony jasné,

kterých miakost rovná jest k prutu mladému
i tak sa též vid'á všemu dotknúcímu.
Prsty tak subtilné jako Terpsychore⁴,
které vzácne byli hrajíc na cithare.
Dřík kdo její vidí, každý ju zalúbí,

pro skládání tela a foremné klúby.
Život tak čistotnej chvály jest zaslúžil,
kterú sem o prsách její cnostných mluvil;
je pak na ten spúsob, jak mnela Sibylla⁵,
dokad velkej kráse v mladých letách byla.

O lúne denglavém nič neb málo mluvím,
jež stydlivú stránku tela tu být vidím.
Položení jeho známé nemohu mnet,
čistotu vonící proto smím potvrdit,
též ho smím prirovnat k Lukrécii⁶ lúnu,

kterého čistoty cítil ten sviet vúňu.
Nohú krok od mnohých dukát fačovaný
jest pro cnost, kterou je dycky ozdobený;
nebo tá nekráča jako lidé inší,
ale jako ze všech ten páv najhlavnejší,

který zachovává v tanci i precházce,
všeckých s ním přítomných obveselíc srdce.
Známá je z deváti Terpsychore jedna,
bohyňa všem jinším v tanci predložená,
kterej tanečný (krok) tak byl ludom milý,

⁴ *Terpsychoré* – múza tanečného umenia

⁵ *Sibylla* – veštica z antickej mytológie

⁶ *Lukrécia* – manželka L. Tarquinia Collatina známa svojou vernosťou

že s ním zarmúcení žalost odháňali.
Táto ne deváti, ale všeckým jedna
v tanci a svém kroku v cnostném predložená!
Vzácnější krok její je, než byl bohyne,
ona je ne inší bohynú v krajine.

Neb znám takých ľudí, ktorí se dívali
na tanec v žalosti, smútku se zbavili;
a jesli šťastí tak velikého došli,
že s ňú jeden neb dva tance provést mohli,
za takú gráciu velikú každý mnel,

jakby u královnej lásku byl dosáhel.
Mnozí též mluvili, žeby hodná byla,
aby sa taká zem, každá pozlatila,
po ktorej kráčajú tejto pani nohy,
jenž hledíce na ne pozbyl žalost mnohý.

Žila každá plná krvi kráse velkej,
jesli víru dáme rozprávce barvírskej⁷,
který vyprávíajíc dušú potvrd'oval,
že jak živý krvi tak peknej nevídal,
jak videl sekajíc žilu tejto paní,

na ktorú pro peknost hledel púl hodiny.
Tak velikú krású Pán Búh ju obdaril,
že nikterú stránku tela neprepustil,
kterú by dost s velkú krású neozdobil,
nade všecky jiné ju sobe zalúbil.

Za dosáhlú lásku u Boha mocného,
ked ju tak spúsobu stvoril zázračného,
dosti mneti mohla na tej krásy samej,

⁷ *barvírskej* – holičskej

mohla by od neho neptát lásky žádnej,
aby ju obdaril statkem neb s bohactvím,

aby vyživení poctivé mnela s ním;
nebo ked by statku žádného nemnela,
dost poctivie s krású svojú žít by mohla.
Mohla by se po všech krajinách dát vozit,
a kdo by ju videl, groš od každého vzít...

Áno, ne po groši, než i po dukáte
dost od mnohých pánú brala by po svieta.
Nebo jestliže kdy od svieta začátku
videli neb mneli divnú viec nejakú,
tá by jedna byla divnejší než jinší

a ze všech zázrakú svieta najmilejší;
tej by nelutoval žádný človiek groš dát,
ked by ju neznámý kdy mohel uhledat.
Může sa tu nebát psoty v svojem veku,
dobrú má obživnost svojú krású velkú,

s kterou ačkoliv by poctivie mohla žít –
však to zlé Bůh na ňu vždy nechtel dopustit –
ale k tej velikej krásy dal ji statek,
z kterého žít může panský celý svůj viek.
Odkud rúcho také prináležitě má

krásy svej, s kterým je dycky ozdobená,
aby čo je krásné, ješče krajší bylo,
telo krásné s krásným rúchem ozdobilo,
čo tak sa stát vidím, vídajíc tú pani,
neb rúcho predrahe vídávám ja na ní;

sproste (v) ten čas ludom pristrojená bývá,
jesliže v damašku nekdy oblečená,

atlas s kanafasem sobie zalúbila,
v ktorom najčastejši juž chodit privykla;
nikdy tiež brokátu není žádostivá,

nebo s aksamitem okrášlená bývá,
zlatohlav se často tiež na ní nacházá,
v ktorom víc a více roste její krása.
Hlavu jak petlama⁸, tak také kameny
všecku obkládanú vídávám ja na ní;

orumparty⁹ drahé na rukách panujú,
smaragdy na ušách tiež sa nachádzajú;
na ty nohy cnostné obúvá strevíce,
skofium vyšité, tú mocnost majúce.
A tak v ničem Pán Búh na ňu nezapomnel,

(v) všeckých daroch zrení obzvláštni na ňu mnel:
Dal ji krásu divnú, mravy tiež obzvláštni,
statek k poctivému dosti obživení;
bez daru múdrosti tiež ju nechtel nehat,
neb prináležíci kráse ju být videl.

O vzácnosti její, ktorú u lidí má,
poviedet žádnému viec není potrebná,
nebo kdo je v sviete, který by poviedel,
že by ju v krajine nekdo nerád videl?
Kdo (je) v Uhrích, komu by vzácná nebyla,

kdo je, komu by sa z pánú nelúbila?
Kdo je ze všech lidí, z mládencú, z mužakú,
který by ji nepil i z udatných rukú?
Čo potvrdit móžu sám z reči slyšanej,
bár od mňa samého neprám pochválenej,

⁸ *petlama* – mašľami, stužkami

⁹ *orumparty* – (z nem. Armband) náramky

ked mnozí prede mnú častokrát mluvíli,
že by jít do pekla hned nelutovali,
ked by tací čerti piekni byli v pekle,
že by sladko znésli všecy muky trpké.
Kdo juž o vzácnosti její pochybuje,

ked pro ňu od lidí také slová čuje?
Ja skladatel veršů sám též svečím sebu,
že sem sedem roků žádal tú osobu
videt a pohlédnut na tvár její peknú,
čůvájice o ní chýru tolko rokú.

Často sem do mnesta Trnavy chođival,
ačkoliv sem práci nijakej nemíval,
ale kvůli tejto, chtějíce ju videt,
avšak sem neskoro to sčastí mohel mnet,
které ked sem dostal a ju jednu videl,

púl hodiny stále sem si na ňu hledel,
Chtel sem její krásu najednú polúbit,
však sem tak ostrého vtípu nemohel být,
mosel sem častejší na ňu pozorovat,
chtíce ju perečkem verne vymalovat.

A od toho času, který sem ju videl,
vierit víc nebudem – též sem ten čas nechtel –
že by král Absolon ze všech najpieknejší
byl od pani tejto v nečem spůsobnejší;
z Pjenin že byl krajny, neb sem v knihách čítal,

o ní však jistejší, než sem samú vídal,
ked by ten čas žila, ked by Absolon žil,
nazdávám sa, že by pár sobie rovný byl.
On byl najpieknejší mezi muži všema,
ona najpieknejší byla by (mezi) ženáma,

ona sama vierne, a ne inší žádná,
ke Absolonovi¹⁰ se prirovnat žádá.
Ona též Trnavu miesto vychýrila
po krajinách, kterým prv známá nebyla.
Mnoho sto je rokú, jak (je) vystavená

a dost rozličnýma lidma ozdobená,
však proto nemnohým pánom známá byla,
dokad táto pani krásná v nem nebyla.
Ale jak tu náhle prišla na tento sviet,
východ slunce, západ vedeli o ní hned!

Kolko je kolvačky¹¹ krajín v Europie,
všecky pro ňu vied'á juž včil o Trnavie.
Pro ňu z tak daleka lidé sa scházajú,
neb slyšíce o ní videt ju žádajú;
pro ňu Turek, z Tatar, z Rusi a ji z Polšča,

ludé se zbíhajú z Moravy, ze Sleska,
též z Chorváckej zemi i ze Sedmohradskej
do Trnavy idú kvúli pani peknej;
z Čech, ze Štajer, z Rakús miesto naščivujú
a všeci prindúce hned' sa na ňu ptajú.

I Vlaši¹² v Trnavie též sa nacházajú,
od Ríma na divy páni pricházajú,
z kterých pronárodú já též jeden jsem,
který z Vlach do Uher pro ňu též prišel sem,
ked' sem tak veliké chýry o ní čúval,

ačkoliv u samých Benátek sem býval.
Však slyšíce o ní tolké reči mluvit,

10 *Absolon* – syn kráľa Dávida, preslávený krásou

11 *Kolko ... kolvačky* – kol'kokol'vek

12 *Vlaši* – Taliani

odtud do Trnavy sem si neťažil it,
kde prindúce ptám se, kde bývá tá pani,
o ktorej pieknosti mluvá všetky strany.

Žádný sa mňa neptal, kterak sa menuje,
nebo pro svú krásu ludom všem známá je.
Hned mi povídajú, dům ukazujícíe,
jak se ide k mníchom z rinku, v tej ulice.
Dům vysoký, bílý, na dvoje stavený,

naproti Zingovej lázni postavený.
Idem tehdy k nemu a pohlédnu si naň,
vidíc ho s radost'ú povím si takto sám:
Chtel bych mníchem zostat, ked bych iste viedel,
že kdy do Trnavy promotii¹³ by mnel,

aby často mohel tú pani vídávat,
ked by na mšu chtela k nám mníchom chodívat.
Chtel bych se za učňa za barvírskeho dát,
ked by mňa tu pán chtel na učení přijat,
který má naproti tejto pani lázeň,

abych hled'a na ňu tešil sa každý deň,
abych (ji) též v nečem nekdy mohel slúžit,
baňky nekdy sekát aneb žilú pustit.
Chtel bych (byt) klempérem v tem sklepku blízko ní,
ked by nekedy pán poslal (mne) s krokvú k ní.

Chtel bych byt cinárem a jejím susedem,
ked bych viedel, že jí konvy kdy lít budem.
Tak sem (s) sebú mluvil, tak si opakoval,
jak bych (sa) s ňú zejít nekdy spúsob dostal,
neb nevím, jesli sem mnel tak žádost hrubú

13 *promotia* – preloženie (?)

anjela kdy videt jak túto osobu.
Nevím, mnel-li bych byl tak veselé srdce,
idúc na čas krátký do raju rozkoše,
s jak veselým srdcem byl bych šel k tej pani,
ked bych byl láskavie od ní povolaný.

Ano ne len ja sám tak rád k ní bych išel,
než každý, který sem kvúli její prišel.
Mnozí, ked sem prišli, ji videt nemohli,
od žalosti velkej do nemoci padli,
kterí pak videli, sobia nechránili,

jak mohli najdéle, tak na ňu hledeli.
Tých zase premohla její velká krása
a tak každý srdce své ranené znáša,
nebo tak jest mocná pieknost tejto pani,
že nemóže žádný zostat spokojený,

který ju kolvičky ponajprv uhlídá,
s jedným pohlédnutím každého prevládá.
Knez je nebo sviecký, gróf anebo zeman,
spúsobný, škaredý, chudobný nebo pán,
všeci klesnúť mosá na ňu pohlednúce,

jednoho každého s krású rani srdce;
ale všeckým vzácné jest její ranení,
mnozí si žádajú to být každodenní.
Srdečne každý deň dali by sa ranit,
ked by jich ranených ona chtela hojit.

Každý sa v tom teší, kdokolviek ju vidí,
každý sa tej krásy nevidanej diví.
Všeci hlasem kričá, že by hodná byla,
aby do pametných kníh se zapísala
pro trnavskú hodnost a pro viečnú pamieť,

že tú pani v sobie kdy zaslúžila mnet.
Ked by Holofernes Trnavu oblélhel
a o ní jak nekdy o Judite¹⁴ viedel,
jistá viec jest, že by si ju zamiloval
a jí po tábore chodit slobodu dal.

Tak by skrz ňu mnesto vykúpené bylo,
tak by jak Judite šťastí jí slúžilo.
Tá by lid kresťanský z rukú nepřítela
skrz svú mocnost velkú piekností vytrhla,
od téj by zahynút mosel Holofernes,

ked by Trnavu chtel dostat zajtra neb dnes.
To je druhá Judit, krású ozdobená,
to je, kterej v sviete rovná není žádná,
to je tá Helena¹⁵, všem známá královná,
která ten čas v sviete sama byla krásná!

Tá se svojú krású vieč(š)í svieta částku
obrátila k sobie, majíc u všech lásku.
Táto též dost z mnohých krajín lid sem zvédla,
ačkoliv se z místa ani nepohnula,
tá jak hora svatá lidí k sobie táhne,

svú krású zázračnú (kterých) napopadne,
to je príklad mravu, čistoty i kráse,
jako Lukrécia panna byt svie(d)čí se,
to je, která sama ve sviete panuje
a nejvieč(š)í lásku i cnost obsahuje!

*(Já miluji, nesmím povídati... Antolgia zo slovenskej barokovej poézie.
Ed. G. Gáfriková. Bratislava : Tatran, 1977, s. 357 – 367.)*

¹⁴ *Judita a Holofernes* – postavy biblickej knihy Judit; Holofernes bol nepriateľský vojvodca, ktorému povestná krásavica Judit odťala Judit.

¹⁵ *Helena* – manželka spartského kráľa Menelaa, známa svojou krásou

13. MATEJ BEL (1684 – 1749)

Po príchode z hallských štúdií v máji 1708 3. júla stal sa konrektorom banskobystrickej evanjelickej školy a od marca 1710 do apríla 1714 jej rektorom. V máji 1714 sa stal Matej Bel rektorom bratislavského evanjelického gymnázia, neskoršieho lýcea, a za krátky čas priviedol túto školu, ktorú prebral rozvrátenú a v úpadku, k nebývalému rozkvetu. V septembri 1719 zvolili Mateja Bela za tretieho farára nemeckej evanjelickej cirkvi. Teda viac ako štvrtinu svojho aktívneho života strávil Matej Bel ako učiteľ vo funkcii konrektora, potom rektora a stal sa najznámejším pedagógom svojej doby v Uhorsku. Pokladá sa za priekopníka pedagogického realizmu u nás a ním sa začína etapa významných reforiem stredného protestantského školstva, z ktorých niektoré vyústili do veľkej školskej reformy v Uhorsku Ratio educationis r. 1778. Jeho bývalý žiak a jeden z jeho nástupcov vo funkcii bratislavského evanjelického gymnázia J. Tomka Sásky vo svojej pohrebnej reči nad Belovým hrobom nazval ho oprávnene „správcom a obnoviteľom škôl“.

(Tibenský, Ján: *Matej Bel. Život a dielo*. Bratislava : Osvetový ústav, 1984, s. 25.)

ŠKOLSKÉ ZÁKONY (Leges scholasticae publica Incltyi Conventus auctoritate introductae, 1714)

Krátko po svojom príchode do hlavného mesta uhorského kráľovstva mal M. Bel pred členmi cirkevného konventu slávnostnú prednášku *O múdre a dobre budovanej škole*, o niekoľko týždňov vypracoval a predložil v nemčine projekt *Skromný názor, ako tunajšiu evanjelickú školu s požehnaním Najvyššieho k všeobecnému dobru treba prebudovať a ďalej viesť*. (...)

Okrem Skromného návrhu vypracoval neskôr M. Bel ako rektor aj Školské zákony bratislavského evanjelického gymnázia, ktoré majú tri

časti: 1. rektorské zákony, 2. zákony pre žiakov, alumnistov a pedagógov (vychovávateľov, ktorými boli starší žiaci). Školské zákony mali podporiť najmä autoritu rektora. Učiteľom sa tu prikazuje, aby dodržiavali predpísaný učebný rozvrh a metódu vyučovania, kladie sa dôraz na presnú dochádzku a pravidelnú prípravu. Zákony pre žiakov vysúvali do popredia náboženskú výchovu – návštevu bohoslužieb a morálku žiakov. Disciplína na Belovej škole a v alumneu bola tvrdá. M. Bel ako rektor zaviedol aj tzv. *Matriky školy* s údajmi o každom žiakovi a *Rationarium lectionum* alebo *Ephemerides*, *Hebdomadarium* – Týždenné záznamy, dnes by sme povedali triednu knihu, do ktorej rektor, prorektor a učitelia zapisovali za týždeň prebratú látku, záznamy o poradách učiteľov, o návštevách rektora v triedach a podobne.

(Tibenský, Ján: *Matej Bel. Život a dielo*, s. 36 a 39.)

Bel rozvíja široký vzdelávací program. Jeho gymnázium okrem náboženstva a rozšíreného vyučovania rečí pamätá i na dejepis, na disciplíny prírodopisné, na aritmetiku, geometriu, fyziku, zemepis, na disciplíny filozofické, no i na krasopis a na hudbu. Venuje veľkú starostlivosť organizovaniu práce učiteľov, metodickému zlepšovaniu vyučovania, všima si individualitu žiakov, zámerne si kladie výchovné ciele. Vychovávajú sa tu nielen budúci učenci, ale aj verejní činitelia a hospodárski podnikatelia.

(Čečetka, Juraj – Vajcik, Peter: *Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku do prvej svetovej vojny*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1958, s. 38.)

Oddiel VII.

Spôsob vyučovania a učenia na našich školách

1. Keďže ľudia skúsení vo vyučovaní, majú veľmi dobre vyskúšané, že sa chlapci v prvom veku oveľa ľahšie učia samým sluchom než akýmkoľvek iným spôsobom, preto náš spôsob vyučovania a učenia sa treba najskôr začať tak, aby naši chlapci všetko, čo sa im predloží na naučenie, ponajprv sluchom správne zachytili a tomu porozumeli, potom, aby si to cvičením sa v otázkach a odpovediach vstúpili do pamäti a aby si to takto prakticky osvojili.

2. Pomocou sluchu totiž ľahko porozumejú naši chlapci všetkému,

ak im učiteľ podá veci, ktoré sa majú naučiť v jasných a krátkych myšlienkach, ak uváži, že nehovorí k učeným mužom, ale k nevzdelaným chlapcom, ak vhodnými príkladmi, vzatými z materskej reči, osvetlí im svoju náuku, ak konečne, aby som povedal niekoľkými slovami, príde pripravený do školy.

3. Ale predsa sa vyskytnú v prvých rokoch mnohé veci, ktoré sa lepšie vnímajú zrakom ako sluchom, preto takéto nech sa predkladajú očiam chlapcov alebo napísaním na tabuľu, alebo nech sa im predvádzajú obrazmi; takéto sú určenia pádov, stupňov a osôb, na ktoré sú nútení pozeráť pri skloňovaní, stupňovaní a časovaní ako na nejaké prototypy, priam tak všetky cudzie veci, ktorých skutočnú predstavu si chlapci môžu získať samým sluchom, ako sú odev Rimanov a Grékov, zbrane, vojnové stroje, tábory atď., tak isto výtvary prírodné, umelecké a remeselnícke, slovom všetky veci, ktorých predvádzaním možno istejšie podporovať rozum a pamäť.

4. Často som si želal, hovorí vynikajúci muž Morosius, aby sa pre mládež zriadila nejaká verejná škola prírody a umenia. Pod pojmom školy prírody chcel by som nejaký dobre usporiadaný systém prírodných telies, kde by živým predvádzaním telies aj ich názvy lepšie utkveli v pamäti a pojmy o veciach by sa udržali v myslí; niet nijakého účinnejšieho mnemotechnického umenia, ako keď sa chlapci dostanú ku skutočnej veci. Školou umenia rozumiem všetky nástroje umelcov a remeselníkov, ktoré by sa uchovávali v nejakých schránkach a chlapcom by sa vysvetľovali. Je celkom isté, keby nejaké knieža zriadilo také divadlo, alebo by sa ono nachádzalo v akadémiách, ako sú verejné knižnice, že tento náklad väčší nával študentstva by ľahko uhradil. Ona vec by totiž prinášala veľký osov. Zbavovala by študujúcu mládež mnohých námah, útrap a nákladov. Prilákala by aj niektorých síce nevzdelaných, ale príliš zvedavých, čím by sa také divadlo mohlo zveľadiť mnohými príspevkami a tento súhrn vecí, zhromaždených v jednom dome, mohol by sa ukazovať záujemcom. Ale pri mechanických umeniach bolo by azda lepšie navštevovať samých tvorcov, lebo prirodzený účel nástrojov lepšie sa dá naučiť zo samotného používania; sama autopsia ich použitia viac tu bude informovať. Toľko Morosius; nechcel by som, aby túto veľmi múdru radu vynikajúceho muža chápali naši učitelia tak, že si budú myslieť, že v tejto veci môžu tak

dlho odpočívať, až by sa niekde zriadili takéto divadlá, čo myslím, nikde nebude; nech sa skôr usilujú, aby si hneď v prvom roku gramatickej triedy pripravili akúsi zbierku vybraných prírodných telies, ktoré poskytujú záhrady, vrchy, rieky a lesy toho miesta, kde prednášajú, na začiatku nech učia žiakov len ich menám v materinskej reči, tak i v latinskej, a to alebo vo svojom dome, alebo tak, že im ich pri prechádzke ukazujú, konečne v druhom a v tretom roku alebo hneď v nasledujúcich nech pridávajú aj historický výklad najmä tých prírodných telies, ktoré podporujú domáce hospodárenie; umenie a výtvary umelcov živia ľudí svojou látkou, cvičia v obchodovaní, a tak obstarávajú majetok a pohodlný život občanom, alebo iste by im to mohli obstarávať. O týchto veciach obšírnejšie prehovorím na inom mieste.

5. Ako všetky tie veci, ktorých pravý pojem nemôžu si chlapci získať samým sluchom, čo najvhodnejšie predložia sa ich očiam, tak isto čo najstarostlivejšie sa má chrániť učiteľ, aby pravým pojmom nedával nesprávne mená, lebo pri štúdiu vied nič si nemožno myslieť otupnejšieho a záhubnejšieho než tento nesúhlas pojmov a názvov, lebo tento nesúhlas je prameňom a počiatkom všetkých sporov a nezhôd. Príslušným totiž substanciam treba dať ich vlastné mená, ak však by tieto substancie alebo ich mená učiteľ nepoznal, bolo by oveľa lepšie čušať, ako hovoriť nesprávne a uvádzať chlapca do zlého omylu. Pre túto vec nájde učiteľ veľkú pomoc v Komenského Bráne jazykov alebo v knihe Svet v obrazoch, alebo v iných dielach novších autorov; no tieto diela nespomínajú sa tu preto, aby sa z nich alebo niektorých iných Úvodov učilo jazyku latin-skému; nič totiž nešikovnejšieho nemožno si myslieť nad takéto rozhodnutie, lebo poznanie jazyka nespočíva v nahromadených slovách, ale vo vhodnej štruktúre, zvláštnosti a jasnosti myšlienok; v takýchto knihách učíme sa často mnohým slovám, ktoré sa tak málo používajú, že prv než sa raz vyskytnú pri čítaní autorov, môžeme ich niekoľko ráz zabudnúť, hoci sa v nich neuvádza nesprávna štruktúra slov a nesprávna reč skôr ako rímska.

6. Okrem toho rozumný a učený učiteľ si dá pozor, aby nepredkladal hneď očiam chlapcov veci, ktoré môžu ľahko pochopiť sluchom; nech si už teraz navyká chlapec používať prostriedky rozumu a pamäti, to znamená, z jednej alebo z dvoch správne poznaných vecí vytvoriť si tretiu,

nech sa navyká, hovorím, vlastnou prácou poznávať to, čím prevyšuje nerozumné zvieratá. Lež treba odstrániť z našich škôl tie metódy, ktoré, ako sa zdá, rovnako sa starajú o sluch a zrak chlapcov, ale zanedbávajú celkom ich myseľ, také sú všetky tie, ktoré pomocou sluchu a zraku podávajú chlapcom premnohé veci nevypracované a nevyzreté a nestarajú sa o to, či to môže chlapcom vniknúť do krvi.

7. Po učiteľovom výklade a predvedení tých vecí, pri ktorých treba používať oči, bude ďalšou starosťou učiteľa zistiť si, či žiaci všetkému správne rozumeli, a pretože toto učiteľ nemôže tak ľahko, ako sa niektorým zdá, vystihnúť na verejných školách, najmä vo väčšom počte navštevovaných, preto nech sa na našich školách čo najpietnejšie zachováva tento spôsob skúšania vedomostí žiakov:

8. Učiteľ nech má mená všetkých žiakov napísané na pevnejších rovnakých lístkoch. Keďže tieto lístky majú sa starostlivo opatrovať, aby sa ani jeden nestratil, nech sú v skrinke alebo v plechovej škatuľke (môže byť aj z inakšej látky), rozdelenej na štyri čiastky, alebo nech sú to dve skrinky, rozdelené ba dve časti, z ktorých v jednej nech sú mená vyskúšaných, v druhej zasa tých, ktorých treba vyskúšať. Po ukončení výkladu dvoch alebo troch náuk alebo hocakej látky nech učiteľ nariadi ticho a jasným hlasom nech položí otázku o tom, čo sa vykladalo, konečne rozkáže odpovedať – vyložiť to žiakovi, ktorého meno je na lístku náhodne vyťahnutom zo skrinky tých, ktorých treba vyskúšať.

9. Ale keby vyvolaný čušal, nech sa hneď vyvolá druhý, ktorého meno je totiž na druhom lístku, no keby aj tento čušal alebo nesprávne odpovedal, nech učiteľ opraví odpoveď a na tretiu otázku nech rozkáže odpovedať tretiemu, vyvolanému z tretieho lístku; tento spôsob skúšania nech koná učiteľ dotiaľ, kým si nebude istý, že väčšina správne porozumela predošlému výkladu. Napokon nech vloží mená tých, čo boli vyvolaní, do skrinky vyskúšaných.

10. Potiaľto o výklade. Ale čo sa týka opakovania, bude sa učiteľ usilovať, aby to, čo vyložil včera alebo v predošlých dňoch, tým istým spôsobom obnovil v pamäti chlapcov, a nech neprestane prv variť tú istú zeleninu, kým chlapi na akúkoľvek otázku neodpovedia pohotovo a vhodne väčšinou vlastnými slovami; konečne tieto podané odpovede budú znamenitým svedectvom, že všetko, čo chlapcom bolo uložené nau-

čít' sa, nielen správne chápu, ale si i verne podržujú v pamäti, čo je cieľom a účelom dobrej vyučovacej metódy.

11. Bude treba, aby sa tento spôsob náhodnými lístkami skúšať a cvičiť mládež, čo najstarostlivejšie zachovával na našich školách. Iste, pokým sa bude táto naša metóda zdôrazňovať a bude kvitnúť, budú kvitnúť naše školy a vychovávať veľmi vzdelaných žiakov. Je totiž táto metóda pravým opakom onej starej, ktorá až dosiaľ kvitla na našich školách; ona totiž namáhala zároveň žiakovu pamäť, ruku a pero, brala najväčší ohľad na učiteľa, najmenší na žiaka. Učiteľ, pravda, používajúci starého spôsobu vyučovania, mohol si ušetriť mnoho námahy a nerobil nič iného, ako že dával cvičenia, ktoré sa mali po latinsky písať alebo prekladať; ostatok času strávil sám v nečinnosti, zatiaľ čo sa žiak, odkázaný sám na seba, potil a všemožným spôsobom trápil. Naproti tomu naša metóda ukladá žiakovi veľmi malú prácu, učiteľovi veľkú, ba vôbec celú; to, pravda, nie je nezaslúžene, vtedy totiž dvaja dobre znášajú rozdelenú ťarchu, keď ju nesú podľa svojich síl.

12. Ostatne, myslím, že nebude učiteľa, ktorý by s veľkou radosťou neprinášal trochu viac námahy pre vynikajúcu a mnohonásobnú užitočnosť, akú poskytuje naša metóda. Lebo ponajprv veľmi pekne upúta pozornosť chlapcov, iste nie ľahkú to starosť pre učiteľa, keďže v celej škole pri náhodnom vyvolávaní žiakov a kladení otázok obdivuhodne rýchle nik nie je istý, či nebude zrazu vyvolaný a nebude musieť odpovedať.

13. Konečne táto metóda obdivuhodne cvičí rozum a pamäť chlapca, lebo sám si premyslí odpovede iných, s úsmevom si zaznačí chyby, na správne odpovede prikývne, to, čo je trochu ťažšie, každodenným cvičením si rozvádza a vštepí do pamäti, zrazu vyvolaný je nútený povedať aj svoju mienku. Veď už zo skúsenosti sme sa naučili, že chlapci, nie sice najmenej nadaní, ale s menšími vlohami a akoby neprebudenými, touto metódou získali si výbornú bystrosť a urobili veľmi krásne pokroky v učení.

14. K tomu pristupuje aj tá význačná výhoda, že si chlapec stálym počúvaním a častým cvičením jazyka a úst navykne správne vyslovovať latinské slová a myšlienky, a tým pomaly i latinsky hovoriť. Keďže starosť o takéto cvičenia nebola kedysi temer nijaká, alebo len veľmi nepatrná, nik sa nemusí diviť, že chlapci po šesťročnom nepretržitom štúdiu na školách nemohli hovoriť správne a pohotove po latinsky.

15. Napokon nemalý úžitok prináša toto, o čom chcem už hovoriť, i žiakom; učiteľ, používajúci tento spôsob cvičenia, rovnako bude spojený so všetkými, nebude robiť nijaké výnimky, rovnako sa bude starať o chudobných a bohatých. Konečne žiaci vzdelaní a vycvičení touto metódou získajú akúsi obdivuhodnú ľahkosť a pohotovosť vyjadrovať rečou i svoje najhlbšie duševné city; týmto sa zbavia dedinského strachu, spoločného takmer všetkým chlapcom, pochádzajúcim z nižšieho rodu, ktorí si pomaly navyknú, nadobudnúc istež sebadôvery, slušne hovoriť a verejne vystupovať.

16. Aby, pravda, táto naša metóda poskytovala toľko a také vynikajúce výhody, treba vôbec, aby učiteľ bol pri vyučovaní starostlivý a príčinnivý, aby bol celkom a dokonale nadšený pre to, čo mieni učiť; vec sama totiž vyžaduje, že sa musí takéto cvičenie, urobené pomocou lístkov, čo najrýchlejšie robiť, že učiteľ musí zároveň čo najrýchlejšie dávať vhodné otázky a vyvolávať žiakov na odpovede, lebo ak by učiteľ bol všade nerozhodný, alebo by príliš dlho hľadal otázky na stránkach školskej knihy, majúc slabé nadanie a pamäť, tak sa, pravda, stane, že i školská práca ochabne a ani žiaci nie sú takí pozorní, ako by sa patrilo. Nech je teda učiteľ nadšený čo najviac pre svoje umenie, aby žiaci poznali, že ich vyučuje učiteľ, nie začiatovník.

(Mišianik, Ján. *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Ed. E. Tkáčiková. Bratislava : Veda, 1984, s. 848 – 851. V preklade Júliusa Špaňára vyšli už vo *Výbore zo slovenských pedagógov*, ktorý zostavil, úvodom a poznámkami opatril Juraj Čečetka. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1947, s. 57 – 65.)

14. HUGOLÍN GAVLOVIČ (1712 – 1787)

Najbližším známym dátumom v Gavlovičovom životopise je 30. jún 1733, keď vstúpil do františkánskej rehole Salvatoriánskej provincie a prijal meno Hugolín. Rehoľné rúcho si obliekol v Hlohovci, rok noviciátu (1733 – 34) strávil kláštor v kostole v Pruskom. Počas tohto prípravného obdobia sa rádoví kandidáti (pod vedením magistra novicov) okrem štúdia rehoľných pravidiel a asketiky zaoberali aj humanitnými predmetmi a hudbou (najmä chorálnym spevom).

Po skončení kandidátskej lehoty (podľa Lepáčkových výskumov) odišiel Gavlovič ako adept teologického štúdia do Beckova (1734 – 1736). V tamojšom kláštore bola v tom čase zriadená jedna z filozofických škôl-kurzov, kde budúci bohoslovci z františkánskeho rádu absolvovali predpísané dvojročné štúdium filozofie. (...)

Po skončení filozofickej prípravy (od r. 1736) pokračoval Gavlovič v štúdiu teológie v žilinskom kláštore. Za kňaza bol vysvätený už ako poslucháč štvrtého semestra v r. 1738. (...)

Podľa Lepáčkových zistení zostal H. Gavlovič po skončení štúdia ako kazateľ a prokurátor (hospodársky správca kláštora) v Žiline. 16. júna 1743 ho hlavné predstavenstvo preložilo do Beckova a po roku, 10. júna 1744 (podľa Lepáčka), do Pruského. Členom konzistória tamojšieho kláštora ostal až do konca života, posledných dvanásť rokov ako kaplán v rodine Madocsányovcov v Horovciach.

Hlavnými pôsobiskami H. Gavloviča bolo teda Pruské (v tom čase „oppidum“ – mestečko) a obec Horovce. Ostatné miesta boli len krátkodobými prechodnými zástavkami.

(Gáriková, Gizela: Komentár. In: *Hugolín Gavlovič: Valaská škola mravív stodola*. Na vydanie pripravila a komentár napísala G. Gáriková. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1989, s. 757 – 758.)

ŠKOLA KREŠŤANSKÁ (1758)

Ústredným motívom Školy kresťanskej je etická a duchovná kvalita života, ktorou človek presahuje svoje bytie. Autor čitateľovi v každom zo štyroch cyklov z najrozmanitejších aspektov ukazuje, že reflexia posledných vecí môže mať významný formotvorný dosah na podobu jeho pozemského života, a teda v konečnom dôsledku i na podobu jeho perspektívy vo večnosti. V súčinnosti s bdelym a citlivým svedomím, ktoré je najvyšším kritériom zodpovednej voľby medzi dobrom a zlom, má myšlienka na neodvratnosť smrti čitateľa aktivizovať v každodennom zápase o vnútornú integritu – v kresťanskom zmysle slova o spásu duše.

Podstatnú časť tohto zápasu vidí Gavlovič v uvedenom a vytrvalom odpútavaní sa od závislosti na zdanlivo príťažlivých veciach a javoch vonkajšieho sveta, ktoré človeka odvádzajú od potrieb vlastného vnútra a v konečnom dôsledku ho vzdávajú od Boha. Na ich označenie používa biblický výraz *márnosť*, inak jedno z najfrekvencovanejších slov skladby.

(Gáfriková, Gizela: Gavlovičova Škola kresťanská. In: *Hugolín Gavlovič: Škola kresťanská*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry, 2012, s. 775 – 776.)

Predmluva o Smrti

[v. 1-20 nezachované]

Hle, dúm otce tvého jest hrob, tam se v prach obrátil,
obrať mysel tvú do hrobu, jakś rozum utratil.

Od rodičův smrtedelných dedictví tvé v hrobe,
zemreš, a v prach se obrátíš, to pamatuj sobe.

Budťo byś teho dedictví žádal sprosten býti,
ale darmo, musíš jednúc v prach se obrátiti.

Bežíš k smrti, a smrtť k tebe a to neomylně,
tvé telo na prach obrátí, považuj si pilně.

Seneka zrcadlo chválí, a to z příčiny tej:

že se člověk v nem poznává, jaký je v tváři svej.

A Sokrates ho užívá podle mravnej vůle,
aby k posmechu nenosil na tváři makule.

Káže a i svojim žákům do zrkadla hledet,

jakoví sú v tvári svojej, aby mohli vedieť.

Jestli ktorý se krásného v zrkadle uvidí,
nech se proti svojej kráse zle činiti vstydí.
A komu se špatná tvárnosť v zrkadle nelíbí,
nech to cnosťmi vynahradí, čo mu v kráse chýbí.

Ale když sklenné zrkadlá mnohé sú falešné,
nikdy ku poznání ducha neni sú prospešné.
Budťo krásu spravedlive v tvári ukazujú,
ale k poznání marnosti oči zavazujú.

Vezmi si místo zrkadla kalváriu z hrobu,
v nej uvidíš marnosť sveta, a i tvú podobu.
V nej uvidíš úzkosť, bídu, nedostatok, psotu,
uvidíš jaký si v sobe, i smrti jistotu.

A podle Platonového zrelého domnení,
nadobudneš z kalvárie pravdivé umení.
Poznáš seba, a z poznání budeš žiti,
nad to umení hodnejšie nedá se najíti.

Predstav sobe kalváriu nekdy v samotnosti,
považuj ju, a ku sobe takto mluv v tichosti:
Holá hlava. Kde sú vlasy? kde je nos? kde uši?
kde sú oči, jazyk, zuby, ku kráse jak sluší.

I tá koža z hlavy zlézla, kosť zostala sama,
nevím, kdo byl, muž, neb žena, mládenec, neb dáma.
Všech zmyslův je pozbavená, stojí v ošklivosti,
hle, čo se jej prihodilo z smrti ukrutnosti.

Čo sem já včul, ona byla, když žila v živote,
čo je ona, i já přijdem nekdy ku tej psote.
Zvalím se i já kedysi ku tejto špatnosti,
moje pysky, lícá, oči přijdu k ničemnosti,
Kalvária, budťo nemá jazyka k mluvení,
takto ti poví v tichosti k tvému naučení:
Sotvy sem se narodila, život můj pomínul,
ze životem krása, čerstvosť, i kvet můj uhynul.

Od narození do smrti byl mi maličký čas,
utrhló se živobyťi jako denglavý vlas.

Všecko lidské živobyť je puntíček malý,
bídny, marný, psotný, krehký, krátky, a nestály.

Skusila sem v krátkem čase svetské nestálosti,
smrť mi vzala i to telo, a nechala kosti.

I té kosti v prach se zmelú, nebude ze mne nic,
i kostí mých lidské oko nikdy nevidí víc.

Vedeli to Egyptčané, že jich smrť nemine,
predkládali kalváriu pri každej hostine.

V tem o smrti rozjímání nasleduj jich i ty,
zostaneš v zlostech chudobný, a v cnostech bohatý.

Pamatuj si, že ti prijde posledná hodina.

Tá te zmení, a tvá krása hned zostane jiná.

U Athenienských síce smrťú trestán býval,
který preukrutnej smrti meno pripomínal.

Smrť jim byla v nenávisti, neb byli pohani,
ale nám pravým kresťanúm má byť k rozjímání.

[v. 85-116 nezachované]

1. Kdo od Adama pochádzá,
jdnúc ku smrti prichádzá.

Adam s Evú zhrešil v raji, a príkaz prestúpil,
ze života k jistej smrti tým spôsobem vstúpil.

Požíval z ovotce stromu zapovedeného,
učinil se dobrovolne smrti poddaného.

Kteríkoliv pochádzajú od Adama lidé,
poddaní sú jistej smrti i rozličnej bíde.

Ponevác z neho pochádzáš, i ty máš zemríti,
a skrze smrť neomylnú do večnosti jíti.

A i Kristus musel zemreť, zemrel jako člověk,
i ty musíš smrť podstúpiť, nech si jakýkoľvek.

Istá smrť jest člověkoví, jináč nemůž býti,
kdo se zrodil na svet z matky, raz musí umříti.

Jdnúc zemříti
musíme.

2. Ortel smrti s tebú chodí,
neviš, kdy ti smrť uškodí.

Ortel smrti na človeka od Boha vydaný,
pro hrích človek jedenkaždý smrti je podaný.

Popel a prach si človeče, a v prach se obrátíš,
tento život, který včul máš, v jeden čas utratíš. Nevíme, kedy
zemríti musíme.

Ačkoliv vím, že smrt' jednúc podstúpiti musíš,
však to nevím, kde, jak, kedy, jakú smrt' okušíš.

Jistá jest smrt', však hodina smrti je nejistá,
kde bys' se pred smrt'ú ukryl, není v svete místa.

V který čas, jakým spôsobem, neb na kterém míste
smrt' nás chytí, a zabije, nevíme zajiste.

Zdaliž v hríchu nás zachvátí, neb v Boskej milosti,
žijme dobre vždy, když o tem nemáme jistosti.

3. Jestli chceš dobre zemríti,
tehdy musíš dobre žiti.

Pomyslij si, ó človeče, čo bys' žádal sobe,
kdyby smrt', když toto čítáš, cílila ku tobe,

Domnívám se, že bys' žádal šťastlive umříti; Jaký život.
to nemúže nasledovati, jak je zlé tvé žití. také i smrt'.

Jaký život, také i smrt' obyčejne bývá,
každý jako zasluhuje, takú platbu mívá.

Nemúže byt' smrt' šťastlivá, kde život bezbožný,
a pred Sudcem spravedlivým plač není osožný.

Žádat' budeš pri tvej smrti, bys' byl živ v svatosti,
poznáš vtedy, však neskoro, jaké sú marnosti.

Nechaj nyní čo jest zlého, obrát' se k dobrému,
nebo ještě máš od Boha malý čas ku temu.

(Hugolín Gavlovič: *Škola kresťanská*. Ed. G. Gáfriková. Bratislava : Kal-
ligram – Ústav slovenskej literatúry, 2012, s. 27 – 30.)

15. SAMUEL TIMON (1675 – 1736)

Samuel Timon – azda viac po smrti ako za života – sa stal tvorcom, osnovateľom kritického, moderného obrazu dejín Uhorska. On to bol, čo ovplyvnil ďalších slovenských historikov J. Papánka a J. Sklenára. Jeho pôvod, príslušnosť k slovenskému národu, prostredie, kde žil, ovplyvnili chápanie Uhorska ako viacnárrodného štátu aj v jeho dejinnom vývoji, na ktorom Slovensko a Slováci participovali viac ako paritne. (Timon bol svedkom osídľovania Dolnej zeme Slováckmi po odchode Turkov tam, kde predtým sídlili.) Týmto východiskom a postojom stal sa S. Timon tvorcom konciliantnej, zmierlivej, modernej historiografie Uhorska a predstihol neskoršie úchylné koncepcie o národnom štáte Maďarov, ktoré de facto privodili jeho rozpad a zánik – iróniou osudu na báze národného členenia. (...)

A S. Timon bol jezuita, kňaz, muž vychovaný a ovplyvnený špiritualitou, kde šovinizmus nemal miesta. Túto špiritualitu transformoval do svojich diel a pritom mu nik nemôže vyčítať uprednostňovanie Slovenska a Slovákov. Komentoval len realitu.

(Šimončič, Jozef: Úvodom. In: Timon, Samuel: *Obraz starého Uhorska*. Prel. Ján M. Dubovský. Trnava : Dobrá kniha, 1991, s. 9 – 10.)

OBRAZ STARÉHO UHORSKA (Imago antiquae Hungariae, 1733)

Obraz starého Uhorska napísal Samuel Timon – podľa vlastného vyjadrenia – „na naliehanie priateľov“, ktorí ho žiadali, aby napísal dejiny [starej] Panónie [teda územia Uhorska pred vytvorením Uhorského kráľovstva] a susedných krajín. Pôvodne sa usiloval napísať dielko, no vznikla z toho kniha; usiloval sa najmä zhromaždiť údaje rozptýlené [v mnohých dielach] a objasniť nejasné. Považoval sa nielen za historika, ale aj za skúmateľa staroveku. Usiloval sa poukázať na tri príchody

hunského národa tak, aby nikto ani o jednom z týchto príchodov nemohol pochybovať, a ani pochybovať o tom, že aj Avari pochádzali z hunského rodu. Nemohol mlčať ani o susedných národoch, lebo mali spojenia s Hunmi. Mnohé bolo treba objasniť, iné zavrhnúť, mnohé priblížiť, iní zas vyvrátiť; každý spôsob výkladu si vyžadoval iný postup. Hoci sa usiloval o pravdivý výklad, nenazdával sa, že je veľtcom a vodcom spoločnosti: každý má právo predpokladať to, čo je hodnovernejšie“. Posledné záverečné slová úvodu [napísaného r. 1733] nám Samuela Timona predstavujú ako osobnosť kritickú nielen k názorom iných, ale aj k sebe samému. Odchylnosť jeho postupu pri spracovaní najstarších dejín Uhorska, v porovnaní s dovtedajšou historiografiou, najmä so starými kronikármi, spočívala v tom, že sa nekoncentroval úzko iba na vlastné dejiny Maďarov, ale usiloval sa ich zasadiť do širšieho geografického a chronologického rámca. V troch knihách sa zaoberá dejinami územia starého Uhorska od čias, keď jeho časti tvorili rímsku provinciu Panóniu [ktorej názov Samuel Timon odvodzuje od slova pán] cez Hunov, Avarov až po príchod Starých Maďarov. Prvá a druhá kniha sa z veľkej časti opierajú o správy antických autorov. V tretej knihe používa skoro všetko také pramene, ku ktorým aj dnes musí siahnuť každý historik, ktorý by sa zaoberal touto problematikou.

(Marsina, Richard: Samuel Timon a jeho predstavy o najstarších dejinách Slovákov. In: *Historický časopis*, roč. 28, 1980, č. 2, s. 241 – 242.)

Kniha I.

Kapitola prvá

Panónia a susedné krajiny

Pátranie po etymológii slova Panónia. Uvádza sa opis Panónie z knihy Plínia Secunda *Naturalis historia*, kniha 3, hl. 25.

Novým spôsobom písať o starodávnych udalostiach, oživovať to, čo je už dávno mŕtve a dávať tomu novú podobu, je viac než obťažné. Gréci spisovatelia nazývali Panóniu Paeónia a Panóncov Peóni. Z latinských spisovateľov tak robil Ovídius. Jedna Paeónia bola v prímorskej Macedónii pri rieke Axis a ako píše Dio Cassus, pri pohorí Rodopy. Je známe a doložené, že názov tejto krajiny pochádza od Paeóna, Endymiovho syna a tak právom sa volá Paeónia. No prečo sa volá osobitne Panóniou, je

obťažné vysvetliť. Zdá sa, že Dio a Xilander si z nás robia žarty, keď hovoria, že pomenovanie Panóncov povstalo z pomenovania „zdrapy látky“, akoby Panónci boli otrhancami, alebo že sa vraj obliekali do zlátnín a šiat, ktoré boli zošité z rozličných handier. Týmto menom sa teda mali Panónci nazvať vtedy, keď ešte Rimania nemali žiadne styky a keď celkom určite nevedeli čo slovo *pannus* znamená v reči Rimanov. Pripomínam, že niektorým sa zdá vhodným odvodzovať pojem Panónci od vymysleného boha pastierov Pana preto, že si ho osobitne uctievali. No proti tomu výkladu je zásadne národ, v ktorého jazyku slovo Pán znamená to, čo latinské „*dominus*“. Sú však takí čo pôvod tohto slova odvodzujú od kráľa Panóna, lebo taká je vraj tradícia. A teda aj kráľ, ak s takým menom existoval, dostal meno od slova Pán.

I v neskorších storočiach sa predstavení slovanských komitátov (*stolic*) nazývali *báni*, ktoré pomenovanie vzniklo zmenou prvej hlásky slova *pán*.

Keby tí, čo mohli v prekvitajúcej Panónii nielen uvažovať svojím rozumom, ale ju aj krížom-krážom vidieť a prejsť, boli obširnejšie napísali o živote v nej, mali by sme pohodlnejšiu cestu vysvetliť všetko, čo sa jej týka. No treba sa nám snažiť, aby sme sa z ich čít, nakoľko je to len možné, dopátrali pravdy.

Plínius Secundus tú časť zeme, o ktorej mal vedomosť, opisuje až podivuhodne krátko a kraj, v ktorom sa nachádzala starobylá Sabaria, nezaradil ani do Norika, ani do Panónie. Jeho slová: „K Norikám je pripojené jazero Peiso a opustené územia Bojov. No obývajú kolóniu božského Claudia – Sabariu a mestečko Scarantia Julia.“¹

Tieto sídla však ostatní spisovatelia zaradili do územia Hornej Panónie, nazývanej Valeria. A preto sa dotkol Panónie iba veľmi krátko a ani ju nerozdělil na dve časti, ako to urobil Ptolemaios. No z jeho lakonickej výpovede predsa len vychádza isté osvetlenie neznámych skutočností. Píše, že v Panónii boli dve kolónie: Emona a Siscia.² Kolónie tohto typu boli mestami s najväčšou slobodou, akú malo mesto Rím a spravidla odvodzovali pôvod svojich slobôd od Ríma. Jedny kolónie boli tzv. latinské,

¹ *Sabaria* – colonia *divi Claudii* – dnešné mesto Szombathely v Maďarsku. *Noricum* – starý názov pre Rakúsko. *Scarabantia Julia* je dnešný Šopron. Jazero Peiso – Fertő v Maďarsku.

² *Emona* – slovinské mesto Ljubljana, *Siscia* – chorvátske mesto Sisek, Sisak.

iné rímskych mešťanov. Tieto posledné sa tak nazývali preto, že dostali právo rímskeho občianstva. Tie prvšie mali iba právo Lácia (latinské právo), čo bolo menšie.

O tom, kde sa nachádza Emona, budeme skúmať na inom mieste. Umiestnenie Siscie uviedol však aj samotný Plínius.

Znalým problematiky je známe, že významnejšie rieky Sáva a Dráva, ktoré spomína Plínius, patrili do územia Panónie. A tak isto je dobre známe, že Panónia na severe a východe hraničila s Dunajom. No Plínius spomína aj nejaké iné rieky. Z ich polohy možno zistiť, kde bude treba umiestniť Sisciu a Sirmium.³ Hovorí: „Okrem toho treba spomenúť rieku Calapis,⁴ ktorá sa vlieva do Sávy vedľa Siscie a dvomi ramenami tam vytvára ostrov, ktorý sa nazýva Segestica (Siscijský, Sisecký). Druhá rieka sa nazýva Bacuntius⁵ a do rieky Sávy sa vlieva v mestečku Sirmium: tam je komunita Sirmijských a Amantinských. Taurunum⁶ sa nachádza na sútoku Dunaja a Sávy. Vyššie do Dunaja vtekajú taktiež dobre známe rieky Valdanus a Urpanus.“⁷

Možno tu z týchto dôvodov uvažovať nad viacerými vecami. Hoci sa dnes rieka Kulpa stotožňuje s Plíniovou riekou Calapis, nik z tých, čo v poslednej dobe vydali tlačou zemepisné práce, neuvádza ostrov, ktorý vytvára dvomi ramenami rieka Sáva. Keď Plínius hovorí, že „druhá rieka sa vlieva do Sávy v mestečku Sirmium“, znamená to, že preteká cez stred tohto mestečka, alebo presnejšie pretekala a mestečko bolo spojené mostom, ktorý Gréci nazývali Artemis. Henschel a Papebrock⁸ píše, že z tohto mosta zhodili do Sávy telo sv. Ireneja mučeníka a sirmijského biskupa, keď ho predtým sťali.

Keď Plínius pripája slová „kde bola komunita Sirmijských a Amantis-

³ *Sirmium* – Mitrovica, mestečko v Slavónsku – Chorvátsko. Na úpätí pohoria Almus (Vrdnika Gora).

⁴ *Calapis* (Colapis) – rieka Kulpa (Kupa).

⁵ *Bacuntius* – Bosveta, dnes Bosuta.

⁶ *Taurunum* – Zemun.

⁷ *Valdanus* – po maďarsky Valko, po srbsky Vuka (podľa Moróna). Urpanus – Vrbas.

⁸ *Papebrock Daniel* (1628 v Antverpách – 1714), učený jezuita a hlavný člen skupiny Bolandistov, ktorí sú autormi slávneho diela *Acta sanctorum* (Životopisov svätých), ktoré má 53 foliantových zväzkov. Spolu s Godefroydom Henschelom redigoval zväzky, týkajúce sa mesiaca marca. Sám redigoval zväzky z mája. Potom z Boertom a Jenningom posledné zväzky májové a časť júnových.

kých“ vlastne tvrdí, že v Sirmiu mali svoju domovinu dva národy (kmene), ktoré mali spoločný právny poriadok.

Ján Magin však vo svojej knihe *Tabula Geographica Ungariae*⁹ rozlišuje Sirmium a Amantinu a túto lokalizuje nad Mursu. Ak teda nemali Sirmijci a Amantini svoje sídla spojené, autor správne povedal, že nemali spoločné komunity.

O Taurune a o riekach Valdanus a Urpanus budem hovoriť na inom mieste.

Uvediem tu mená národov, žijúcich v Panónii, ktoré vymenúva Plínius. Čo nám však osoži vedieť, že na prednej strane pohoria Klaudia¹⁰ bývali Skordiskovia, na zadnej strane Tauriskovia, keď sa nemôžeme ani len domnievať, aké to boli vlastne národy (kmene). Mnohí sú však presvedčení, že Tauriskovia sú Štajerci. Dnes však títo ľudia žijú ďaleko od pohoria Klaudia, ktoré Maďari nazývajú Monoslo a Slovania Moslavina. No Plínius právom nazýva Panóniu bohatou na úrodu žaluďov kvôli rozsiahlym dubovým lesom, hlavne Bakoňskému, v ktorom sa im osobitne darí.

Kniha II.

Kapitola jedenásta

O dejinách

Údaje o ďalších dejinách Hunov sú u historikov skromné. No i týchto niekoľko roztratených údajov treba zhrnúť. Nicephorus zaznamenáva, že okolo roku 634, keď sa chystal okupovať územie Bulharov Kagan (Chaganus), vodca Bulharov Kubrar, či lepšie povedané Chrobat vyhnal zo svojej zeme všetok ľud, ktorý prijal od Kagana, pretože sa správal veľmi vzdorovito. No toto sa odohralo v Mézii¹¹ pri Dunaji. V Panónii však, ako hovorí Aimonius¹² (3. Kniha, 23. hl.), Dagobert,¹³ franský kráľ, v 9. roku

⁹ S. Timon nepresne uvádza jeho meno. Volal sa Giovanni Antonio Magini. Jeho dielo: Ptolemaeus (Claudius). *Geographiae universae, tum veteris, tum novae absolutissimus opus ... Coloniae Agrippinae 1597*. O Amantine nie sú ďalšie údaje. Mursa – Colonia Aelia (či Mursia, alebo Maior Mursia) je dnešný Osijek.

¹⁰ *Mons Claudius* – Moslavské pohorie (Moslavina, Monoszló) – medzi Čazmou a Ilovou.

¹¹ *Moesia*, grécky Myrsia. Rímska provincia medzi Dunajom a Balkánom a medzi Sávou, Drinou a Čiernym morom.

¹² *Aimoin*, Aimonius, tiež Haino. Od r. 970 mních vo Fleury. Autor knihy *De gestis Francorum*.

¹³ *Dagobert I.*, posledný mocný franský panovník z rodu Meroveovcov, syn Klotara II. Známy aj tým, že pri Vogatisburgu utrpel r. 630 porážku od Sama.

svojej vlády, čo bolo v roku 640 po Kristu, poslal ku kráľovi Slovákov vyslanca Richaria alebo Sicharia,¹⁴ aby získal späť tovary, ktoré Slováci násilím odňali franským obchodníkom. A tu, keď kráľ Slovákov dal najavo, žeby chcel nadviazať priateľský vzťah s Frankami, vyslanec vraj odpovedal: „Nemôže sa stať, aby služobníci Boží uzatvárali zmluvy so psami.“ Kráľ na to odpovedal: „Ak sa vy vyhlasujete za Božích služobníkov a nás nazývate psami, potom niet sa čo diviť, že sa nám často ponecháva pomstiť sa vám za všetko, čo vy, nešľachetní sluhovia, páchate proti Božej vôli.“ Keď to povedal, prikázal odstrániť pred svojho pohľadu nevypočutého vyslanca. Tento kráľ sa volal Samo. Národy, podnietené urážkami, prichystali sa k boju, Frankovia uzavreli priateľstvo s longobardským kráľom Arivaldom,¹⁵ zaútočili na Slovákov v troch prúdoch. Všetko dopadlo podľa prania Longobardov a Alemanov. Austrasiovia a Bojovia utrpeli porážku pri Vogastiskom hrade. Zato tu bol urobený istý krok a možnosť na zmenšenie franského kráľovstva, keď Slováci postúpili za riekou Anassus.¹⁶ V tom čase Gervanus, jedno zo slovenských miest, ktoré sa bolo podrobilo Frankom, prešlo na Samovu stranu. Tieto veci rozpráva Fredegar¹⁷ (v Chron. Scrip. Histor. Franc. tom. I.) a taktiež aj to, že kniežatá Avarov či Chunov a Bulharov v roku 642 sa stretli vo vzájomnom boji za česť. Keď došlo k boju, Bulhari boli porazení. Deväťtisíc z nich sa vraj rozutekalo, ušlo z Panónie a uchýlilo sa s deťmi a ženami k franskému kráľovi Dagobertovi. Týmto vyhnancom určili sídla v Bavorsku, no nedlho potom, či už s vedomím kráľa a či bez jeho vedomia, no celkom určite na návrh Frankov, všetci do jedného boli ľstivo zavraždení. Nuž aj Bojovia vedeli predložiť sicílsku hostinu.

Z toho, čo sa tu povedalo, je zrejmé, že historici považovali ľudí raz za Slovákov, inokedy za Bulharov. Napokon, Avari a Bulhari preveľmi často žili v priateľstve, často bojovali spolu v tom istom vojsku, bývali pomiešaní medzi sebou, ba (čo sa dá vyvodiť z Nicephorovho Breviaria) jeden národ druhému dával spomedzi seba kniežatá. Už Huno-Avari

¹⁴ Správne Richarius – Richar.

¹⁵ *Ariovald* – vládol do r. 636 Arián, turínsky vojvoda.

¹⁶ *Annassus* – je rieka Inn.

¹⁷ *Fredegar*, nazývaný Scholasticus, franský historik. Asi burgundský mních, ktorý svoj spis *Historia Francorum* napísal okolo r. 660. Najstaršie vydanie tlačou z r. 1568. Obsahuje veľa správ o Slovanoch a Samovej ríši.

dácki odpadli od nich a u susedných národov nemali žiadnu váhu, Panónci nejakú mali. Týchto z Panónie vyhnal akýsi Pertharitus. Tento Pertharitus – ako píše Pavol Diaconus – bol v nepriateľstve s longobardským kráľom Gromoldom či Grimoaldom.¹⁸ Keď však nedokázal odporovať takému mocnému a takému nebezpečnému nepriateľovi ani zbraňami ani inou silou, poprosil kagana o pomoc. Tento bez meškania v roku 654 zhromaždil vojsko na výboj a vyviedol ho do poľa Fori Julii,¹⁹ aby tu spôsobilo spustošenie. Ako sa skončila táto vojenská výprava, Diaconus neuvádza. Taká neúplná a nedokončená je totiž väčšina správ o Hunoch! Pertharitus si privlastnil meno kniežata Fori Julii, čo Grimoald znášal veľmi rozhorčene, pretože panoval v susednej Venetii či Lombardii. Preto si v roku 664 povolal na pomoc proti Lupovi, ktorý si uzurpoval moc nad Forum Julii, Avarov, ktorí boli predtým jeho nepriateľmi. Nechýbali pri tejto príležitosti pomocné kohorty ako prejavy priateľskej služby. Ale potom, keď bol v boji zabitý Lupus, Grimoald v snahe dostať Avarov preč z provincie, spôsobil si ťažkosti. Lupov prípad neznamenal koniec vojny, lebo po vláde nad provinciou za pomoci Slovákov túžil istý Warnefrid. No po rozprášení svojich pomocných vojsk aj sám zahynul v boji. Píše sa, že vraj celkom malý počet Forojulienských premohol päťtisíc Slovákov.

Okrem toho v gréckych letopisoch sa píše, že v 9. roku panovania cisára Konštantína Pogonáta,²⁰ t.j. v roku 678 po Kristu, Saracéni,²¹ ktorí už ustanovili svoju moc v Sýrii na preveľkú škodu kresťanstva, z obavy, aby ich maroniti²² nezbavili vlastníctva a vlády nad touto krajinou, uzavreli s Carihradskými mier a zaviazali sa im platiť ročne tri tisíce pondov zlata a istý počet ukoristených ušľachtilých koní. Keď sa správa o tomto ujednaní dostala do uší Avarov, zabudnúc na svoje prvé hrdinstvo a udatnosť, vraj si uctili Konštantína darmi a prosili ho o mier. Nečinné sedenie doma však ešte nikomu nebolo na ošoh. A tak Hunoavari potom už neu-

¹⁸ Panoval asi v rokoch 661 – 672. Vojvoda beneventský. Za neho sa Longobardi priklonili definitívne ku kresťanstvu.

¹⁹ *Forojuliensis marca (Forojulium)* – Friaul, grófstvo a niekdajšie mestčeko v Itálii.

²⁰ Byzantský cisár, s prírmením Fúzač (Pogonát), syn cisára Konštantína II. Žil v rokoch 648 – 685.

²¹ *Saracéni* – Arabi v severozápadnej Arábii a v príľahlej Sýrii. Byzantskí a slovanskí spisovatelia pod pojmom Saracéni myslia všetkých Arabov a všetkých vyznávačov islamu.

²² *Maroniti* – kresťanský sýrsky kmeň pri pohorí Libanon a Antilibanon.

robili nič, čo by bolo hodné hunského mena a o čom by sa zmienili spisovatelia. Spokojac sa s územím, pokúšali sa oveľa hlbšie vojensky vkročiť do územia metanastaských Jazygov a stále viac a viac sa upevňovali v Panónii zo strany Norika. Z rozpravy Eginharda²³ o hunskej vojne sa však dozvieme, že medzitým podnikli nájazdy do susedných krajín kvôli koristi. Slovenskí spisovatelia vymenúvajú troch kráľov, ktorí vládli po Samovi v Panónii a v susedných územiach. Z nich vraj ako prvý panoval okolo roku 690 Maroth či Maravod.²⁴ Druhého kráľa jedni spisovatelia nazývajú menom Svates, druhí menom Svatoš a panoval okolo roku 720. Vraj obaja, alebo aspoň jeden z nich mal sídlo a kráľovský palác vo Vespríme v Panónii. Tretí Samov nástupca sa vraj menoval Boruthus a sídlil v Karnách, či ako sa v tých časoch hovorilo – v Karantánach.

Moravskí historici, najmä najnovší z nich – Ján Juraj Stredovius,²⁵ tvrdia, že Svatoša, ktorého oni nazývajú Svatokopom, ľst'ou premohli okolo roku 744 Maďari, ktorí sa vystaňovali zo Skýtska. Tento vraj, keď opustil Panóniu a kráľovské sídlo vo Vespríme, uchýlil sa na Moravu a svojím sídlom urobil Velehrad, kde prv sídlili starobyľí markomanskí králi. Mnohí to vidia inak. Domnievajú sa a uverejňujú, že Huni vtiahli opäť do Panónie za vlády Borutha, ale že za Karantáncom okamžite pomohol bojský knieža Hugibert a kým žil, držal Hunov v strachu. Niektorí sa domnievajú, že po smrti Hugiberta Huni, zbavení strachu, vpadli do Norika a zničili Laureacum (Lorch),²⁶ keď tam bol biskupom Vivilo. Pravdou je, čo možno pochopiť z vyššie uvedených rozpráv, že Huni, nazývaní Avari, už predtým obsadili Panóniu, ba dokonca aj Norikum. Neskorší historici totiž tieto územia neodlišovali jedno od druhého. Svedčí o tom

²³ *Eginhard* (okolo r. 770 v župe Mohan – 14. marca 840). Vzdelával sa vo fuldskom kláštore. Neskôr pôsobil na dvore Karola Veľkého a bol radcom jeho syna Lothara. Vynikol ako historik. Dielo: *Fuldské letopisy*. Tlačou: *Annales Fuldenses, sive annales regni Francorum orientalis ab Einhardo Rudolfo, Meginhardo fuldensibus Seligenstati, Fuldae, Mogantiae conscripti cum continuationibus rastibonensis et altahensibus, Hannoverae 1891*.

²⁴ Tiež Marout – Moravec. Vybájené slovanské knieža u Anonyma.

²⁵ *Ján Juraj Stredovius* (1679 v Broumve na Morave – 1713 v Pavloviciach), český historik. Vyštudoval v Olomouci. R. 1702 sa stal kňazom a farárom v Pavloviciach nad Bečvou. Vydal *Mercurius Moraviae memorabilium* (Olomouc 1705). *Sacra Moraviae historia sive vita Ss. Cyrilli et Methodii* (Sal. 1710). Jeho diela sú vedecky málo kritické.

²⁶ Aj Lauriacum. Rímska vojenská kolónia na pravom brehu Dunaja pri Ennsmundung; dnes tam stojí dedina Lorch.

aj to, že pápež Bonifác IV.²⁷ zveril Filonovi, ktorého niektorí spisovatelia považujú za lorškého biskupa, vzdelávanie Avarov vo viere. Teda sídla tohto avarského ľudu boli v roku 615 v susedstve Lorchu, ktorý už predtým zakúsil spustošenie. To, že novší spisovatelia zaradili druhý príchod Hunov do týchto rokov, boli na príčine maďarskí historici, o čom sa presvedčíme v nasledujúcej hlave.

Vraciam sa späť k svojej rozprave. Bulhari, ako píše Theophanes, v jedenástom roku vlády menovaného Konštantína Pogonáta urobili nájazdy do krajov Byzantského cisárstva. To však ťažko niesol tento cisár. No aby sa mohol vykonať posvätný snem proti monoteletom bez vojnového nepokoja a nebezpečenstva, pristúpil na nespravodlivú podmienku, že im budú poskytovať každoročne istý poplatok. Tieto kmene (populos) Theophanes nazýva Onogunduri (Onogundurenses) a Kontragovia (Cotragenses), kým starovekí spisovatelia ich nazývali Onogundurmi a Kontrigurmi. Cedren²⁸ však celkom správne poznamenal, že to boli Bulhari.

(Timon, Samuel: *Obraz starého Uhorska*. Z lat. orig. prel. Ján M. Dubovský. Trnava : Dobrá kniha, 1991, s. 17 – 19, 33 – 35.)

²⁷ Bol pápežom v rokoch 608 – 615.

²⁸ *Juraj Cedrenus* (Georgios Kedrenos), byzantský historik v XI. storočí. V roku 1057 vytvoril tzv. svetovú kroniku. Uverejnená je v *Corpus histor. Byzantinorum* (Bonni 1839).

16. JOANNIKIJ JURAJ BAZILOVIČ (1742 – 1821)

azilovič tvoril v tzv. ‚zlatom období‘ Mukačevskej eparchie. Počas pôsobenia biskupa Bačinského, vtedajšieho 21. biskupa Mukačevskej eparchie, vznikli viaceré latinské práce náboženského či cirkevného charakteru. Mukačevský kláštor predstavoval tradičné duchovné centrum a kľúčový bod pre život východnej cirkvi na tomto území. Bazilovič svojimi asketickými spismi formoval rehoľný klérus, ktorý sa venoval vedeniu baziliánskych mníchov v Mukačevskej eparchii. Možno povedať, že za jeho pôsobenia tento spôsob mníšskeho života prekvital.

(Wilšinská, Ľubomíra, ed.: Joannikij Juraj Bazilovič. *Imago Vitae Monasticae*. Obraz mníšskeho sveta. In: *Slavica Slovaca*, roč. 55, 2020, č. 4, s. 6.)

IMAGO VITAE MONASTICAE (Obraz mníšskeho života, 1802)

Písomné pramene dokumentujúce život byzantskej cirkvi slovanskej tradície pod Karpatmi predstavujú významný korpus textov. Tvoria ho liturgické, biblické a kanonické, apokryfné či paraliturgické texty, ktoré výchovne i kultúrne ovplyvňovali život vtedajšieho človeka a spoločnosti. Treba zdôrazniť, že sú zdrojom poznávania všetkých dôležitých historických udalostí a dejinných momentov vývinu spoločnosti, do ktorých príslušníci byzantsko-slovanskej cirkvi v Uhorsku vstupovali sami i spoločne s ostatnými vierovyznaniami. Vzájomne sa dopĺňali, ovplyvňovali a formovali.

(Žeňuch, Peter: Kultúrno-historické a ideové vnímanie pôvodu slovanskej cirkvi v Uhorsku v M. Bradačovom *Epitome* o cirkevných dejinách z konca 18. storočia. In: Marek, Miloš, ed.: *In honorem et memoriam viri doctissimi*. Zborník k nedožitému deväťdesiatinám prof. Vincenta Sedláka. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2021, s. 251.)

Zámer priblížiť podstatu mníšskeho života Bazilovič pretavil do spisu, ktorý svedčí o jeho dobrej znalosti vecí. Nielen štruktúra diela, ale i široký záber všetkých spomenutých prameňov a využitých zdrojov to jasne potvrdzuje. Jeho *Imago vitae monasticae* má charakter príručky (nielen) východného mníšstva, ale ma aj znaky apológie. Frontispice pred titulným listom diela tiež naznačuje, že spis je akýmsi vovedením, úvodom do mníšskeho života pre novicov. Dielo môže osloviť odborníkov z viacerých oblastí. Cirkevného historika môže zaujať Bazilovičov ideál mníšskeho života. Literárny historik sa môže zamerať na žánrovú formu, kompozíciu textu a tiež samý charakter a mieru jeho literárnosti. Klasický filológ v ňom môže nájsť podnet pre prácu so špecifickým latinským textom. Z hľadiska výskumu novolatinského jazyka nás zvlášť zaujala otázka variantnosti lexiky. Svojím *Obrazom mníšskeho života* Bazilovič potvrdzuje nielen svoj záujem o preniknutie do hĺbok podstaty mníšskeho života, ale tiež mimoriadnu rozhl'adenosť v problematike. Asketická tvorba Joannikaja Juraja Baziloviča, ktorú nám zanechal v latinskom jazyku, významne prispieva k výskumu slovensko-latinských i slovansko-latinských kultúrnych a duchovných vzťahov. Odkrýva tiež možnosti na komparatívny výskum duchovnej a kultúrnej tradície byzantského obradu v komparácii s latinským konfesiónálnym prostredím.

(Wilšinská, Ľubomíra, ed.: Joannikij Juraj Bazilovič. *Imago Vitae Monasticae*. *Obraz mníšskeho sveta*. In: *Slavica Slovaca*, roč. 55, 2020, č. 4, s. 18 – 19.)

KAPITOLA V

Mníšske postrihnutie

§ I.

Mníšske podstrihnutie nie je novým objavom, lež od prvého mníšskeho zriadenia bolo vždy zvykom. Dosvedčuje to autor Dionýz Areopagita v šiestej kapitole diela *Cirkevná hierarchia*. Takto sa strihávali podľa reguly aj žiaci sv. Pachomia a všetci ostatní. Metafrastes o Danielovi Stylitovi hovorí: „A keď mu predstavený prečítal regulu a ostrihal vlasy, obliekol ho do mníšskeho odevu.“ V *Živote sv. Štefana mladšieho* čítame, že Gregor o sv. Štefanovi mladšom povedal: „Bohu teda udáš dôvod, ak by si ma ostrihaného dnes bez váhania nezaradil do mníšskeho rádu.“ Preto odjakživa bolo v súlade to, že stávať sa mníchom znamená byť podstrihávaný na mnícha.

Sv. Augustín na toto volí tie isté slová: „Skracovať vlasy a prijímať mníšsky odev.“ Podľa náuky sv. Izidora má postrihnutie svoj pôvod u Nazareťanov. Nariadenie Nicejského koncilu v 76. kánone je, aby mnísi a mníšky nosili iné odevy než laici, mali iné pravidlá a strihali si hlavu. „Postrihávať je však polovičné marenie,“ hovorí sv. Pavlín z Noly v Liste III Sulpiciovi Severovi. Šimon z Tesaloník opisuje, že podľa gréckeho euchológia¹ si sám mních žiada nožnice položené na evanjelium od predstaveného a po ich prijatí ich ihneď vezme, trikrát ich pokladá na oltár a evanjelium, aby prejavil slobodnú vôľu. Ako boli napokon mnísi strihaní, vysvetľuje Dionýz Aeropagita v Cirkevnej hierarchii v šiestej kapitole: „Znamenie kríža symbolizuje nedostatky všetkého, čo sa týka tela, ostrihaný vlas však nedokazuje čistý a nijako poškvrnený život, ktorý neucelenosť mysle nezdobí obliekaním zdanlivých postáv alebo farieb. Sám v sebe však nie je ľudský pridanou krásou, ale naozaj vzácny a pestovaný k jedinečnej najdokonalejšej Božej podobnosti.“ Iní pridávajú žalostný stav pokánia na dokázanie tohto postrihnutia. Lebo privedený do kláštora z previnenia dával dole vlasy a trúchliaci, ktorí vyjadrovali smútok z plešiny, z poslušnosti pred Bohom slúžiaci odovzdávali zvyk, že oholili hlavy. Ba dokonca Šimon z Tesaloník o mníšskom postrihnutí píše: „Prostredníctvom odloženia a postrihania vlasov ponúka Pánovi prvú telesnú obeť, pretože celý sa odovzdáva a obetuje Kristovi a všetkých svetských vecí sa zrieka, akoby boli zbytočné.“

§ II.

Šimon ďalej hovorí: „Mních je postrihnutý predstaveným do tvaru kríža pred oltárom a hneď sa vráti k oltáru, vlasy necháva položené na oltári a ukazuje, že držia prvé miesto obeť a že sa stávajú obeťou Bohu, tak ako aj sám bol obetovaný a stal sa živou a vyvolenou žertvou. Po tom, ako boli vlasy prijaté, ich mali vo zvyku spáliť, aj keď niektorí z nich si pletli opasky. Po tomto slávnostnom postrihnutí v chráme od tej chvíle nedovolia žiadne ďalšie postrihnutie.“ Ani jeden by sa takisto neodvážil oholiť si bradu. O týchto dvoch veciach píše Epifanius. Na jednom mieste hovorí o heréze mesaliánov² a odsudzuje dlhú bradu po

¹ Euchológium je hlavná liturgická kniha v pravoslávnej cirkvi.

² Raná kresťanská sekta, ktorá vznikla vo štvrtom storočí v Mezopotámii, Arménsku a Sýrii. Mesaliáni odmietali hromadenie majetku, ktoré považovali za smrteľný hriech, neuznávali cirkev, zavrhovali pôsty a sviatosti, podriaďovali sa asketickému spôsobu života a živil sa hlavne žobraním.

tom, čo bolo v Cézarei schválené nestrihať mníšsku bradu. Hovorí, že učenie katolíckej cirkvi od apoštolov je úplne iné. Otvorene prestierajú prikrývku z kože srsti a vlasy si nechávajú rásť. Podľa apoštola si muž nemusí pestovať vlasy. I keď je na Boží obraz a slávu, no predsa pokiaľ ide o bradu v apoštolských ustanoveniach, božskou rečou a náukou je napísané, aby nebola zmarená, to jest postrihnutím odstraňovaná (pozri Jacob Goar, s. 397, vydané v Benátkach v roku 1730).³ Preto tí, ktorí nevykonávajú postrihávanie vlasov, ale tak ako ženy si ich rozdeľujú na čele, odporujú sv. Pavlovi, ktorý hovorí: Mužovi je na potupu, keď si pestuje vlasy.⁴ Táto veľmi povrchná snaha o vlasatosť zhromaždila otcov na Šiestom ekumenickom koncile, ktorí v 42. kánone ustanovili, že tí, ktorí sa nazývajú eremitmi, chodia okolo miest s dlhými vlasmi, zapodieľajú sa laikmi a ženami a dopúšťajú sa bezprávia vo vlastnom povolaní, nech prijmú odev ostatných mníchov s ostrihanými vlasmi a nech sú poznášaní do monastierov. A v prípade, že by nechceli, nech sú vyhnaní z miest do pustatiny. Aj sám apoštol Pavol si zvykol strihať vlasy.⁵ Mesaliáni odmietali hromadenie majetku, ktoré považovali za smrteľný hriech, neuznávali cirkev, zavrhovali pôsty a sviatosti, podriaďovali sa asketickému spôsobu života a živili sa hlavne žobraním.

§ III.

„Brada je symbolom mužnosti, ako hovorí vec sama za seba,“ hovorí sv. Bazil. Podľa výkladu k 132. žalmu sv. Augustína je brada znamením silných a horlivých. Sv. Klement vo svojom diele hovorí, že brada je prejavom vážnosti tváre, dôstojnosti, prirodzenej úcty, mnohých odvádzá od páchania hriechov a mohlo byť potupou bradatého odvážiť sa previniť. Z tohto dôvodu sa prudko útočí na tých, ktorí si holia brady a ktorých nazýva nepriateľmi vlasov, hladkými ľuďmi, nenávisťníkmi mužskej znamenitosti. „Alebo keď,“ ako pokračuje, „sme od prírody mužmi, ako nehrešíš proti prírode, ak sa holiš? Boh stvoril jemnú ženu, ktorá je ozdobená len vlasmi, tak ako koňa zdobí hriva. Lebo muža ako leva zdobí brada a daroval mu chlpatú hrud, pomocou ktorej ho označil aj pre jeho

³ Bazilovič tu cituje Goarovo dielo *Euchologion sive Rituale Graecorum complectens ritus et ordines divinae liturgiae* (Benátky 1730).

⁴ Porov. Prvý list Korintčanom 11, 14.

⁵ Porov. Skutky apoštolov 18, 18.

silu a vládu. Brada je teda symbolom muža a väčšej prirodzenosti.“ Preto keď palestínsky opát sv. Euthimius založil svoju lavru pre stopäťdesiatich mnichov, žiadneho by nebol prijal, keby svoju tvár nenechal zarastenú nápadnou bradou. Duchovenstvo na Východe má vo zvyku pestovať bradu podľa vzoru sv. apoštola Pavla, o ktorom sa hovorí, že mal bujnú bradu. V západnom svete tak medzi kňazmi, ako i mníchmi panoval rozdielny zvyk v nosení brady; jedni si ju pestovali, druhí strihali, iní holili. „Viem, že táto rôznosť cirkvi neškodí,“ hovorí Beda Ctihodný, „pretože ani apoštoli neboli jednako ostrihaní. Ani dnes sa katolícka cirkev po celom svete nezhoduje v odlišnom spôsobe tonzúry, len nech je láska všetkých tá istá. V bradách a vlasoch nemá byť uchovávaná svätosť.“

§ IV.

Za starých čias sa hovorievalo: „Nestrihajte si vlasy dookola hlavy a nehoľte si bokombriadky!“⁶ A kňazi si neostrihajú hlavy dohola, ani bokombriadky si neholia.⁷ Lebo žili v tieni pod rúškom budúcich dobier a museli sa odlišovať od susedných oholených kňazov Isis. Nazareťania, dokiaľ boli obetovaní, si pestovali vlasy, ktoré znamenali čistotu a jednoduchosť. Podobne boli spoznávaní podľa dlhých vlasov aj proroci. Tak ako v Starom zákone boli všetci vlasatí. V Novom zákone sa hovorí: Spoločne sú strihaní, odev nám bol vzatý a chodíme vo svetle starých dobrých tajomstiev. Pestovať si vlasy bolo podľa učenia apoštola Pavla skutočne považované za potupu.⁸ Preto aj on sám bol ostrihaný, podobne aj sv. Peter a existuje aj prastarý zákon pápeža Anicéta:⁹ „Bratia, bráňte po všetkých cirkvách vašich končín, aby si klerici podľa apoštola nepestovali vlasy, lež holili si vrch hlavy do tvaru kruhu.“ Podľa Izidora Sevillského je tonzúra to, keď sa nechá hore na hlave ostrihaná koruna na spôsob kruhu, nie avšak na znak pokánia a žiaľu, ako u mnichov, ale na znak kráľovskej moci a najvyššej dokonalosti, ktorá vyžaduje, aby bolo od ducha najvyššej služby zvnútra odstrihnuté všetko nadmerné. Ako dodáva sv. Gregor z Nazianzu, preto sa z veľkej časti holili hlavy biskupov.

⁶ Leviticus 19, 27.

⁷ Porov. Leviticus 21, 5.

⁸ Porov. Prvý list Korint'anom 11, 14.

⁹ V poradí desiaty pápež pochádzajúci zo Sýrie.

§ V.

Pri mníšskej tonzúre sa zvykli zamieňať mená a niet divu. Keď sám Kristus prijal Šimona k svojmu najposvätniejšiemu učeniu, dal mu meno Kéfas,¹⁰ čiže Peter, a synov Zebedejových nazval Boanergami.¹¹ Alexios I. Komnenos hovorí: „Niketas Choniates¹² si nedobrovoľne obliekol kresťanský plášť, vlastne mníšsky odev, a napriek modlitbám, poslaným dokonca do najvyšších uší, ktoré nad ním boli vykonávané, trpel tým, že bol oholený a že ho volali Atanázom.“ To isté hovorí Nikeforos Gregoras¹³ o Andronikovi staršom: „Nedobrovoľne ho strihajú, obliekajú mu kapucňu a nazývajú ho Anonom.“ Existuje však niekoľko príčin zmeny mien. Pápeži si menili mená hneď po zvolení, akoby boli už hneď úplne vo svojej povahe zmenení na viac božských. Sv. Dionýz Alexandrijský všeobecne vykladá, prečo sa ustanovuje to alebo ono meno: „Verím, že za čias sv. evanjelistu Jána boli mnohí, ktorí si toto meno zvolili z lásky alebo z úcty k nemu. Túžili po ňom, akoby chceli byť rovnako milovaní Pánom. Takto napríklad deti široko-d'aleko nazývame Petrami a Pavlami.“

§ VI.

Sväťtí otcovia postrihnutie a mníšsku profesiu priravňovali ku krstu, lebo v oboch prípadoch ide o ten istý cieľ, rovnaké zriekanie sa sveta, tela i diabla. Keď vstupuje do mníšskeho stavu, prijíma rovnako aj nové meno. Baronio hovorí, že Teodor Studita vyslovil v najväčšej agónii tieto slová: „Vyznávam, že mníšsky stav je dokonalý, vyvýšený, anjelský a očisťuje všetky hriechy bezpodmienečnou dokonalosťou života.“ A Ján Subdiakon zasa o ňom hovorí: „Bol mocný medzi tými, ktorí predvídali, medzi starcami, potvrdzoval to cnosťou, ktorú som videl stáť pri krste a ktorú som videl aj pri mníšskom odevu, keď prijímal duchovný odev.“ Napokon sv. Hieronym dôrazne učí, že krst sa od mníšskeho stavu líši tým, že ten predstihol v čase. V Liste sv. panne Demetrii píše: „Pretože si opustila svet a druhým krokom po krste si uzavrela dohodu so svojím protivníkom hovoriac mu, zriekam sa ťa diabol, tvojho sveta, tvojjej okázalosti a tvojich snáh, plň dohodu, ktorú si sľú-

¹⁰ Porov. [Evanjelium podľa Jána 1, 42].

¹¹ Porov. [Evanjelium podľa Marka 3, 17].

¹² *Niketas Choniates* (1155 – 1217) bol jedným z najvýznamnejších byzantských politikov, spisovateľov a historikov svojej doby.

¹³ *Nikeforos Gregoras* (1295 – 1360) bol byzantský astronóm, historik a teológ.

bila.“ Rovnako v Liste sv. Pavle o smrti mníšskej dcéry Blesily píše: „Keby predčasná smrť uniesla pomyslenie na svetskú túžbu, ktorú Boh od svojich odháňa, a pomýšľajúc na lákadlá tohto života, musela by byť oplakávaná. Teraz naozaj s Kristom pred takmer štyrmi mesiacmi, po tom, ako sa za účelom krstu umyla a tak naďalej žila, aby po tom, čo pochodila svet, vždy uvažovala o monastieri. Nemáš strach, že ti Spasiteľ povie: „Paula, hneváš sa, lebo tvoja dcéra sa stala mojou dcérou?“ Po zmarení skorších hriechov a trestov sme totiž v profesii aj v krste prijatí ako Boží synovia. Sv. Atanáž sa zmieňuje o sv. Antonovi: „Okolo deviatej hodiny, pred tým, než sa odobral do postele, aby sa modlil, pocítil, že bol strhnutý v Duchu a anjelmi privedený do výšky. Anjeli odporujú sa začali pýtať démonov, ktorí bránili prúdeniu vzduchu, čo bolo príčinou zadržiavania, keďže Anton nemal žiadne hriechy. Anjeli zatvorili hranicu tým, ktorí sa od narodenia usilovali zopakovať bezohľadné hriechy. Hovorili, že nemusia vyjaviť jeho poklesky od narodenia, ktoré boli už utišené Kristovou dobrotou. Mohli byť však vyzradené, keby ich boli vedeli v tom čase, kedy sa stal mníchom a zasvätil sa Bohu.“

§ VII.

Jasnejšie to vykladá sv. Bernard: „Chcete odo mňa počuť, prečo si mníšska disciplína okrem ostatných zásad pokánia zasluhuje túto prednosť pomenovania druhého krstu? Myslím, že pre dokonalé zrieknutie sa sveta a osobitnú znamenitosť duchovného života, ktorý prevyšuje každé pokolenie ľudského života, a taký spôsob života robí zo svojich profesorov a milovníkov podobných anjelom a odlišných od ľudí. Áno, tvorí v človeku Boží obraz, pretvára nás v Kristovi ako krst. Akoby sme boli potom po druhýkrát pokrstení, kým umŕtvujeme naše údy, ktoré sú na zemi, a zrovnaní so zemou ohlasujeme znovu Krista a jeho smrť. Ale ako sme sa pri krste vyslobodili z moci temnôt a boli sme privedení do kráľovstva nekonečnej lásky, tak v tomto akomsi druhom svätom znovuzrození z temnôt vychádzame nie z jedného určitého, ale z mnohých aktuálnych pokleskov vo svetle cností a apoštoli nám pripomínajú: „Noc pokročila, deň sa priblížil.“¹⁴

(Wilšínská, Lubomíra, ed.: Joannikij Juraj Bazilovič. *Imago Vitae Monasticae*. Obraz mníšskeho sveta. In: *Slavica Slovaca*, roč. 55, 2020, č. 4, s. 82 – 86)

¹⁴ [List Rimanom 13, 12].

Odporúčaná literatúra

- Balbín, Bohuslav: *Rozmanitosti z historie Království českého*. Praha : Academia, 2017.
- Bobková Valentová, Kateřina: *Sv. Jan Nepomucký na jezuitských školních scénách*. Praha : Academia, 2016.
- Csiba, Stephanus: *Zrod Trnavy*. Scrinium latino-slovacum, 5. Z lat. orig. prel. Jozef Kordoš. Trnava : Filozofická fakulta TU v Trnave, 2011.
- Černý, Václav: *Barokní divadlo v Evropě*. V Příbrami : Pistorius & Olšanská, 2009.
- Černý, Václav a Mališ, Otakar, ed.: *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti. (3) Baroko a klasicismus*. Jinočany : H & H, 2005.
- Deleuze, Gilles: *Záhyb: Leibniz a baroko*. Překlad Marie Caruccio Caporale. Praha : Herrmann & synové, 2014.
- Duchoňová, Diana – Fundárková, Anna, eds.: *Hrady a hradné panstvá na Slovensku. Dejiny, majitelia, prostredie*. Bratislava : Veda, Historický ústav SAV, 2016.
- Dülmen, Richard van: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) III*. Praha : Argo, 2006.
- Fundárková, Anna: *Barokový aristokrat. Der barocke Aristokrat*. Bratislava : Veda, 2018.
- Hamada, Milan: *Od baroka ku klasicizmu: príspevok k výskumu literárneho baroka, najmä z hľadiska vzťahu umelej literatúry a ľudovej slovesnosti*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1967.
- Hrabal, Jiří: *Rozpad Rakouska-Uherska a jeho důsledky pro středoevropské literatury a kultury*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2019.
- Hroch, Miroslav: *Hledání souvislostí*. Praha : Slon, 2018.
- Janečková, Marie: *K jazyku českého baroka. Hláskosloví, pravopis a tisk, označování kvantity*. Praha : ARSCI, 2009.

- Janečková, Marie – Alexová, Jarmila – Pospíšilová, Věra: *V nuznej slávě, v slavnej nouzi. Svět Ondřeje Jakuba Františka de Waldta*. Praha : ARSCI, 2011.
- Janečková, Marie a kol. *Slovesné baroko ve střeoevropském prostoru*. Praha : ARSCI, 2010.
- Jesenský, Miloš, ed.: *Zo života a diela Mateja Bela*. Banská Bystrica : Belianum, 2021.
- Juríková, Erika: *Columba laureata. Panegyrické tlače z produkcie trnavskej univerzitetnej tlačiarne*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014.
- Kalista, Zdeněk: *Tvář baroka. Poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*. Praha : Garamond, 2005.
- Kákošová, Zuzana a Vojtech, Miloslav, eds.: *Slovenský literárny barok. Venované 340. výročiu smrti Petra Benického*. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2005.
- Kerul'ová, Marta – Lauková, Silvia, eds.: *Revitalizácia kultúrnej tradície v literatúre*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2009.
- Kerul'ová, Marta – Brunclík, Jozef – Lauková, Silvia, eds.: *Interpretačný rozmer literárnych textov minulosti*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2011.
- Kollárová, Ivona a Nagy, Imrich: *Matej Bel. Osobnosť, médium a transfer ideí na prahu osvietenstva*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2021.
- Kysučan, Lubor: *Antické tradice v barokní latinské literatúre českých zemí*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.
- Minárik, Jozef: *Baroková literatúra: svetová, česká, slovenská*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984.
- Papánek, Juraj: *Historia Gentis Slavae. Prvé dejiny Slovenského národa. Z lat. orig. prel. Katarína Karabová*. Bratislava : Perfekt, 2018.
- Pekař, Josef: *O smyslu českých dějin*. Praha : Leda, 2013.
- Sipekiová, Nicol: *Syntaxis ornata seu de tribus latinae linguae virtutibus, puritate, elegantia, copia. Príspevok k dejinám vyučovania lat-*

- inčiny a školstva v Trnave v 17. a 18. storočí*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2015.
- Sládek, Miloš, ed.: *Malý svět jest člověk, aneb, Výbor z české barokní prózy*. Jinočany : H&H, 1995.
- Villari, Rosario, ed.: *Barokní člověk a jeho svět*. Praha : Vyšehrad, 2004.
- Vondruška, Vlastimil: *Intimní historie: od antiky po baroko*. Brno : MOBA, 2019.
- Vráblová, Timotea: *Spí v kolíske srdca môjho. Tematika narodenia Pána v cirkevných piesňach Cithary Sanctorum (1636)*. Bratislava : Divis – Slovakia, Ústav slovenskej literatúry SAV, 2010.
- Žeňuch, Peter – Zubko, Peter, eds.: *Michal Bradač. Rukoväť cirkevných dejín*. Momumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae VIII. Bratislava : Veda, 2021.